GENÇLERLE BAŞ BAŞA İKLİM KRİZİ VE EKOLOJİK YIKIM

FİKRET BAŞKAYA

Yordam Kitap

GENÇLERLE BAŞ BAŞA İKLİM KRİZİ VE EKOLOJİK YIKIM FİKRET BAŞKAYA

Yordam Kitap

Fikret Başkaya *(Denizli, 1940)*

İzmir Atatürk Lisesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat ve Maliye Bölümünden mezun oldu. Doktora için gittiği Fransa'nın Paris (Sorbonne) ve Poitiers üniversitelerinde, emperyalizm, kolonyalizm, "azgelişmişlik", kalkınma ve kapitalizmden sosyalizme geçiş temaları üzerine çalışmalar yaptı.

Yedek subay olarak başladığı askerliğini "sakıncalı piyade" olarak tamamladı. 1979 yılında akademik kariyere geçti.

Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisat Bölümü öğretim üyesi iken yazdığı *Paradigmanın İflası* (1991) adlı kitabından yargılandı, 20 ay hapis ve para cezasına çarptırıldı ve üniversiteden kovuldu. Haymana Cezaevi'nden tahliye olduktan sonra (Haziran 1995) Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı'nı kurdu. Kurucularından olduğu Özgür Üniversite'yi, bu vakfın çatısı altına aldı. 1999'da yazdığı bir makaleden de 15 ay hapis ve para cezasına çarptırıldı. 27 Haziran 2002'de Kalecik Cezaevi'nden tahliye oldu. Çok sayıda kitap ve makalenin yazarı olan Başkaya, Fransızca ve İngilizceden çok sayıda kitabın çevirisini ve onlarca kitabın da editörlüğünü yapmıştır. Özgür Üniversite'nin başkanlığını yapmakta ve orada dersler vermektedir.

Yazarın Yordam Kitap'tan çıkmış kitapları:

Paradigmanın İflası–Resmî İdeolojinin Eleştirisine Giriş; Çığırından Çıkmış Bir Dünya–Sosyal Sefaletin, Ekolojik Felaketin, Etik Yozlaşmanın Kökeni; Yeni Paradigmayı Oluşturmak–Kapitalizmden Çıkmanın Gerekliliği ve Âciliyeti Üzerine Bir Deneme; Çöküş–Kapitalizmin Nihai Krizi Üzerine Bir Deneme.

GENÇLERLE BAŞ BAŞA

İKLİM KRİZİ VE EKOLOJİK YIKIM

FİKRET BAŞKAYA

Yordam Kitap: 364 • **Gençlerle Baş Başa: İklim Krizi ve Ekolojik Yıkım**
Fikret Başkaya • ISBN 978-605-172-376-1 • *Kitap Editörü:* Yeşim Dinçer
Düzeltme: Didem Gerçek • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç
Birinci Basım: Nisan 2020
© Fikret Başkaya, 2020; © Yordam Kitap, 2020

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 • W: www. yordamkitap. com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

Baskı: **İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri** (Sertifika No: 44066)
Çobançeşme Mah. Altay Sok. No: 8
Yenibosna - Bahçelievler / İstanbul
Tel: 0212 496 11 11

Gençlerle Baş Başa

İklim Krizi ve Ekolojik Yıkım

Yordam Kitap

Gençlerin İklim Grevi

"Dünya çapında yüz binlerce öğrenci bugün okula gitmeyerek iklim değişikliği ile mücadele için sokağa çıktı."

Manşet, Deniz'in ilgisini çekmişti. Kendi yaşındaki gençlerin taşıdığı rengarenk pankartların fotoğraflarını görünce büsbütün meraklanarak haberi okumaya koyuldu. Haberde, 16 yaşındaki çevre aktivisti Greta Thunberg'ün İsveç parlamentosu önünde başlattığı oturma eyleminin büyüyerek küresel bir boyuta ulaştığı yazılıydı. Ekolojik krizi görmezlikten gelen politikacılara öfkelenen lise ve üniversite öğrencileri, "Başka bir yeryüzü yok", "Dünyayı kurtaralım", "Benim yerkürem benim geleceğim" gibi pankartlarla protesto yürüyüşleri düzenliyordu. Eylemler Hindistan'dan Kanada'ya, Türkiye'den Uganda'ya dek yüzden fazla ülkede gerçekleşmişti.

Küresel ısınma, iklim değişikliği gibi konulara Deniz pek yabancı sayılmazdı. Eriyen buzullardan, çevre kirliliğinden, kuraklıktan, gıda darlığına bağlı açlık sorunundan bahsedildiğini duymuştu elbet. Fakat haberi okuyunca, bu olguların içyüzü ve olası sonuçları hakkında pek az bilgi sahibi olduğunu fark etti. Ablasının çalışma masasında tesadüfen gördüğü bir kitap geldi aklına. Kitabın açık duran sayfasında, iklim değişikliğine bağlı olarak kimi bitki ve hayvan türlerinin nesillerinin tükeneceği, Afrika'da çölleşme

ve Akdeniz'de kuraklık yaşanacağı, deniz seviyesinin yükselmesi sonucu yüz milyonlarca insanın göç edeceği anlatılıyordu:

"Geçerli enerji kullanımı iklim krizi yaratıyor ve iklim krizinin de dramatik sonuçları var. İklim değişikliği bir kere canlı türlerinin biyoçeşitliliğini, gen rezervlerini yok ediyor. Elbette doğal çevrenin bozulması veya aynı anlama gelmek üzere ortaya çıkan ekolojik hasarların yegâne sorumlusu sadece iklim değişikliği değil. Sanayi atıklarının neden olduğu kirlenmeler, endüstriyel tarım, monokültür, kentleşmeyle doğal yaşam alanlarının yok olması da çevreyi olumsuz yönde etkiliyor."[1]

Deniz'in kafası karışmıştı. Biyoçeşitlilik, gen rezervleri, monokültür gibi kavramları ilk kez duyuyordu. Daha da önemlisi, dünyayı yönetenlerin bunca sorunu neden zamanında fark edip önlem almadığı sorusu takılmıştı aklına. Keşke kitabın yazarına ulaşıp bunları tek tek sorabilseydi. Deniz, yazar Fikret Başkaya'nın Özgür Üniversite'de seminerler verdiğini, ablasının da bu dersleri takip ettiğini öğrenince fırsatı kaçırmadı. Birkaç gün sonra, bir masanın başında karşılıklı çaylarını yudumlarken Fikret hocaya ilk sorusunu soruyordu.

1 Fikret Başkaya, *Başka Bir Uygarlık İçin Manifesto*, Yordam Kitap, İstanbul, 2016, s. 102.

I

İklim değişikliğinin belirtileri neler?

İklim değişikliğinin birçok emaresi ve son derecede tehlikeli sonuçları var. İklim değişikliği veya iklim krizi denilen, sera etkisi yaratan gazların atmosferde birikmesi ve sera etkisinin atmosferi ısıtmasının sonucu olarak ortaya çıkıyor. Mevsimler ve kıtalar arasındaki sıcaklık farkı değişiyor. Kutuplardaki buzullar ve dağlardaki karlar eriyor. Eğer bugünkü tempoyla devam ederse, önümüzdeki 50-100 yılda buzulların tamamen yok olabileceği tahmin ediliyor. Tabii yağışlar da düzensizleşiyor, hava durumunu tahmin etmek zorlaşıyor. Okyanuslar tuzlanıyor, deniz seviyeleri yükseliyor. Kutuplardaki donmuş topraklar ısınıyor; önümüzdeki yıllarda Kuzey Kutbu'nda sıcaklığın 4-7 derece yükseleceği tahmin ediliyor. Tatlı sular azalıyor ve kalitesi kötüleşiyor, doğal riskler ve felaketler çoğalıyor, yoğunlukları artıyor. Yangınlar ve ormansızlaşma artıyor, çöller genişliyor. Sera etkisi ozon tabakasını zayıflatıyor. Biyolojik çeşitlilik ve canlı türleri azalıyor ve/veya yer değiştiriyor, yaşanabilir bölgelere kayıyor, tarımsal verimlilik düşüyor.

Tabii ekonomi üzerindeki etkisi de önemsiz değil. İklim olaylarının dünyadaki toplam yıllık üretimi[2] %30 ile %70 oranında etkileyebileceği tahmin ediliyor,

2 Dünyadiki toplam Gayrisafi Yurtiçi Hasılası (GSYH).

ki bu vahim bir durum demek! Bir kere tarımsal üretimin olumsuz etkilendiği daha şimdiden görülüyor. Atmosferin ısınması her bir ülke dahilinde ve ülkeler arasındaki göçleri artırıyor, bunlara "iklim göçü" veya "iklim mültecileri" deniyor. Aynı şekilde ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar ve uluslararası çatışma potansiyeli büyüyor. Elbette insan sağlığı üzerinde de son derecede olumsuz, kaygı verici sonuçları var. Bir kere gıda yetersizliği ortaya çıkıyor ve gıda güvenliği riske giriyor, gıdaların kalitesi kötüleşiyor; sıcaklık artışı bir dizi hastalığı da hortlatıyor.

Bu anlattıklarınız gerçekten çok korkunç! Atmosferin ısındığını nereden anlıyoruz peki?

Ortalama genel sıcaklık tüm dünyada artıyor. Bunun nedeni de insan toplumlarının üretim ve tüketim konusunda yaptığı hatalar. Yaklaşık son 150-200 yıllık dönemde dünyanın ortalama sıcaklığı arttı. Bu değişim de Sanayi Devrimi'yle başladı.

Demek ki ne zaman ve nasıl başladığı biliniyor!

Yaklaşık son 150-200 yıllık dönemde dünyanın ortalama sıcaklığının artması bize gösteriyor ki bu esas itibarıyla Sanayi Devrimi'nden sonra ortaya çıkan bir durum. Nitekim 2016 yılında gezegenin ortalama sıcaklığı Sanayi Devrimi öncesine göre 1 ila 1,5 derece artmış durumdaydı. Başka türlü söylersek, iklim krizi, başta sanayi üretimi olmak üzere ama genel olarak üretim ve yaşam etkinliğinde aşırı fosil yakıt (kömür, petrol, doğalgaz) kullanılmasının sonucu. Atmosfere

karışan gazlar (karbondioksit-CO_2, metan vb.) *sera etkisi* yaratarak atmosferi ısıtıyor.

Tabii insan kaynaklı bir şeyden söz ediyoruz. Bu durum doğal süreçlerin bir sonucu olarak değil, sanayi üretimi için fosil yakıtların aşırı yakılmasının sonucu. Netice itibarıyla kapitalizmin işleyişinin bir sonucu olarak ortaya çıkıyor. Bilim insanları bu sürecin neden ve nasıl ortaya çıktığına, neden olduğu sorunlara kafa yoruyor. Bu amaçla *İklim Üzerine Uluslararası Uzmanlar Paneli* (GIEC) oluşturuldu.

İklim değişikliğine neyin yol açtığını gerçekten biliyor muyuz, yoksa bu bir varsayımdan mı ibaret?

Aslında gerçek çok açık. İklim değişikliğinin sınırsız kapitalist üretimin ve aşırı fosil yakıt kullanımının bir sonucu olduğu artık şüpheye yer olmayacak kadar apaçık bir realite. Elbette "iklim şüphecileri" denilen bir kesim bu durumu hâlâ kabullenmek istemiyor. Olup bitenlerin "doğal süreçler"in bir sonucu olarak tezahür ettiğini söylüyorlar ama artık sesleri eskisi kadar çıkmıyor.

Hocam, sürecin kendiliğinden ya da doğal yollardan ortaya çıkmadığını, insan kaynaklı olduğunu söylediniz. Eğer küresel ısınma veya iklim krizi, eni sonu 150-200 yıllık bir sorunsa, Sanayi Devrimi'yle yaşıtsa, insanlığın ve uygarlığın tarihi çok daha eskilere gidiyorsa, bu son dönemde aslında ne değişti? İnsanların huyu mu değişti de böyle tehlikeli bir durum ortaya çıktı?

Aslında bu soruyu sorduğun iyi oldu. Sanayi Devrimi, kapitalizmin üzerinde yükseleceği teknolojik temeli

oluşturdu. Ve kapitalist üretim tarzı, hızlı bir tempoyla geleneksel üretim ve yaşam tarzlarını dönüşüme uğrattı. Kapitalizm ilk defa ortaya çıktığı, geliştiği ortamdan ve bölgelerden kapitalist olmayan, henüz kapitalist üretim ilişkilerine yabancı üretim ilişkilerinin geçerli olduğu yerlere doğru yayılıyor. Oraları kapsıyor ve kendi mantığına göre biçimlendiriyor, uyumlandırıyor. Zamanla bir tsunami gibi her yeri kapsıyor. Günümüzde kapitalizmin etki alanına girmemiş bir yer yok. İlk defa Avrupa'nın batısında ortaya çıktı, zamanla, özellikle de Sanayi Devrimi'nden sonra bir dünya sistemi haline geldi. Şimdilerde metalaşmamış, şeyleşmemiş, parayla alınıp satılmayan bir şey yok!

Metalaşma nedir peki?

Kapitalizm, özel mülkiyete ve metalaştırmaya dayanıyor. Bir çeşme, bir su kaynağı birileri tarafından sahiplenildiğinde, gasp edildiğinde, artık o suyu ancak para ödeyerek içebilirsin. Zira su metalaşmıştır, parayla alınıp satılan bir nesneye (şeye) dönüşmüştür. Diyelim bir ormana bir kişi el koysa, oralarda yaşayan insanlar o ormanda avlanamaz, mantar toplayamaz, ısınmak için odun toplayamaz, vb. Herkesin hayvanlarının otladığı bir meranın etrafı bir haydut tarafından çevrilip başkalarına yasaklandığında, orası bir özel mülk statüsüne indirgenmiş, metalaşmış demektir. Bunların anlamı, herkesin olanın, olması gerekenin özel şahısların mülkü haline gelmesidir.

Kapitalizm bir meta uygarlığı. Canlı olan ne varsa ölü metalara dönüştürüyor. Her şeyi metalaştırıyor, şeyleştiriyor, parayla alınır satılır nesnelere, bir kâr aracına dönüştürüyor. Bu niteliğinden ötürü kapitalizme "kadavra medeniyeti" diyorum. Üretici güçleri geliştirme ve "etkin üretim" konusunda son derecede başarılı ama belirli bir eşik aşıldığında (şimdilerde olduğu gibi) sistemin *yıkıcılığı, yapıcılığının* önüne geçiyor. Şahsen kapitalizmin insanlık ve uygarlık tarihinde bir *sapma* olduğunu düşünüyorum.

Nasıl bir sapma?

Sapma derken söylemek istediğim şu: Normal olarak, bir toplumda üretimin insan ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılması gerekir. Bir ihtiyaç varsa onu tatmin etmek için bir üretim etkinliği gerekir. Dolayısıyla ilişkinin yönünün "ihtiyaçtan üretime doğru" olması gerekir. Oysa kapitalizmde bu ilişki tersyüz olmuş durumdadır. Kapitalist üretimin birincil amacı, insan ihtiyaçlarını, toplumsal ihtiyaçları karşılamak ya da tatmin etmek değil, pazarda satmak ve kâr etmek amacıyla değişim değeri üretmektir; *kullanım değeri değil, değişim değeri üretmektir.* Dolayısıyla ihtiyaçların tatmini meselesi kâr etmenin bir türevi haline geliyor. Herhangi bir kapitalist işletme ya da bireysel kapitalist bir şey üretmeye karar verdiğinde kafasındaki soru, "bu işten ne kadar kâr ederim" sorusudur. Fakat hepsi bu kadar değil; elde ettiği artık değeri (kârı) yeniden

yatırıma yönlendirmek, çevrim sürecine sokmak zorunluluğu var. Aksi halde büyüyemez.

Neden öyle bir zorunluluk var?

Öyle bir zorunluluk var, zira üretim keskin ve vahşi bir rekabet ortamında gerçekleşiyor. Her kapitalist işletme varlığını koruyabilmek, yıkıcı rekabet koşullarında ayakta kalabilmek için büyümek zorunda. Aksi halde yarış dışına atılır. Yarışta kalabilmek, büyüyebilmek için de "toplam artık değer"den olabildiğince büyük bir pay kapmak zorundadır. Ancak her seferinde sermayesini büyüterek yarışta kalabilir ve varlığını koruyabilir. Sermayeyi büyütmenin yolu da en ileri üretim tekniklerine sahip olmaktan geçiyor. Dolayısıyla kapitalizm demek, sınırsız büyüme demektir. Kapitalist durmak nedir bilmez, "o ileriye doğru kaçmak zorunda olan biridir".

Daha çok üretmenin kötü sonuçları olabileceğini hiç düşünmemiştim.

Şunu unutmayalım; kapitalist sistem sınırsız büyüme eğilimine ve dinamiğine sahip, ama bu dünyanın kaynakları sınırlı, sonlu. Bir şey üretmek, doğadan bir şey çekmekle, eksiltmekle mümkün. Başka türlü ifade edersek, üretim etkinliği bir insan-doğa ve/veya toplum-doğa metabolizması sonucunda gerçekleşiyor. Bir şey ürettiğinizde *eksiltiyorsunuz*; üstelik, üretirken de tüketirken de kirletiyorsunuz... Velhasıl, belirli bir eşik aşıldığında sınırlı bir dünyada sınırsız üretim ve sınır-

sız büyüme problem haline geliyor. Bir *sürdürülemezlik* durumu ortaya çıkıyor.

Bu vesileyle yeri geldikçe hatırlattığım bir anekdot şöyle: Akrep kurbağaya, "Beni sırtına al, nehrin karşı tarafına götür" demiş. Kurbağa, "Seni sırtıma alayım, sen de beni sok ha! Yağma yok" diye karşılık vermiş. Fakat sonunda akrebin bitip tükenmeyen ısrarlarına dayanamamış ve akrebi sırtına alıp nehre dalmış. Tam nehrin ortasına vardıklarında akrep kurbağayı sokmuş. Kurbağa başını çevirmiş ve "Şimdi ikimiz de öleceğiz, bunu niye yaptın?" diye sormuş. Akrep, "Başka türlü yapamazdım, bu benim doğam, bu benim karakterim" demiş. Aslında kapitalizm de başka türlü yapamaz.

Eğer öyleyse "sınırsız üretim" fikri nasıl ve neden benimseniyor, genel kabul görüyor?

Batı'da, 18'inci yüzyılda, "ilerleme ideolojisi"nin peydahlandığı dönemde, liberalizmin kurucuları, dönemin filozofları "*insan ihtiyaçları sonsuzdur, sınırsızdır*" diye saçma bir tez ortaya attılar. Mesela Adam Smith, ki burjuva iktisadının en önemli kurucu babalarındandır, ihtiyaçların sınırsız olmakla kalmayıp bir toplumdan diğerine değiştiğini de ileri sürmüştü. Eğer ihtiyaçlar sınırsızsa, sonsuzsa, tabii o zaman üretimin de sınırsız, sonsuz olması gerekecektir.

Üstelik, "ihtiyaçlar sınırsızdır" tekerlemesi bir de hikmetinden sual olmaz bir "hakikat" sayılıp, burjuva iktisat teorisinin amentüsü haline de getirildi. Ortalama bir "iktisada giriş" kitabı, "ihtiyaçlar *sınırsızdır*"la başlar.

Kürsüye çıkan iktisat profesörünün ağzından çıkan ilk cümledir bu. Aslında her şeyin sınırlı, sonlu olduğu bir dünyada bir tek ihtiyaçlar neden sınırsız olsundu? Kırk yıl o saçma tekerlemeyi ağzına sakız eden bilimi kendinden menkul iktisat profesörü, bir kerecik olsun "acaba gerçekten öyle mi?" sorusunu sormaz! Zaten sorar ve gereğini yaparsa da üniversiteden kovulur. Aslında okullarda, üniversitelerde tedris edilen ve "iktisat bilimi" denilen, bilimle değil, ideolojiler dünyasıyla ilgilidir. Bilimle de bu dünyanın gerçekliğiyle de bir ilgisi yoktur.

Durum bu kadar açık ve kötüyken, hâlâ doğal kaynakların sınırsız olduğu düşüncesi geçerliliğini koruyor mu? Her tarafta tehlike çanları çalarken?..

Aslında her geçen gün daha çok insan durumun vahametinin farkına varıyor, ama kaynakları kontrol eden az sayıdaki egemen –küresel oligarşi– dünyayı hızla yok etmeye devam ediyor. Oysa hesap ortada: Son dönemde *küresel limit aşımı günü* kavramı ortaya atıldı. Bu, *"insanlığın, dünyanın bir yılda bize sunduğu doğal kaynakları tükettiği gün"* demek.

İçinde bulunduğumuz 2019 yılında dünya "limit aşımı günü" 29 Temmuz'a gerilemiş durumda. Ama Türkiye yarışı 32 gün önde götürerek "büyük bir rekora imza atmış", muasır medeniyetin önüne geçmiş. Türkiye için limit 27 Haziran... Bu da yılın 6 ayında "borçla, krediyle yaşayacağız" demek! İnsanlar borçlu, aileler borçlu, şirketler borçlu, belediyeler borçlu, devletler borçlu ama asıl doğaya borçluyuz. Doğanın bir yılda

ürettiği kaynağı biz neredeyse altı ayda tüketmişiz. Bu da bugünkü üretim/tüketim/yaşam düzeyini sürdürebilmek için 2-3 gezegene ihtiyaç var demek. Aslında bu durum, doğanın kendini yenileme "ritmiyle", hızıyla, kapitalizmin kendini yeniden üretme "ritmi", hızı arasındaki uyumsuzluğun sonucu. Bu da bir metabolik sürdürülemezlik demek. Aslında bu durum, emperyalist ülkelerin çizdiği Batı modelinin, diğerleri, şimdilerde *Güney* denilen, kapitalist dünya siteminin "çevresinde yer alan" ülkeler tarafından taklit edilemeyeceğini gösterir. Tüm ülkelerin ABD'nin üretim ve tüketim düzeyine çıkabilmesi için kaç gezegen gerekecek?

Kapitalist üretim tarzının önceki dönemin uygarlıklarından veya üretim tarzlarından ne farkı var?

Aslında çok önemli farklar var. Tabii en önemlisi, biraz önce söylediğim sistemin her şeyi metalaştırma, şeyleştirme eğilimi veya dinamiği ve tabii "üretimle ihtiyaçlar arasındaki bağın kopması", ilişkinin ters yüz olması. Aslında "öküzün arabanın arkasına koşulması" gibi bir şey bu. İkincisi, kapitalizm yıkıcı/vahşi bir rekabete dayanıyor. Bir başka özelliği ise kutuplaştırıcı olması. Bir kutupta zenginliğin birikmesi için karşı kutupta yoksulluğun birikmesi kaçınılmaz. Bertolt Brecht ünlü "Tahterevalli" şiirinde sistemin bu niteliğini çok iyi anlatır...

Ekseri gözden kaçan, pek sorun edilmeyen ama son derece önemli bir farklılık, bir ayrıksılık da, "ekonomi-toplum ilişkisi"nin tersyüz olmasıdır. Normal olarak ekonominin topluma içerilmiş olması gerekirken, kapi-

talizmde toplum ekonomiye içerilmiş durumdadır. Tabir mazur görülürse, kapitalist üretim tarzında toplum ekonomi tarafından *kolonize* edilmiş, "sömürgeleştirilmiş" durumda ki, bu müthiş bir sapmadır...

Bu son söylediğinizi çok iyi kavrayamadım. Biraz açar mısınız?

Şunu demek istiyorum: Kapitalizm öncesi üretim tarzlarında veya uygarlıklarda, ekonomi toplumun içine yerleşmişti, ona tabi idi, onun hizmetindeydi. Kapitalizmle birlikte bu ilişki tersyüz oldu ve toplum ekonomiye tabi hale geldi, ekonominin hizmetine sokuldu.

Şimdi anladım.

Bir başka çelişki veya sapma da *belirleyicilik* ilişkisiyle ilgili. Kapitalizm öncesi dönemde belirleyicilik ilişkisinin yönü siyasetten ekonomiye doğruyken, kapitalizmde ekonomiden siyasete doğrudur. Tabii bu söylediğim, ekonominin tek belirleyici olduğu anlamına gelmemelidir. Zira, her biri az ya da çok belirleyicidir. Esasen diyalektik belirleyicilik söz konusudur.

Bahsettiğiniz "Tahterevalli" şiirini de merak ettim. "Sistemin kutuplaştırıcılığını çok iyi anlatıyor" demiştiniz hani...

Brecht'in kitabı burada, kitaplığımızda duruyor. Okuyayım sana:

> İyice görüyorum artık düzeni.
> Orada, bir avuç insan oturuyor yukarıda,
> aşağıda da birçok kişi.

Ve bağırıyor yukarıdakiler aşağıya:
"Çıkın buraya gelin ki,
hepimiz olalım yukarıda."
Ama iyice gözlediğinde görüyorsun,
neyin saklı olduğunu
yukarıdakiler ile aşağıdakiler arasında.
Bir yol gibi gözüküyor ilk bakışta.
Yol değil ama,
bir tahta bu.
Ve şimdi görüyorsun açıkça;
bu bir tahterevalli tahtası,
bütün düzen bir tahterevalli aslında.
İki ucu birbirine bağımlı.
Yukarıdakiler durabiliyorlar orada,
sırf ötekiler durduğundan aşağıda.
Ve ancak;
aşağıdakiler, aşağıda oturduğu sürece
kalabilirler orada.
Yukarıda olamazlar çünkü,
ötekiler yerlerini bırakıp çıksalar yukarı.
Bu yüzden isterler ki;
aşağıdakiler sonsuza dek
hep orada kalsınlar.
Çıkmasınlar yukarı.
Bir de, aşağıda daha çok insan olmalı
yukarıdakilerden.
Yoksa durmaz tahterevalli.
Tahterevalli.
Evet, bütün düzen bir tahterevalli.[3]

3 Yıldız Silier, *Özgürlük Yanılsaması*, Yordam Kitap, 5. basım 2016, s. 122.

II

Dün internette bir habere rastladım ve size sormak için not aldım: 184 ülkeden 15 bin bilimci, dünyayı bekleyen ekolojik felaketlere dair bir çağrı yapmış. Bana oldukça önemli bir uyarı gibi geldi.

O çağrıyı bir süre önce ben de okudum. İklim krizi, okyanus seviyelerinin yükselmesi, biyolojik çeşitliliğin yok olması, tatlı suların ve okyanusların kimyasal kirlenmesi, ormansızlaşma vb. konularda hükümetlerin yetersiz kaldığını, yurttaşların sürece etkili müdahale etmesi gerektiğini söylüyorlardı. Ekolojik ve sosyal kötüleşmenin en önemli nedeninin de hızlı nüfus artışı olduğunu, yaşam alışkanlığımızı değiştirmek, üretim ve tüketimi doğaya zarar vermeyecek seviyelere indirmek gereğine vurgu yapıyorlardı.

Onlara katılıyor musunuz?

Elbette bilimcilerin kaygıları haklı. Artık bu rotada ilerlemenin mümkün olmadığını söylüyorlar, ama ekolojik yıkımın, iklim krizinin en önemli nedeni olarak "hızlı nüfus artışı"nı görmeleri sadece tuhaf değil, aynı zamanda saçma! Aslında bu anlayış, gerçeğin tamamını değil, bir kısmını görmekle ilgili. Kapitalizmden söz etmeden, sömürüyü ve baskıyı yok sayarak, gözü doymaz bir kapitalist azınlık tarafından dünyanın tüm zenginliğinin yağma ve talanını yok sayarak bu yıkım

tablosundan çıkılabileceğini mi sanıyorlar? Bu kafayla işin içinden çıkılabilir mi? Şu bildik tekerleme, *hızlı nüfus artışı* hep dönüp dolaşıp gündeme getiriliyor. Oysa nüfus artışı *sebep değil, sonuç...*

Başta ekolojik sorun olmak üzere, mevcut sorunların asıl nedeni doğrudan kapitalizm. Kapitalizmin eseri... Küreselleşmiş kapitalizmin marifeti... Kapitalizmin insana ve doğaya zarar vermeden yol alamamasıyla ilgili... Nitekim Marx bundan tam 151 yıl önce yayınlanan ünlü eseri *Kapital*'de bu duruma dikkat çekmişti. Şöyle yazmıştı:

> Ayrıca, kapitalist tarımdaki her ilerleme, sadece işçiyi soyma sanatında bir ilerlemeden ibaret olmayıp, aynı zamanda toprağı soyma sanatında da bir ilerlemedir; belli bir zaman aralığı için toprağın verimliliğinin yükseltilmesinde kaydedilen her ilerleme, aynı zamanda, bu verimliliğin sürekli kaynaklarının mahvedilmesi yolunda da bir ilerlemedir. Bir ülkenin, örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nin, gelişmesini büyük sanayi ile başlatması ölçüsünde bu tahrip süreci hızlanır. Bundan dolayı, kapitalist üretim, tekniği ve toplumsal üretim süreçlerinin birleşmesini, ancak, bütün zenginliğin iki kaynağını, toprağı ve işçiyi kurutarak ilerletir.[4]

Ve tam da Marx'ın söylediği gibi şimdilerde kapitalizm dünyada canlı yaşamı riske atmış bulunuyor, her şeyi *kurutuyor*... Ve bu yıkımın asıl nedeni de hızlı nüfus artışı değil.

4 *Kapital*, Çev. Mehmet Selik-Nail Satılgan, Yordam Kitap, cilt 1, 12. basım 2019, s. 482.

Nüfus artışının sebep değil de sonuç olduğunu söylemiştiniz?

Dikkat edersen, her toplumda zenginlerin nüfusu yoksullardan daha az artar. Bu dünya ölçeğinde de öyledir. Zengin ülkelerden yoksul ülkelere doğru gidildikçe nüfusun daha hızlı arttığı gözlenir. Fakat yoksulluğu yaratan da kapitalizmdir. Mesela on çocuklu bir ailenin çocuklarından biri okuyup devlet bürokrasisinde görev alsa, ekseri ikiden fazla çocuğu olmaz! Yukarıda da söylediğim gibi, kapitalizm göreli ve mutlak yoksulluk üretmeden yol alamaz. Eğer kapitalizm dahilinde ekolojik yıkımı durdurmak mümkün değilse, bu durum kapitalizmi aşmak için potansiyel bir devrim olasılığının da ortaya çıktığı anlamına gelir. Tabii ekolojik sorunu kapitalizmin kriziyle birlikte ele almak kaydıyla...

Aslında ekolojik krizin, iklim krizinin başlıca nedenini nüfus artışına bağlamak, küresel oligarşinin ve temsilcilerin suçunu başkalarının üzerine atmak, onların sorumluluğunu görünmez kılmaktır. Kapitalizmde *benden sonra tufan* anlayışı geçerlidir. Kapitalistler, insanlığın refahı ve sağlığıyla da doğanın kötüleşmesiyle de asla ilgili değildir; öyle kaygılar onların kitabında yoktur. Nüfus artışını günah keçisi yapmak, tüm bu yıkım tablosundan yoksulları sorumlu tutmaktır. Eğer bugün dünya ölçeğinde nüfus artış ritmi farklılık gösteriyorsa, zengin ülkelerde çok düşük, yoksul ülkelerde çok yüksekse, bunun nedeni zenginliğin küresel planda aşırı eşitsiz bölüşülmesidir. Bir de tabii *insanlık* dendiği

zaman sosyal eşitsizlikler, sınıfsal farklılıklar, sınıf çatışmaları görünmez kılınıyor. Netice itibarıyla *insanlık* dendiği zaman bir genelleme, bir soyutlama yapılmış oluyor. Şeylere yakından bakıldığında durumun pek de göründüğü gibi olmadığı görülür.

O zaman gerçeğe ulaşmak için somut bilgiye ihtiyacımız var.

Aslında rakamlar resmi netleştirebilir. Bu dünyadaki en zengin %1, kalan %99 kadar servete sahip. Bu durumun sadece sosyal sonuçları yok, ekolojik sonuçları da var. En zengin %10 atmosferin ısınmasına neden olan karbon gazı emisyonunun %50'sinden sorumlu; en yoksul %50 de sadece %10'undan...

Kaldı ki geride kalan birkaç on yılda nüfus artışının düşük olduğu zengin ülkelerde gaz emisyonu daha çok artıyor. Buna karşılık, nüfus artış oranı yüksek yoksul ülkelerde emisyon daha düşük. Nitekim dünyanın en yoksul altıda birinin (1/6) –ki bu bir milyardan fazla insan demektir– gaz (CO_2) emisyonu sıfıra yakın! Besbelli ki burada temel bir çelişki var. Nitekim yaşanılan yere göre modern enerji kullanımı 1 ile 2000 kat arasında değişiyor. Bu kimileri –zenginler–, başkalarından –yoksullardan– iki bin kat fazla enerji kullanıyor demek... İşte saçmalık da temel çelişki de burada: Bu dünyanın yoksullarının ve en yoksullarının iklim değişikliğindeki sorumluluğu çok az ama maalesef, iklim değişikliğinin ve genel olarak ekolojik bozulmanın olumsuz sonuçlarına en çok maruz kalan da onlar...

Üstelik bir de "günah keçisi" yapılıyorlar, suçlu ilan ediliyorlar.

Trajik biçimde iklim kaosundan en fazla zarar görenler, sera gazı salınımına en az katkıda bulunanlar; yani buzulların erimesi nedeniyle su kaynaklarını kaybedenler, mesela Himalayalar'ın yüksek kesimlerindeki topluluklar, ürünleri kuraklık ya da su taşkınları nedeniyle mahvolan köylüler, deniz seviyesindeki artışın ve sayısı artan kasırgaların yol açtığı yeni tehditlerle karşı karşıya olan sahil ve ada toplulukları...

Sorunu nüfusa, demografiye indirgemek, bu dünyada yaşayan herkesi aynı kefeye koymak olur. Her şeye karar veren, her şeyi belirleyen küresel oligarşiyle, aldığı ücretle geçinmeye çalışanları, sıradan insanları, kapitalist sömürüye maruz kalan emekçi çoğunluğu bir saymak kabul edilebilir değildir. Eğer bu dünyada petrol çıkaran 90 şirket, 1751-2010 arasındaki CO_2 ve metan gazı emisyonunun %63'ünden sorumluysa –ki öyledir– faturayı işçilere, ücretlilere, yoksullara, *yeryüzünün lânetlilerine* kesmek yakışık alır mı? Aslında şu demografi meselesi, nüfus artışı her dönemde temcit pilavı gibi önümüze getiriliyor.

Nüfus sorunu daha önce de gündeme gelmiş miydi?

Aslında nerdeyse sanayi kapitalizmiyle yaşıt demek mümkün. O dönemden beri mülk sahibi sınıflar, burjuvazi, her krizde, her sıkışma anında, eşitsizliklerin iyice keskinleştiği durumlarda nüfus artışını günah keçisi

ilan ediyor. Ezilen-sömürülen sınıfların bir devrimle verili sömürü ve baskı düzenini değiştirme olasılığına karşı, bu saçma önyargıyı gündeme taşıyorlar. Böylece bir suçlu, bir günah keçisi peydahlayıp kendi sorumluluklarını görünmez kılma yolunu tutuyorlar.

Nüfus meselesi ilk defa bir İngiliz papazı olan Thomas Robert Malthus tarafından 1798'de gündeme getirilmişti ki, o tarih, sanayi kapitalizminin de başlangıcı sayılabilir. Malthus, nüfusun mevcut kaynaklardan daha hızlı arttığını, nüfus geometrik bir artış seyri izlerken üretimin aritmetik diziye göre arttığını, bunun da İngiltere'de açlığa neden olduğunu ileri sürmüştü. Malthus'un yaşadığı dönemde doğru hatırlıyorsam İngiltere'nin nüfusu on milyon kadardı. Dünya nüfusu da sadece 1 milyar kadardı... Toprakları ellerinden alınan, yaşam alanlarından kovulan on binlerce köylü ve yükselen sanayinin iflas ettirdiği binlerce esnaf ve küçük üretici, üretmek ve yaşamak için gerekli araçlardan mahrum edilmiş, proleterleşmiş kitleler kentlerin varoşlarını doldurmuş, proletaryanın saflarını büyütmüşlerdi. Proletaryanın yaşadığı açlığın ve sefaletin, kentlerdeki kirlenmenin asıl sorumlusu, önüne koyduğu her şeyi bir tsunami gibi kaplayan yükselen sanayi üretimiydi, kapitalizmdi... Aslında Malthus'un tezleri sorunu çözmeye değil azdırmaya yaradı. Yoksullara yapılan yardımlar ve tüm koruyucu önlemler tasfiye edildi.

Bu gerici önyargılar 1972'de Roma Kulübü tarafından hazırlatılan "Büyümenin Sınırları" (The Limits

of Growth) raporuyla hortlatıldı. Küresel oligarşi ve sözcüleri, sistemin yeniden *yapısal krize* girdiği, eşitsizliklerin dünya ölçeğinde zirve yaptığı koşullarda, Malthus'u yeniden hatırlamışlardı. Tabii bu durum bir fırsata çevrilecek, yoksul ülkelere "yapısal uyum programları" dayatılarak sömürü, yağma ve talan derinleştirilecekti. Güya böylece "kaynaklar korunmuş" olacaktı. Şimdilerde de aynı nakarat... Deniyor ki, şu yoksul ülkelerin nüfusu çok hızlı artıyor, üstelik Batı yaşam tarzını da taklit etmek istiyorlar, Zengin ülkelerin yaşam standardını yakalamak istiyorlar...

O halde sorunu nasıl ele almak gerekiyor?

Bir kere daha baştan şunu söyleyebiliriz ki nüfus artışı ve tüketim artışı, tek başına fosil enerjilerin aşırı kullanımı ve aşırı karbondioksit emisyonunu açıklamak için yeterli değil. 1820 ve 2017 aralığında dünya nüfusu 7,5 kat arttı, 1 milyardan 7,5 milyara yükseldi. Buna karşılık CO_2 emisyonu da tam 600 kat arttı. Sanıyorum bu rakamlar bir şeyler söylüyor... Peki neden öyle oldu denirse, neden çok açık: Kâr yarışı ve sınırsız üretim, sınırsız sermaye birikimi ve sürecin tüm dünyayı kapsar hale gelmesi, moda tabirle globalleşmesi, işte böyle bir tablo ortaya çıkardı.

Mesela şimdilerde Çin en çok CO_2 emisyonu yapan ülke durumuna geldi. Fakat bu durum nüfus artışının sonucu değil. Aynı şekilde tüketim toplumu standardını yakalayan bir "orta sınıf"ın ortaya çıkmasının sonucu da değil. 2000 yılından sonra başlıca emperyalist

ülkelerin kapitalistleri sanayi üretimlerinin bir bölümünü Çin'e kaydırdı, fabrikalarını Çin'e taşıdılar...

Emperyalist ülkeler neden öyle bir şey yaptı?

Çok basit bir nedeni var: Çin'de ücretler çok düşük, vergiler de çok düşük. Belki "çevre koruma" kaygısı da önemsizdir ki bu da kâr oranları çok yüksek demektir. Bu kaydırma –ki buna *delokalizasyon* denir– Çin'i dünyanın atölyesi haline getirdi. Fakat bir şey daha oldu; on milyonlarca köylü, çiftçi kentlere akın etti ve kentler yaşanmaz hale geldi! İşte iklim krizi olsun, ekolojik kriz olsun, kapitalizmin sınırsız büyüme, sınırsız yayılma kör mantığının ve dinamiğinin bir sonucu olarak ortaya çıkıyor.

Dikkat edersen burnundan kıl aldırmayan o anlı şanlı bilimciler, kapitalizmi ağızlarına almadan, kapitalizmin yıkıcılığını yok sayarak işin içinden çıkılabileceğini sanıyorlar... Sorun aslında Marx'ın işaret ettiği, küreselleşmiş *üretimin sosyal karakteriyle, üretim ve yaşam araçlarının özel mülkiyet konusu oluşu* arasındaki çelişkiden kaynaklanıyor. Kapitalizm dahilinde toplumsal ihtiyaçlar hiçbir zaman gerektiği gibi karşılanamayacağı gibi, doğal çevreyi korumak, doğal çevre tahribatını engellemek de asla mümkün değildir.

Yeri gelmişken bir şeyi daha hatırlayalım: Sorun mal üretimi artışından kaynaklanmıyor, doğrudan kâr amacıyla yapılan kapitalist üretimle ilgili... Asıl sorun kapitalistler arasındaki yıkıcı rekabetle ilgili. Tabii o zaman işçiler arasında da bir rekabet kaçınılmaz oluyor.

Öyle olunca da sistem kontrolden çıkıyor ve sorumsuz hale geliyor. Zenginliğe el koymak için azgın rekabetin, gözü dönmüş kâr hırsının sonucu olarak ortaya çıkıyor. Kapitalizm koşullarında gerçekleşen üretim, işçi sınıfının, emekçi sınıfların aşırı sömürüsü ve doğanın kaçınılmaz tahribiyle mümkün oluyor. Tabii yegâne amaç kâr, her seferinde daha çok kâr olunca, başkaca bir kaygıya da yer olmuyor. Başka türlü söylersek, kapitalistler üretimin insani, sosyal ve ekolojik sonuçlarını sorun etmez. Öyle bir şey demek, kâr oranlarının düşmesi demektir ve tabii öyle bir şey de bir kapitalist için kabul edilebilir değildir.

Kapitalizm, emeği aşırı sömürerek, doğayı tahrip ederek *yıkıcı üretkenliği* gerçekleştiriyor. Fakat bu kör gidiş, dönüp dolaşıp piyasanın, dolayısıyla da büyümenin sınırına dayanıyor ve kapitalist işletmeleri başka değerlenme alanları bulmaya zorluyor.

III

Neden hâlâ fosil yakıtları kullanmaya devam ediyoruz? Yerine başka enerji kaynakları bulabilir miyiz?

Elbette o tercihi yapan "biz değiliz"; sıradan insanların bir tercihi değil. O tercihin gerisinde bu dünyanın varını yoğunu sömüren, yağmalayan, talan eden ve tabii güzel gezegenimizi yaşanmaz bir yer haline getiren kapitalistler, yeryüzünün efendileri, küresel oligarşi, küresel plütokrasi var. *Büyük İnsanlığın* orada bir dahli yok! Her tarihsel dönemde belirli enerjilerin kullanımı söz konusu oluyor, ama kullanılan enerjiler toplum için "en uygun" enerjiler olmaktan çok, mülk sahibi egemen sınıfların çıkarına "en uygun" enerjiler oluyor. Mesela Orta Çağ'da su değirmenlerini kontrol altına alan soylular, serflerin rüzgârdan yararlanmasına, yel değirmenleri kurmasına şiddetle karşı çıkmışlardı.

Şimdilerde sera etkisi yaratan, dolayısıyla iklim ısınmasına neden olan fosil yakıtların başat enerji haline gelmesi bir tesadüf değil. Doğrudan sınıfsal çıkarlarla ilgi. Bir fikir vermek için; mesela 1900'lü yılların başında ABD'de evlerin ısıtılması ve sıcak su için güneş enerjisi kullanılıyordu ama elektrik enerjisi üreten şirketlerin baskısıyla güneş enerjisi kullanımı önemini yitirdi.

Fosil yakıtlar "yenilenemez enerji" kategorisine dahil ve bunlarla ilgili iki sorun var: Birincisi bu enerji kaynakları kıtlaşmakta, tükenmekte ve ikincisi, her geçen gün enerji ihtiyacı artmakta. Bu da fosil yakıtların alternatifini vakitlice sorun etmek gerekiyor demektir. Fakat bu söylediğimi önceleyen bir gereklilik veya aciliyet daha var: Aşırı fosil yakıt kullanımı iklim krizini azdırıyor.

O zaman yapılacak şey de bir sır değil; vakitlice fosil enerjilerin alternatifini oluşturmak gerekiyor. Alternatifler de güneş, rüzgâr, termal, hidrolik, nükleer ve biyoyakıtlar... Bugün itibarıyla fosil yakıtlar toplam enerji tüketiminin yaklaşık %80'ini oluşturuyor. Üstelik Uluslararası Enerji Ajansı bu kullanım oranının önümüzdeki 30-40 yılda pek değişmeyeceği tahminini yapıyor. Kömür kullanımının artma ihtimali olduğunu bile söylüyor... Aslında bu durum acil çözüm bekleyen sorunun ne kadar büyük olduğu anlamına geliyor. Bir yanda atmosferin ısısı hızla artmaya devam ediyor, acilen bu süreci durdurma zorunluluğu var; diğer yanda işin içinden çıkmanın kolay olmadığı bir manzara var.

Aslında fosil yakıtlar konusunda önemli bir sorun da petrol devlerinin gücü ve direnciyle ilgili. Şimdilerde dünya petrolü 5 dev şirketten soruluyor: Exxon, Shell, Chevron, BP ve Total. Bir fikir vermek için; Exxon'un 2006'daki işlem hacmi 450 milyar dolardı. Bu rakam Birleşmiş Milletler Örgütü (BM) üyesi 195 ülkenin millî gelirinden (GSYH) fazla... Bir çarpıcı rakam da

şu: Rafine petrol ürünleri satışının portresi yılda 2000 milyar avro. Bunun 500 milyarlık kısmının üretim için harcandığı düşünülürse, petrolden elde edilen kâr (rant) yılda 1500 milyar avro.

İnanılmaz! Meğer ne çok para kazanıyorlarmış!

Böylesi devasa bir güce sahip dev şirketlerin nelere kadir olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir. Geride kalan yaklaşık son 30 yılda vicdanlarını bu şirketlere satmamış adamların, kadınların çığlığının ve ısrarlı uyarılarının karşılıksız kalması neden şaşırtıcı olsundu?

Tabii söz konusu *beşli çetenin* direnci kırılsa bile ki bu imkânsız değil, kısa ve orta vadede fosil yakıtların alternatifini oluşturmak sanıldığı kadar kolay değil. Mesela 2012 yılında biyoyakıt da denilen agro enerji, kullanılan toplam enerjinin sadece %2'siydi. Bu oranın da en iyimser tahminlere göre %7 seviyesini aşmayacağı söyleniyor. Fakat %7 hedefini tutturmak da sevinilecek bir şey değil. Eğer o hedef tutturulursa, Avusturalya, Yeni Zelanda, Güney Kore ve Japonya'nın tarım yapılan alanları kadar toprağın, agro enerji için tahsis edilmesi gerekecek... Bir çarpıcı rakam da şu: Eğer dünyadaki tüm ekilebilir, tarım yapılabilir topraklar biyoyakıt üretimine tahsis edilseydi, 1400 milyon ton petrole eşit enerji üretilebilecekti. Oysa bugünkü enerji ihtiyacı 3500 milyon ton ve bunun önümüzdeki yıllarda daha da artması kaçınılmaz...

Nükleer enerji bir alternatif olamaz mı?

Alternatiflerden biri olan nükleer enerji, şimdilerde kullanılan toplam enerjinin yaklaşık %16'sını oluşturuyor. Sadece Fransa bir istisna oluşturuyor. Fransa elektrik enerjisinin %76'sını nükleerden sağlıyor.

Nükleer enerjinin fosil yakıtlara alternatif oluşturabileceğine dair anlayışın reel bir karşılığı olduğu söylenemez. Bir kere nükleer enerji üretimi için gerekli uranyum yenilenebilir bir kaynak değil ve var olan rezervler de tükenmekte. Eğer dünyada kullanılan enerjinin tamamı nükleerden sağlansaydı, dünyadaki mevcut rezervler bir buçuk yılda tükenecekti. Kaldı ki bugünkü tempoyla kullanılması durumunda bile ucuz ve kolay çıkarılan uranyum rezervlerinin çok yakın bir tarihte, orta maliyetli rezervlerin de çok uzak olmayan bir zamanda tükeneceği tahmin ediliyor.

Nükleer enerji lehine ileri sürülen tezlerden biri, bu enerjinin atmosferin kirlenmesine neden olmadığı şeklinde. Gerçekten de ilk bakışta avantajlı görünüyor. Nitekim, 26 kg uranyumla 1 gigawat elektrik üretmek mümkün. Oysa aynı miktarda elektrik termik santrallerde üretilseydi, tam 12 bin 700 ton kömür kullanmak gerekecekti.

Lâkin gerçeğin yarısını söylemek, öteki yarısını söylememek, gerçeği söylememektir. Zira nükleer enerjinin karbon gazı emisyonuna neden olmadığı için iyi bir alternatif olarak sunulmasının bir inandırıcılığı yok. Hem ihtiyaca cevap vermekten uzak hem de ekolojik

ve insan sağlığı bakımından kabul edilebilir değil. Bir kere kaza riski başlı başına hayati bir sorun teşkil ediyor. Üstelik nükleer kazaların ayrıksı bir özelliği var: Sorun kaza ile başlayıp bitmiyor, asıl yıkıcılığı kazadan sonra başlıyor. Bugüne kadar radyoaktif kirlenmeyi ortadan kaldıracak, etkisizleştirecek bir yöntem de keşfedilmiş değil. Nitekim uranyumun yarı ömrünün 4,5 milyar yıl, plütonyumun yarı ömrünün de 240.000 yıl olduğu tahmin ediliyor. Dolayasıyla radyoaktif kirlenmeyle başa çıkmak imkânsız! Lâkin doğadaki radyasyon oranı belirli bir sınırı aştığında bu dünyadaki canlı yaşamın son bulma riski var. Bugüne kadar nükleer atıkların saklanması konusunda bir çözüm bulunabilmiş değil. Üstelik kaza olasılığı da tahmin edilenin çok ötesinde. Bunun en yakın örneklerinden biri Japonya'da birkaç yıl önce yaşandı. Oysa Fukuşima'daki nükleer santral bir teknoloji harikası olarak sunulmuştu. Durumun vahameti felaketten sonra bir kez daha gözler önüne serildi.

Şimdi de Mersin Akkuyu'da ülkemizin ilk nükleer santrali inşa ediliyor...

Putin'le Erdoğan, Akkuyu'da kurulacak nükleer santralin temelini atarken bir yazı yazmıştım: "Bu santralin kurulmasının hiçbir haklı gerekçesi yok. Büyük yıkımlara, zararlara neden olacağında da tek şüphe yok... Yöre halkına rağmen kuruluyor. Hiçbir itiraz dikkate alınmıyor, hiçbir tartışmaya izin verilmiyor... Polis devletinin marifeti olarak gerçekleşiyor...

Bu santral tamamlandığında, tüm reaktörler devreye girdiğinde Türkiye'nin elektrik enerjisi ihtiyacının %10'unu karşılayacakmış. İnsana, doğaya, topluma verilecek zararlar ve yıkımlar için de bir rakam, bir oran verebilirler mi? Onulmaz olumsuzluklar içeren bu tesis kimin için ne anlama geliyor? Nükleer enerji lehine ileri sürülen gerekçelerin bir anlamı ve inandırıcılığı var mı?"[5]

Bir kaza olursa binlerce insan ölebilir ya da kansere yakalanır. Diğer canlılar (bitkiler ve hayvanlar) da sağ kalamaz, öyle değil mi?

Nükleer santral kurmak hem çok pahalıya mal oluyor hem de çok riskli. Fakat santrale itirazımız sadece radyoaktif kirlenme yaratması ve kaza riski taşımasına değil. Bölgedeki yaşamı da büsbütün zora sokması kaçınılmaz. Bir kere denizi kirletecek, balıkları öldürecek, dışa bağımlılığı artıracak, bölgede tarımsal üretimi zora sokacak, turizm dahil birçok şeyi olumsuz etkileyecek. Bölge, adı konmamış bir askerî alan haline, dolayısıyla yasak bölge haline gelecek. Velhasıl baştan sona sakat bir tercih. Tam bir akıl ve vicdan tutulması yani!..

Sadede gelirsek, bu nükleer santral projesi, doğru hatırlıyorsam ilk defa 1978'de gündeme gelmişti ve o zaman da bunun gereksizliğine dair bir yazı yazmıştım. Aradan 41 yıl geçmiş... İnsanın aklına haklı olarak şu

5 http://ozguruniversite.org/2018/04/03/turkiye-gider-mersine-eller-gider-tersine-akkuyu-sinop-fikret-baskaya/

geliyor: O kadar yılda gerçekleşmediğine göre, demek ki hiçbir zaman gerçekleşmeyecek! Aslında önümüzdeki dönemde bu Politik İslamcı iktidar ortalıktan çekildiğinde, konuyu tekrar tartışma gündemine taşımamız gerekiyor. Böyle riskli ve pahalı bir projede ısrar etmek abesle iştigal etmekten başka bir şey değil! Dikkat ettiysen Türkiye'de sürekli yeni enerji tesisi kurmaktan söz ediliyor da *enerji verimliliği sorunu* bir türlü tartışma gündemine gelmiyor. Etkin bir enerji tasarrufu gerçekleşse, milyarlarca yeni harcamaya, yeni yatırıma ihtiyaç olmazdı. Tabii bu söylediğim sadece enerji için söz konusu değil, birçok alanda, işte ulaşımda, konut alanında, vb. etkin bir tasarruf gerçekleştirilebilir. Doğru hatırlıyorsam Akkuyu nükleer santrali 15 milyar dolara mal olacakmış. Biliyorsun gerçek maliyet ekseri planlanandan daha çok oluyor. Bu, Türkiye'nin bir *geleneği*... Bu kadar kaynağı enerji verimliliği sağlayacak bir sistem oluşturmak için harcamakla sorun bir seferde ve kalıcı olarak çözülebilir...

Aslında nükleer enerji hayli zamandır gözden düşmüştü. 2013'teki Fukuşima faciasından sonra nükleer muhiplerinin sayısı iyice azaldı. Mesela Almanya nükleer reaktörlerini kullanımdan çıkarma, kapatma kararı aldı ama 2019'da Türkiye hâlâ nükleer santral kurmaya çalışıyor. Bugün itibarıyla zaten dışa enerji bağımlılığı çok yüksekken, ona bir de nükleer enerji bağımlılığını eklemek istiyorlar. Aslında Türkiye'nin nükleer santral macerası enerji sorununu çözmekle il-

gili değil. Nükleer santral satıcılarının, nükleer enerjiyi allayıp pullayarak satmak için canhıraş çabalayan nükleer lobilerinin, velhasıl birilerinin kâr etmesi, başkalarının da komisyon alması için gündeme geliyor... Bir de tabii, nükleer enerji nükleer silah üretimini de mümkün kılıyor. Türkiye'nin ısrarının bir nedeni de o olabilir.

Fosil yakıtlar sera etkisi yaratarak küresel ısınmaya neden oluyor dediniz. Nükleer santral ise çevreye zarar vermekle kalmayıp bir kaza olduğunda etrafa ölüm saçıyor. Peki biz enerji ihtiyacımızı nereden karşılayacağız?

Tabii enerji politikasını da kökten değiştirmek gerekiyor. Bir kere fosil yakıt kullanımını olabildiğince kısmak, yenilenebilir enerjilere yönelmek gerekiyor. Ama o alternatifler arasında asla nükleer olmamalı... Türkiye bir güneş ülkesi olduğu halde elektrik üretmek amacıyla güneş enerjisi potansiyelinin sadece binde birini (%0,1) kullanıyor. Almanya elektriğin %50'sini güneş panellerinden elde ediyor. Türkiye'nin güneşe dayalı yıllık 400 milyar kWh elektrik üretme kapasitesi olduğu tahmin ediliyor. Bu, Türkiye'de üretilen elektriğin yaklaşık bir buçuk katı. Rüzgâr santralleriyle de yaklaşık 140 milyar kWh elektrik üretmek mümkün, ama o potansiyelin de sadece %7,6'sı kadarı değerlendirilebiliyor. Jeotermal potansiyelin de yaklaşık %20'si. Gerçi henüz biyoyakıt alanına girilmiş değil ama, daha önce de söylediğim gibi bu bir eksiklik değil, tam tersi-

ne bir avantaj. Zira, biyoyakıtlar söz konusu olduğunda "atılan taş ürkütülen kurbağaya" değmiyor. Tarımsal üretime zarar vermeden biyoyakıt elde etmek mümkün değil.

Bu vesileyle bir hususu hatırlamak gerekiyor: Enerji söz konusu olduğunda, olabildiğince ulusal (lokal) kaynaklara dayanmak kural olmalıdır. Zira, enerji güvenliği ve egemenliği de gıda güvenliği ve egemenliği kadar önemlidir.

Güneş panellerini güneye tatile gittiğimde görmüştüm. Rüzgâr santralleri de sanırım rüzgârın etkisinin fazla hissedildiği bölgelere kuruluyor?

Öyle... Rüzgârdan elde edilen enerji, rüzgârın o anki hızına ve esme süresine bağlıdır. Jeotermal enerji için de sıcak yeraltı sularına veya yerkabuğundan yeryüzüne ulaşan buhara ihtiyaç var.

Biyoyakıtlar için de tarım alanları gerekiyor, anladığım kadarıyla...

Soya, ayçiçeği, mısır, şeker kamışı, buğday, patates, kolza gibi bitkilerden üretilen yakıta biyoyakıt deniyor ve petrole alternatif bir yenilenebilir enerji türü sayılıyor. Oysa biyoyakıtların neden olduğu sorunlar, çözdüğünden daha büyük.

Nasıl?

Birincisi, yakıt elde edilen bitkiler endüstriyel tarım yöntemleriyle üretiliyor. Yani, üretim sürecinde kimyasal gübre, zirai ilaçlar kullanılıyor; aşırı su ve enerji tü-

ketiliyor. İkincisi, tarıma ayrılan toprakların insanları doyurmak için değil de otomobilleri (arabaları) yürütmek için kullanılması, gıda fiyatlarını yükseltiyor. Petrolü ikame etmek amacıyla üretilen söz konusu bitkiler, besin maddeleri üretimini sorunlu hale getiriyor. Toprakların bu amaçla kullanılması tam bir saçmalık. Zira biyoyakıt üretimine tahsis edilen yeni alanlar, halen gıda üretilen alanların ve ormanların aleyhine genişliyor. Amazon ormanlarının, Asya'daki ve Afrika'daki ormanların yok olması sonucunu doğuruyor.

Biyoyakıtlara dair söylediğinize bakılırsa, alternatif enerji kaynakları da pek masum değil?

Aslında doğaya zarar vermeyen bir üretim etkinliği pek mümkün değildir. Netice itibarıyla daha önce de söylediğim gibi, her üretim etkinliği doğadan bir şey çekmekle-eksiltmekle mümkün. Tabii kirletmek de kaçınılmaz... O zaman sürdürülebilirliğin koşulu, ne yapılırsa yapılsın, doğaya en az zarar verecek yöntemleri uygulamak, olabildiğince doğaya özenli davranmak olabilir... Boşuna "*en temiz enerji kullanılmayan enerjidir*" denmemiştir... Türkiye'de olur olmaz yerlere kurulan HES'ler (hidroelektrik santralleri), JES'ler (Jeotermal enerji santralleri), termik santraller tam birer yıkım aracına dönüşmekte. Ekosisteme ve tarımsal üretime verilen zararlar çok büyük. Aslında bu, Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak gibi bir şey. Eğer bir sorunu çözmeye kalktığında başka sorunlar yaratıyorsan, o işte bir yanlışlık var demektir.

Bir kere onca lüzumsuz, dahası onca zararlı şey üretiliyor. Bu saçmalığa son vermek gerekir. Yanlış üretime son vermek gerekiyor. Doğaya dair geçerli saçma anlayıştan uzaklaşmak gerekiyor. Teknoloji hayranlığından uzaklaşmak gerekiyor. Bu, *yapay olanın doğal olana yeğlendiği bir uygarlık*. Etkin bir enerji tasarrufuyla, lüzumsuz ve zararlı şeylerin üretiminin sonlandırılmasıyla, enerji tüketimi ve kullanımı da sürdürülebilir bir düzeye indirilebilir.

Fakat bir şey var: kapitalizmin geçerli olduğu durumda, bugün insanlığın yüz yüze geldiği hayati sorunları çözmek mümkün değildir. Şu nedenle ki, kapitalizm sürekli olarak büyümeden, genişlemeden var olamaz. Kapitalizm büyümek veya yok olmak ikilemine kilitlenmiş bir sistemdir. Daha çok büyümek de daha çok enerji ihtiyacı demektir. Velhasıl yok etmek ve kirletmek kaçınılmaz. Bu da sorunların kapitalizm dahilinde çözümsüz olduğu anlamına gelir. Hem o hem öteki mümkün değildir. Hem kapitalizm var olmaya devam edecek ve hem de kapitalizm dahilinde sorunlar çözülecek! Böyle bir şey eşyanın tabiatına aykırıdır.

Kapitalizm sürekli olarak ve her ileri aşamada artarak sosyal ve ekolojik sorunlar yaratmaya mahkûm bir sistemdir. Kâr için üretimin kural olduğu durumda sosyal kötülükler yok edilebilir mi, ekolojik bozulmanın önüne geçilebilir mi?

Malûm, küresel ısınmanın asıl nedeni fosil yakıtlar ve bunlar kâr amacıyla üretiliyor. Enerjinin kâra en-

deksli olarak üretildiği bir dünyada küresel ısınmayla, ekolojik yıkımla baş edilebilir mi? Öncelikle insan ve toplum yaşamı için vazgeçilmez olan enerjinin özel mülkiyet ve kâr aracı olmaktan çıkarılması gerekiyor. Enerji kaynakları ve sistemleri özel mülkiyet konusu olmaya ve merkezileşmeye devam ettiği sürece, etkili ve kalıcı çözümler mümkün değildir. Önce şeyleri asıl bulunmaları gereken zemine taşımak gerekir. Fosil yakıt denilenler güneş sayesinde oluşmuş şeyler. Bunların özelleştirilip bir kâr aracına dönüştürülmesi aslında güneşin *özelleştirilmesidir*... Bu saçmalık neden sorun edilmez?

"Türkiye'de nükleer santral yöre halkına rağmen kuruluyor" demiştiniz. Demek ki enerji üretimi için veya başka amaçlarla doğanın tahrip edilmesini sorun eden birileri var.

Haklısın. Son zamanda nereye bir termik santral, HES, JES, vb. kurulsa, nerede bir maden ocağı, mermer ocağı, taş ocağı açılsa, oradan feryatlar yükseliyor. İnsanlar yaşam kaynaklarının ve alanlarının yok edilmesine tepki gösteriyor; ama hükümet o çığlıklara duyarsız, protestocuları nerdeyse 'terörist' ilan edecek!

Neden böyle oluyor?

Aslında doğaya, canlı yaşama yönelik saldırı sadece Türkiye'ye mahsus bir şey değil. Maalesef saldırı küresel düzeyde. Bu durum doğrudan kâr hırsıyla, sermayenin "değerlenme" gereğiyle, zorunluluğuyla ilgili.

Şimdilerde sermaye değerlenme sıkıntısı yaşıyor ve çözümü de *canlının metalaştırılması*nda görüyor. Henüz metalaşmamış, bir kâr aracına dönüştürülmemiş doğal zenginliğe, canlıya el koyuyor. Herkesin olanı, olması gerekeni özelleştiriyorlar. Daha doğrusu gasp ediyorlar. Canlı olan ne varsa kâr aracına dönüştürülüyor. Fakat Türkiye'de saldırının hızı ve yoğunluğu çok daha yüksek. Hoyratça bir yağma ve talan almış başını gidiyor. İnsanlar da haklı bir tepki ortaya koyuyor, ama cevap jandarma ve polisten geliyor. Bir başına bu durum bile devletin ne olduğu, ne olmadığı, aslında *kimin devleti* olduğuna dair kafa yormayı gerektiriyor. Kapitalistler kâr için insanların yaşamına saldırıyor, devlet saldıranı koruyor! Bu hep böyledir. Zaten devletin varlık nedenlerinden biri de *zenginleri, mülk sahiplerini yoksullardan korumaktır*... Üstelik yapılan bu yağma ve talan bir de "büyüme", "kalkınma", "ilerleme", "muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkma" adına meşrulaştırılmaya çalışılıyor...

IV

İklimle ilgili birçok haberde sözü edilen Kyoto Protokolü nedir?

Kyoto Protokolü sera gazı emisyonunu azaltmak, atmosferin ısınmasını durdurmak amacıyla oluşturulmuş bir uluslararası anlaşma. Aslında, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) kapsamında oluşturuldu. İngilizcesi, United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC).

Çevre sorunu 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren gündeme gelmeye başladı. BM'nin ilk İnsan Çevresi Konferansı 1972 yılında Stockholm'de (İsveç) yapıldı. Onu her on yılda tekrarlanan zirveler izledi. İkincisi 1982'de Nairobi'de (Kenya), üçüncüsü 1992'de Rio de Janeiro'da (Brezilya), dördüncüsü Johannesburg'da (Güney Afrika) yapıldı. 1992 Rio Zirvesinde, İklim Değişimi Konusunda Birleşmiş Milletler Çerçeve Konvansiyonu ve İklim Konvansiyonu oluşturuldu. Kyoto Protokolü, 11 Aralık 1997'de, Japonya'nın Kyoto kentinde toplanan Taraflar Konferansında kabul edilen anlaşmadır.

Protokolün amacı neydi?

Kyoto Protokolüne göre, sanayileşmiş ülkeler ve diğerleri, atmosfere saldıkları sera etkisi yaratan gaz emisyonu salınımını [karbondioksit (CO_2), metan

(CH_4), nitröz oksit (N_2O), hidroflorokarbon (HFC), perflorlu bileşikler (PCF) ve kükürt heksaflorür (SF_6)] azaltmayı vadediyorlardı.

Protokol 1997'de kabul edildi ve 2005'te yürürlüğü girdi. Kyoto Protokolü, ülkelerin atmosfere saldığı karbon miktarını 2008-2012 aralığında 1990'daki düzeye düşürmelerini öngörüyordu.

Hangi ülkeler katıldı bu anlaşmaya?

Protokole ilk başta 37 sanayi ülkesi katıldı. ABD bir başına toplam sera gazı emisyonunun %30-35'inden sorumlu olduğu halde, 2001'de protokolü imzaladı ama onaylamadı, daha doğrusu sürecin dışında kaldı. İki itirazı vardı: Birincisi, atmosferin ısınmasının atmosfere karışan gazlar olduğu kabulünün tartışmalı olduğunu, bu konuda bir kesinlik olmadığını ve ikincisi de, gaz emisyonlarını kısmak yerine, temiz enerjilere yönelmek gerektiğini ileri sürmüştü. Önemli gaz emisyonu yapanlardan biri olan Avustralya da Kyoto Protokolünün dışında kalmıştı. Oysa Protokol, sanayileşmiş ülkelerin önüne, sera gazı emisyonlarında 2012 yılına kadar, ne kadar indirime gideceklerini belirleyen somut hedefler koyuyordu. ABD böyle hedef konmasına itiraz etti.

Bir başka sorun da "gelişmekte" olan ülkelere emisyon sınırı konmamasıyla ilgiliydi. Söz konusu ülkeler, atmosferin kirlenmesinin asıl sorumlusunun sanayileşmiş ülkeler olduğunu, sınırlamaların da onları kapsaması gerektiğini, öyle bir şeyin sanayileşmelerini en-

gelleyeceğini ileri sürmüşlerdi. Fakat bazı kalkınmakta olan ülkelerin -bunlara "yükselen piyasa ekonomileri" de deniyor- atmosfere saldıkları sera gazlarında keskin bir artış var. Mesela Çin, küresel planda daha 2002 yılında atmosfere salınan sera gazlarının %13,6'sından sorumluydu ki, bu oran ABD'den sonra en yüksek orandır. Keza Hindistan da %4,2'lik oranla beşinci sıraya yükselmiş durumda.

Özetlersem, Kyoto Protokolüne katılan ülkeler şu başlıklarda anlaşmış oluyor:

Sera gazı salınımı 1990 yılı seviyesinin %5 altına çekilecek.

Ülkeler fosil yakıtlar yerine alternatif enerji kaynaklarına yönelecekler.

Az enerji tüketen, enerji tasarrufunu mümkün kılan sistemlere geçilecek.

Protokol, Doha'daki (Katar) toplantıda yapılan bir değişiklikle 2013-2020 yıllarını kapsayan yeni bir taahhüt dönemine girdi ve 2020 yılında sera gazı salınımlarının %18 azaltılması hedefi benimsendi.

Bunca itiraza ve görüş ayrılığına rağmen Kyoto Protokolü sonuçta etkili olabilecek mi? Tahmin etmekte güçlük çekiyorum doğrusu...

Kyoto Protokolü sadece gaz emisyonlarının azaltılmasını önermekle kalmıyor. Hem temiz ve yenilenebilir enerjilere öncelik vermeyi ve hem de yeni ormanlık alanlar oluşturulmasını, emisyon fazlası olan ülkelerin kotalarını doldurmayan ülkelerden "emisyon kredisi"

satın alabilmelerini veya "kalkınmakta" olan ülkelere temiz enerji transferini de öngörüyor.

Hedeflenen amaçlara ulaşmak için de sanayiden, motorlu taşıtlardan, ısıtmadan kaynaklanan sera gazı miktarını azaltmaya yönelik mevzuatın yeniden düzenlenmesi, daha az enerjiyle ısınma, daha az enerji tüketen araçlarla uzun yol alma, daha az enerji kullanan, enerji tasarrufu yapan teknolojileri kullanmayı da içeriyor.

Fakat protokolün temelli bir zaafı var: Geride kalan dönemde, Protokole uyulmadığı durumda cezalandırmanın nasıl olacağı, zorlayıcı müeyyidelerin ne olacağı hiçbir zaman netleştirilemedi. Ve şu an itibarıyla anlaşma bir "zorlayıcılık" içermiyor.

Sera gazı emisyonunu azaltmayı amaçlayan mücadele, küresel sıcaklık artışını 2 derece ile sınırlandırmayı öngörüyor. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) 2017 raporunda;

- +2 derecelik artışın su kaynaklarının tükenmesine,
- +5 derecelik artışın buzulların hızla erimesine, su seviyelerinin beş metre yükselmesine,
- +6 derecelik artışın da iklim değişikliğinin yıkıcı etkilerinden dolayı, kaçınılmaz olarak büyük insan göçlerine yol açacağı, dünyada yaşamın altüst olacağı öngörüsünde bulunuluyordu.

Bir sivil toplum ortak platformu olan İklim Eylem Ağı'nın (CAN), Paris İklim Zirvesi (COP 18) öncesinde yayınladığı bilgilendirme notunda, hükümetlerin

vakitlice harekete geçmemesi halinde küresel sıcaklık artışında 3,5 ila 6 derecelik bir sıçrama yaşanabileceği ifade edilmişti. Bunun anlamı, eğer gereği yapılmaz, yeterli önlemler vakitlice alınmazsa, *geri dönüşü olmayan eşiğin* aşılmasının kaçınılmaz olduğudur.

2008'de Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanıp Avrupa Komisyonuna sunulan, "İklim Değişikliği ve Uluslararası Güvenlik" başlığını taşıyan raporda da, emisyonlar 2050 yılına kadar 1990 yılı seviyesinin yarısına indirilmiş bile olsa, küresel ısınmanın 2 derecenin üzerine çıkması halinde geri dönüşü olmayan bir sürece girilmesinin kaçınılmaz olduğuna vurgu yapılıyordu.

"İklim değişimine insan etkileri ve iklim değişimi risklerini değerlendirmek" amacıyla, BM dahilinde 1988'de kurulan Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli, ilk raporunu 1990'da sundu. Her 5 veya 7 yılda, küresel iklim sürecinin gidişatına dair raporlar hazırlıyor, sorumlu merciler (yetkililer) ve medyayla paylaşıyor. Sonuncusu 2018 yılında olmak üzere bugüne kadar 5 değerlendirme raporu hazırladı. Aslında raporlar, insanlığın ve uygarlığın her geçen gün yıkıma daha çok yaklaştığını ima ediyor. Ve bu tablo, kapitalizm dahilinde sorunun çözümsüz olduğunu gözümüze sokuyor ama yeryüzünün egemenleri "benden sonra tufan" aymazlığından kurtulamıyor ve kurtulmaları da mümkün değildir.

Bahsettiğiniz bu raporlar cidden kaygı verici...

Aslında "iklim değişikliği" veya "atmosferin ısınması" denilen tam bir felaket. Fakat bu felaket bildik felaketlerden farklı: *Beklenen felaket...* Ortalama bir insan işlerin sarpa sardığını görüyor, hissediyor ve kaygılanıyor, ama maalesef şeylerin seyrini değiştirecek tepki yetersiz kalıyor. Bu durumu yaratanlar cephesinde, "yeryüzünün egemenleri" "küresel oligarşi" cephesinde "benden sonra tufan" umursamazlığı kaldığı yerden devam ediyor.

Bu vesileyle bir yanlış anlayışı mahkûm etmek gerekiyor. Yaratılan, yaratılmak istenen genel algı/anlayış, *bu belayı insanlığın başına örenin de insanların kendileri olduğu* şeklinde... İşte *antroposen,* yani insan merkezli bir çağa girdik deniyor...

İlk kez duyuyorum; nedir bu "antroposen"?

Bizzat insan toplumlarının dünyamızın geleceğini etkileyecek jeolojik bir güce dönüştüğü ileri sürülüyor. İşte buna şimdilerde gezegenin yeni bir jeolojik döneme girdiği anlamına gelen Antroposen (anthropocène) Çağ deniyor. Doğanın dengeleri bozuldu, bunun faili de insanlar... İyi de insanlar bu dünyada iki yüzyıldan beri mi var? Elbette insan toplumlarının üretim/tüketim/yaşam etkinlikleri doğaya zarar veriyor, ama o zaman verilen zararların bir felakete yol açması neden son iki yüz yılda zirve yaptı ve bir sürdürülemezlik tablosu ortaya çıktı?

Eğer şeyleri adıyla çağırmazsan, yalan söylemiş olursun. Oysa her şey ortada; bu felaket tablosunun gerisinde kapitalizm var. Onun sınırsız büyüme, genişleme eğilimi ve dinamiği, kör mantığı var. O zaman doğrusunun *antroposen* değil, *kapitalosen* –yani kapitalizm merkezli– olması gerekiyor... Dikkat ettiysen, burunlarından kıl aldırmayan "uzmanlar", televizyon ekranında saatlerce iklim krizini tartışıyor ama ağızlarından hiç *kapitalizm* kavramı çıkmıyor! Asıl faili, suçluyu işaret etmekten, asıl söylenmesi gerekeni söylemekten ısrarla kaçıyorlar. Hem kapitalist sistemin tüm yıkıcı, yok edici, kirletici sonuçları her seferinde daha büyük ölçekte yeniden üretilmeye devam edecek hem de atmosferin ısınması, ekolojik yıkım durdurulacak... böyle bir şey mümkün değildir!..

Eğer bu netameli gidiş vakitlice durdurulmaz ve tersine çevrilmezse, vahim bir tablonun ortaya çıkması, insanlığın, uygarlığın ve tüm canlıların varlığının tehlikeye girmesi kaçınılmaz. Zira insani ekonomik, sosyal, politik, jeopolitik sayısız kötülük artarak devam ediyor. Onun için artık eskisi gibi düşünmemek, eskisi gibi yaşamamak, eskisi gibi kirletmemek, israf etmemek, çılgın tüketim saçmalığına son vermek, silkinip ayağa kalkmak gerekiyor. Artık bu aracın bu rotada yol alması mümkün değil. Geri dönüşü olmayan eşik aşılmakta... Zira bir tarihsel dönem kapanmakta...

V

İklim değişikliği bizi nasıl etkiliyor ve durduramazsak ileride neler olacak? Genel hatlarıyla bahsettiniz aslında... Daha ayrıntılı öngörüler de var mı?

Aslında gezegenin ortalama sıcaklığının iklim değişikliği sonucunda artması, tüm ekosistemi olumsuz etkiliyor ve sadece hissedilen sıcaklığın artması, meteorolojik belirsizlik yaratacak, hava tahminini/beklentisini zora sokacaktır.

Bir kere insanların ve toplumların ortaya çıkan yeni iklime "uyum" sağlaması zorlaşıyor. Böyle devam ederse, mevcut altyapıların yeni duruma cevap verme kapasitesi yetersiz kalacaktır. Mesela tıp alanında, kamu sağlığıyla ilgili devasa sorunların ortaya çıkması kaçınılmaz... Tabii konut sorunu da şimdikinden çok farklı bir manzara arz edecek. Kısaca, yeterli gıdayı üretmek mümkün olmayacak. İklim değişikliği, ekosistemler ve tabii insanlar ve hayvanlar üzerinde olumsuz sonuçlar yaratacak. Üstelik dünyanın tüm bölgelerini kapsamak kaydıyla...

Eğer bu gidişat vakitlice durdurulamazsa, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli, bugünden 2100'e kadar küresel sıcaklığın 4,8 derece daha yükselebileceği tahmininde bulunuyor. Devlet Başkanları 2015'te Paris Antlaşması'nı imzaladılar ki, ona göre atmosferin ısısının 2 dereceyle sınırlandırılması, mümkünse 1,5

derecenin altına çekilmesi hedefleniyordu. Tabii bunun için de üretimden tüketime, yaşam tarzımızda radikal bir değişiklik gerekiyor. Aksi halde dramatik ve tehlikeli sonuçlar kaçınılmaz görünüyor.

Geride kalan 50 yılda okyanus seviyeleri 10 cm yükseldi. Bu eğilim önümüzdeki yıllarda da devam edecek ama hızını artırarak. Buzulların erimesiyle okyanus seviyelerinin en az 1 metre yükseleceğine kesin gözüyle bakılıyor. Tabii deniz seviyelerinin yükselmesinin ilk kurbanları, Pasifik Okyanusu'ndaki takımadalar (Marshall adaları, Polinezya'daki adalar, Maldivler, Hint Okyanusu'ndaki bazı adalar, Filipinler, Endonezya vb.) olacak... Nitekim Fransız araştırma örgütü CNRS'nin 2014 tarihli bir araştırması, içinde bulunduğumuz yüzyılda, 10 ila 20 bin adanın tamamıyla yok olacağını ileri sürüyordu. Bu olasılığa bir tepki olarak, Pasifik Okyanusu'ndaki Bikini Mercan adası sakinleri ABD'ye iltica talebinde bulundular... Deniz seviyelerinin yükselmesiyle, deniz kenarlarında inşa edilmiş çok sayıda kent, Miami, New York, Tokyo, Singapur, Amsterdam, Rotterdam, İstanbul, İzmir, vb. sular altında kalacak. Bu durumda mesela New York 50-60 yıl sonra yaşanmaz bir yer haline gelebilir.

Fırtınaların ve kasırgaların sayısı ve yoğunluğu artacak. *Harvey, Irma, Maria, Jose, Katia* gibi kasırgalar, Karayipler bölgesini şimdiden vuruyor. Önümüzdeki on yıllarda küresel ısınmanın bunların yoğunluğunu artıracağına kesin gözüyle bakılıyor.

Eğer, Paris Konferansının birincil amacı olan, iklim ısınması 2 derecenin altında tutulamazsa, sıcak dalgalarının özellikle de nem oranının yüksek olduğu bölgelerde rekor düzeylerde, çok kurak bölgelerde daha az yükseleceği, daha sık ve daha uzun tezahür edeceği öngörülüyor. Bilimciler yeryüzü ortalama sıcaklığının bugünden 2100'e, 4,8 derece yükseleceğini tahmin ediyorlar. Fakat hepsi bu kadar değil. Mesela Avrupa'da atmosfer ısınması, sıcaklığı rekor düzeylere çıkaracak ama aynı zamanda kutup soğuklarını da davet edecek. Kuzey iklimini daha ılıman hale getiren Gulf Stream akımının atmosferin ısısının artmasıyla etkisini kaybetme olasılığı yüksek görünüyor.

Orman yangınlarında da artış olduğu söyleniyor.

Orman yangınlarının daha çok, daha sık ve daha tahripkâr olmasının nedenlerinden biri sıcaklık artışı... Türkiye, ABD, Kanada, Avustralya, Brezilya (Amazonlar), Fransa, İtalya, Portekiz'deki yangınlar bu konuda bir fikir veriyor Elbette tek neden sıcaklık artışı değil, insan eliyle de yangınlar çıkıyor ama aşırı sıcaklar yangını ve yayılmasını kolaylaştırıyor. Türkiye'de insan kaynaklı yangınların sayısının hayli yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

İklim değişikliği, kuraklıkların, tayfunların, sellerin, su baskınlarının, kasırgaların sayısını ve yoğunluğunu artırıyor, meteorolojik sorunları azdırıyor. Doğal felaketlerin önümüzdeki yıllarda daha da artması göçleri de artıracak. Nitekim 2012 yılında Birleşmiş

Milletler tarafından yayınlanan bir rapor, 2050 yılında iklim göçlerinin 250 milyona ulaşacağı tahmininde bulunuyordu. Bugün bile, iklim mültecilerinin sayısı savaşların neden olduğundan daha çok. Ve bu sayının önümüzdeki on-yirmi yılda daha da artacağı rahatlıkla ileri sürülebilir. Nitekim 2011-2014 yılları arasında 83,5 milyon iklim mültecisi tespit edilmişti.

İklim değişikliği önümüzdeki yakın dönemde yoksulluğu ve sefaleti artıracak. Dünya Bankası tarafından 2015 yılında yayınlanan raporda, "Sera gazı yaratan gazlar sınırlanamazsa, 100 milyon insanın aşırı yoksulluğa sürükleneceği" ileri sürülüyordu. Dolayısıyla en yoksullar iklim değişikliğinden en çok etkilenecek. Yağışların azalması ürün hasadını zora sokacak, üretim yetersizliği gıda fiyatlarını uçuracak. Tabii Afrika Kıtası en çok etkilenen bölgelerden biri olacak. Gıda fiyatlarının 2030'da %12, 2080 yılında da %70 artabileceği tahmini yapılıyor. Birleşmiş Milletler'in tahminlerine göre, aşırı meteorolojik olgular, sıcaklık artışı, deniz seviyelerinin yükselmesi ve su baskınları, gıda güvenliği ve yeterliliği bakımından büyük sıkıntılar yaratma potansiyeli taşıyor. Milyonlarca insan açlık, yoksulluk sarmalına hapsolacak!

Bir başka önemli sonuç da hastalıkların şiddetlenmesi, azması... Dünya Bankası, aşırı sıcak dalgalarının ve su baskınlarının önemli sağlık sorunlarına neden olacağını ileri sürüyor. Bu olguların sivrisinekler yoluyla bulaşan hastalıkları artıracağını, mesela 2 ve 3

derecelik sıcaklık artışının sıtmaya yakalananların sayısını %5 artırabileceğini, sıtmalı hasta sayısının 150 milyona yükseleceğini ileri sürüyor. Bu yılın (2019) Ocak ayında *New England Journal of Medicine* tarafından yapılan araştırmada, sadece iklim değişikliğine bağlı gıda yetersizliği yüzünden 2050 yılında 529.000 yetişkinin ölebileceği ileri sürülüyordu.

Eğer sera etkisi yaratan gaz emisyonu durdurulamazsa, her 6 canlıdan biri yok olacak. Zira her bir derece sıcaklık artışı, canlı yaşamı daha çok tehdit ediyor. Dünya üzerinde sıcaklığın Sanayi Devrimi öncesi döneme göre 2 derece artması durumunda, canlı türlerin %5,2'si etkilenecek. 4,3 derecelik artış durumunda da %16'sı...

Türlerin yok oluşu her yerde birden mi görülecek?

Elbette türlerin yok olma seyri bir bölgeden diğerine farklılık gösterecektir. Mesela Güney Amerika'da türlerin %23'ü etkilenirken, bu oranın Avustralya ve Yeni Zelanda da %14 düzeyinde olacağı tahmin ediliyor. Fakat daha kötüsünden söz edenler de var. Bazı bilimciler, daha şimdiden türlerin altıncı yok oluşunun başladığını, 66 milyon yıl öncesinin tekrarının gündemde olduğunu ileri sürüyor.

Mercan yatakları da riske girmiş bulunuyor. Nitekim Avustralya'nın kuzeydoğu sahillerindeki 348.000 kilometre kare alanı kapsayan dünyanın en büyük mercan kayalıkları, iki tehlikeye maruz: Suların ısınması ve okyanusların tuzlanması... Hükümetlerarası

İklim Değişikliği Paneli'nin 2007 tarihli raporunda, okyanusların ısınmaya devam etmesi halinde mercanlıkların beyazlaşacağı ve yok olacağı ileri sürülüyordu. Bir başka iddia da geride kalan 200 yılda okyanusların ısısının %2,6 arttığı... Bu iki sürecin sonucunda 400 mercan türünün, 1500 balık türünün ve 4000 yumuşakçanın varlığı tehlikeye girmiş bulunuyor.

Bu arada, atmosferin ısınması, yağışların azalması, üzüm bağları ve şarap üretimi için uygun bölgelerin haritasını da değiştirebilir. Geleneksel olarak bağcılığın ve şarap üretiminin etkin yapıldığı bölgeler, başka bölgeler lehine avantaj kaybına uğrayabilir. Mesela Fransa'da Bordeaux ve Rhône vadisi, İtalya'da Toskana gibi geleneksel olarak üzüm ve şarap üretiminin önemli bölgeleri küresel ısınmadan olumsuz etkilenirken, daha kuzeydeki bölgeler (ABD'nin ve Avrupa'nın kuzeyi) üretime daha uygun hale gelebilir.

2013 yılında *Nature Climate Change* dergisinde yayınlanan bir araştırma, gelecekte uçaklarda türbülansın önemli ölçüde artabileceğini ileri sürüyordu. Araştırmacılar, bugünden 2050'ye türbülansların iki katına çıkacağını, aynı şekilde şiddetlerinin de %10 ila %40 oranında artacağını ileri sürüyor... Havacılığın atmosferin ısınmasında önemli bir payı olduğu düşünülürse, ironiye bak ki iklim, türbülansların sayısını ve yoğunluğunu artıran bir atmosfer yaratarak sanki öcünü alıyor.

VI

Hocam, bir "sürdürülemezlik" durumunun ortaya çıktığını söylediniz. Oysa birkaç kez duymuşluğum var, televizyona çıkan uzman ve siyasetçiler "sürdürülebilir kalkınma" diye bir şeyden bahsettiler. Doğrusu kafam karıştı.

Kalkınma olmadan olmaz ama kalkınma ne? Kimin kalkınması ve nasıl? Kalkınma kavramı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığına kavuşan, o zamanlar "üçüncü dünya ülkeleri" veya "azgelişmiş ülkeler" denilenler için emperyalist odaklar (Batı) tarafından peydahlandı. Batılıların mali ve teknik yardımları ve onların "uzmanları" sayesinde "azgelişmişler" de kalkınacak, güya emperyalist Batı'nın zenginliğine ortak olacaklardı... Önceki dönemde sömürgeciler yaptıklarına uygarlaştırma diyordu... Bu sefer de "kalkındıracaklardı"!..

Aslında kalkınma kavramı sömürgeciliğin yerini almıştı. Şimdilerde de "sürdürülebilir kalkınma" nöbeti devralmış bulunuyor! Yeni bağımsızlığa kavuşan üçüncü dünya ülkelerinin yeni yöneticileri sorunların çözümü için kendi halklarına kalkınma vadetti; böylece kalkınacaklar, yaklaşık 500 yıldır dışında tutuldukları sofraya dahil olacaklardı. Aslında Batı'nın yardımları bir tuzaktı. Yardımlar eşitsiz ilişkileri, üçüncü dünyanın sömürüsünü, yağma ve talanını "kalkınma

retoriğiyle" sürdürmenin bir aracıydı. Oysa kapitalizm dahilinde kalkınma hem mümkün değildi hem de zaten arzulanır bir şey olmaması gerekiyordu.

Yani kapitalizm sürdükçe, bizimki gibi ülkelerin durumu asla düzelmeyecek diyorsunuz!

Kapitalizm hiyerarşik bir sistemdir. Aynı anda hem zenginlik hem de yoksulluk ve sefalet üretmeden, sosyal eşitsizlikleri derinleştirmeden, doğal çevreye zarar vermeden varlığın sürdüremez, yola devam edemez. Birilerinin zenginliği, başkalarının yoksulluğunu varsayar. Batı'da denilen ülkeler neden zengin, dünyanın geri kalanındakiler neden yoksul? Zira emperyalist Batı'nın zenginliği, şimdilerde *Güney* denilen ülkelerin beşeri ve doğal kaynaklarının sömürüsü, yağma ve talanı sayesinde mümkün oldu. Ve bu eşitsiz ilişkiler, geride kalan yaklaşık 500 yılda kayda değer bir değişikliğe uğramadı. Tabii söylem sürekli değişiyordu... Her yeni duruma uygun kavramlar, söylemler peydahlanarak bugünlere kadar gelindi.

Dünyanın geri kalanı Batı'nın refah düzeyini yakalayamazdı. Kapitalizm dahilinde öyle bir şey mümkün olmadığı için. Zira birinin zenginliği, diğerinin yoksul olmasını varsayıyor. Bu, her ülke için de dünya ölçeğinde de öyledir... Bütün ülkelerin Amerika Birleşik Devletleri'nin yaşam düzeyini yakalama olasılığı, bir sınıf ordusunda en alttaki her askerin genelkurmay başkanı olma olasılığı kadardır. Hem hiyerarşi yerli yerinde duracak hem de en alttakiler en tepeye çıka-

cak! Böyle bir şey mümkün değildir, eşyanın tabiatına aykırıdır.

Söylem öyleydi ama realite farklıydı. Zira kapitalist üretim tarzı varlığını koruduğu sürece, kapitalizm dahilinde *yeryüzünün lânetlileri*nin emperyalist dünyanın gelişmişlik düzeyini yakalaması asla mümkün değildir. Başka şeyler bir yana, sadece "ekolojik sınır" bile öyle bir şeye izin vermezdi. Başka türlü söylersek, bu dünyanın sınırlı kaynakları Amerikan yaşam tarzının kapitalist dünya sisteminin çevresinde yer alan, azgelişmiş denilen ülkeler tarafından taklit edilmesine izin vermez.

Savaş sonrasında "kalkındırma" işi uzmanlara havale edilmişti. Şimdilerde de Hükümet Dışı Örgütlerin (NGO) insafına terk edilmiş bulunuyor. Bizde bunlara STK'lar (Sivil Toplum Örgütleri veya Sivil Toplum Kuruluşları) deniyor...

Ne iş yapıyor bu örgütler?

Aslında kalkınma, söz konusu örgütler için bir gelir kapısı... Zengin ülkelerden ve büyük şirketlerden sağladıkları kaynakları, acil durumlara müdahale için kullanıyorlar. Bu örgütler, zenginlerden dilenip çaresizlere sadaka dağıtıyorlar... Ama asıl işlevleri, mevcut statükoyu meşrulaştırmak! Türkiye'de 2006'dan beri *Kalkınma Ajansları* denilenler kol geziyor. Kendinden menkul bu ajanslar aslında kimi "kalkındırıyor"? Tüm bölgeleri -buna yaylalar ve meralar da dahil- kapita-

list sömürüye açıyorlar. Bu ajanslar Avrupa Birliği'ne katılım müzakereleri çerçevesinde kuruldu... Doğada ne varsa metalaştırmanın, şeyleştirmenin, paralılaştırmanın, ne var ne yoksa sermayenin kâr alanı haline getirmenin hizmetindeler. Lâkin söylem kulağa hoş geliyor... Güya "teşvik" ve "hibe"lerle bölgeleri "kalkındıracaklar"!..

Peki ya küreselleşme?

Artık neoliberal küreselleşme çağında "kalkınma"dan değil, küreselleşmeden, dünya ekonomisiyle "bütünleşme"den, küreselleşmeye uyum sağlamaktan söz ediliyor... Öyle ya, herkesin problemi aynıysa, mesele küreselleşmeyse, şimdilerde *Güney* denilen ülkeler için ayrı bir reçeteye neden gereksinme olsundu?

Şeylerin seyri hakkında bir fikir vermek için: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programına (PNUP) göre, XX'nci yüzyılın ikinci yarısında dünyanın zenginliği 6 kat arttı. Bu zaman zarfında 174 ülkenin 100'ünün ortalama geliri geriledi. Tabii yaşam beklentisi de... Artık çoktan beri kalkınmadan değil, *Yapısal Uyum*dan söz ediliyor. Nasıl emperyalist savaş sonrasında kalkınma sömürgeciliğin "başka araçlarla" sürdürülmesi idiyse, şimdilerde küreselleşme çağında çözüm küreselleşmeden bekleniyor. Devletler de artık piyasanın (pazarın) gerisine "gizlenmiş" durumda... Batı'da devletler piyasanın diktatörlüğü lehine sahayı terk ettiler... IMF (Uluslararası Para Fonu) her fırsatta yoksul ülkelere

"yapısal uyum programları"nı dayatmaya devam ediyor. Eğer "her taraf" aynıysa, güney-kuzey, gelişmiş-azgelişmiş, ileri-geri ayrımının da bir kıymeti harbiyesi yok demektir. Artık "tek dünya" var ve bütün mesele "uyum sağlamak"!.. Tabii "tek dünya" söz konusuysa eğer, ona da *"tek düşünce"* yakışırdı... Öyleyse söz konusu olan "kalkınma" değil "uyumdur"...

Fakat bütün bu süreçte hiç değişmeyen bir şey var: Batı bilimi, ilerleme ideolojisi ve Batı teknolojisi. İnsanların bilincini *sömürgeleştirmeye*, insanları büyülemeye devam ediyor... Tabii bu arada ideolojik bulanıklık yaratmaya yarayan yeni kavramlar da üretilmeye devam ediyor. "Katılımcı kalkınma", "otantik kalkınma", "otonom kalkınma" vb... *Şeyleri değiştirmek mümkün olmadığında kelimeleri değiştirmek* âdettendir...

Aslında ortada "kalkınma" diye bir şey yok ve daha önce de söylediğim gibi kapitalizm dahilinde asla mümkün de değildir. İşte, geniş halk kitlelerinin dışlanması, marjinalleşmesi, yoksullaşması, sefalet ortamına savrulması, akıl almaz ekolojik yıkım, atmosferin ısınması, vb., şimdilerde "sürdürülebilir kalkınma" retoriğiyle görünmez kılınmaya çalışılıyor. Oysa gerçekte "reel olarak var olan" sistem, tüm olumsuzlukların, kötülüklerin kaynağı! O zaman şeyleri adıyla çağırmak, kapitalizmi ve onun yıkıcı karakterini sorun etmek gerekecek.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ne zaman ortaya çıktı?

Sürdürülebilir Kalkınma kavramı ilk defa 1987'de Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu dahilinde, Norveç'in ilk kadın başbakanı Gro Harlem Bruntland başkanlığında hazırlanan *Ortak Geleceğimiz* raporunda yer aldı. 1992 Rio Dünya Zirvesinden sonra da yaygınlığı arttı. O kadar ki, izleyen dönemde neredeyse önüne "sürdürülebilir" niteleme sıfatı konmayan bir şey kalmadı. İşte sürdürülebilir tarım, sürdürülebilir su, sürdürülebilir gıda, sürdürülebilir enerji, sürdürülebilir turizm, sürdürülebilir spor vb. Aslında sürdürülebilir kalkınmadan: Doğa tahribatını önlemek, üretim sürecini (ekonomik büyümeyi) doğanın korunması gereğiyle uyumlandırmak veya aynı anlama gelmek üzere, ekolojik yıkımı durdurmak; her bir ülkede ve dünya ölçeğinde gelir dağılımı eşitsizliğini, adaletsizliğini törpülemek ve gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmak kastediliyordu...

Aradan geçen zamanda, yani sürdürülebilir kalkınma söyleminin ilk defa dillendirildiği 1987 sonrasında ve geride kalan üç "Dünya Çevre ve Kalkınma Zirvesi"nden sonra (1972 Stockholm, 1992 Rio, 2012 Rio), söz konusu üç alanda da işler iyice sarpa sarmış bulunuyor. İşte "sürdürülebilir kalkınma" safsatası bu durumu gizlemek, gözlerden uzaklaştırmak, sürdürülemez olanı sürdürülebiliyormuş gibi gösterme işlevi görüyor! Onun için olur olmaz her kelimenin önüne monte ediliyor.

Herkesi buna inandırmaları nasıl mümkün oluyor o halde?

İstersen bu vesileyle bir hatırlatma yapalım. Kavramların ekseri realiteyi açıklamak, bilince çıkarmak gibi bir işlevi olduğu sanılır. Oysa gerçek dünyada pek öyle değildir. Çoğu zaman kavramlar gerçeği ortaya çıkartmaktan çok, gerçeğin üstünü örtmenin, yanlış bilinç oluşturmanın hizmetindedir. Örnek olsun, kapitalizm dememek için *pazar ekonomisi* veya *piyasa ekonomisi,* emperyalizm dememek için *küreselleşme,* kaos dememek için *yeni dünya düzeni,* örtük iç savaş rejimi dememek için *liberal demokrasi* deniyor. Elbette gerçeğin üstünü örtmek çabası hiçbir zaman gerçeği yok etmez. Gerçeğin hükmünü icra etmesini engellemez, sadece egemen sınıflara zaman kazandırır. Oligarşilerin dünyayı yok etmesini kolaylaştırır.

Aslında *sürdürülebilir kalkınma* bir oxymore. Kadim Grekçe bir kelime olan oxymore, zıt/karşıt anlamlı iki kelimeyi yan yana getirmeye deniyor. Mesela *parlak karanlık* gibi... Elbette sanatçılar, edebiyatçılar, şairler öyle bir şeyi estetik kaygılarla yapabilir, ama sosyal-politik-ekonomik alanda kabul edilebilir değildir. Eğer gerçekten kalkınma olsaydı, kelimenin önüne "sürdürülebilir" niteleme sıfatını eklemeye gerek olur muydu? Kapitalizm dahilinde söz konusu olan kalkınma değil, *ekonomik büyümedir.* Oysa kalkınma ancak politik bir projenin sonucu-eseri olabilir.

Daha önce söylediğimi tekrar etmek gerekirse, kapitalizm dahilinde *büyüme* kendi başına bir amaçtır. Kâr amaçlı üretim, üretimin insani, sosyal ve ekolojik sonuçlarını sorun etmez. Fakat sömürü düzeninin pek bilgili, pek yetenekli "uzmanları", ekonomik büyümeyi kalkınmayla özdeş göstermeyi başarıyor! Dikkat edilirse "büyüme" hiç dillerden düşmüyor. Büyümeyle yatıp büyümeyle kalkıyoruz. Birileri de çıkıp "büyüyen aslında ne, ne pahasına gerçekleşiyor, neye yarıyor" sorusunu sormaya yanaşmıyor, ona cüret etmiyor. Oysa yüksek oranlı bir ekonomik büyüme bile yoksulluğu ve sefaleti derinleştirebilir, ekolojik yıkımı, iklim krizini azdırabilir. Kapitalizm dahilinde ekonomik büyüme, insana, başka canlılara ve doğaya zarar vermeden yol alamaz. Zira, orada "üretim etkinliği" kendi başına bir amaç haline gelmiş durumdadır. En kârlı olan üretme amacının da insan ihtiyaçlarına yabancılaşması, ekolojik yıkımı derinleştirmesi, sosyal mahiyetteki kötülükleri azdırması kaçınılmazdır...

Mesela *"katılımcı demokrasi"* veya *"radikal demokrasi"* demek *oxymore* yapmaktır. Demokrasi demek eğer halkın kendi kendini yönetmesi, politik sürecin bizzat öznesi olması demekse, demokrasi zaten katılımı varsayar. Aslında, *"katılımcı demokrasi"* dendiğinde, mevcut politika pratiğinin demokrasi olmadığı ima edilmiş oluyor ama anlayana... Bundan 50 yıl önce *sürdürülebilir su* deniyor muydu? Peki şimdi neden deniyor? Çünkü su cephesinde bir sorun var! Ama *oxymore*

manipülasyonuyla sorunun tartışılması anlaşılması, bilince çıkarılması engelleniyor.

Oysa şeyleri anlamanın yolu radikal eleştiriyle mümkündür. Zira *radikal olmak demek, sorunları kökeninden ele almaktır.* Tabii bu tür ideolojik dalaverelerin önemli bir işlevi var: asıl sorunların tartışılmasını, bilince çıkarılmasını engelliyor; buna bir tür erteleme, savsaklama operasyonu diyebiliriz. İyi de erteleyerek nereye kadar gidebilirsin ki? 1987'den beri "sürdürülebilir" sıfatı herkesin dilinde. Bu zaman zarfında şeylerin seyri ne kadar değişti ve o değişiklik kimin için ne ifade ediyor? Aslında geride kalan dönemde bırakın süreci tersine çevirmeyi, *yangına körükle gidildi* demek bir abartma değil! Zira bugün gezegenimizin manzarası 1987'den çok daha kötü...

VII

"Ekolojik kriz" dendiğinde iklim değişikliğini mi anlamalıyız, yoksa bundan fazlası da mı var?

Aslında ekoloji dendiğinde iki şey anlaşılıyor: Canlıların birbirleriyle ilişkilerini inceleyen bilim dalı, doğa bilimi. Oradaki "canlılar", insanlar, hayvanlar ve bitkilerden oluşan topluluklar. Başka türlü ifade edersek, canlıların çevre üzerinde yarattığı etkileri, etkileşimi konu alan bir doğa bilimi dalı... İkincisi de çevre hareketi, doğal çevreyi, ekosistemi korumaya dönük mücadeleler toplamı demek...

Ekolojik mücadelenin sahneye çıkması esas itibarıyla 1960'lı yılların ikinci yarısına rastlıyor. İstersen bu vesileyle kısa bir anekdot nakledelim. O yıllarda Fransa'da, Paris'te doktora öğrencisiydim. Anti-Stalinist bir politik parti olan *Devrimci Komünistler Birliği* üyesiydim. Daha *Yeşiller* yeni yeni ortaya çıkıyordu. Ekolojik sorunu gündeme getiren arkadaşlarımızı, sınıf mücadelesini zora sokmakla suçluyorduk. Benim durumun vahametini fark etmem 1970'li yılların sonuna rastlıyor. Çelişik görünebilir ama ekolojik mücadele büyüdükçe, çevre tahribatı da derinleşti. Bu çelişkinin mutlaka aşılması, ekolojik yıkımın vakitlice durdurulması gerekiyor. Ekolojik sorun, her geçen gün daha çok sahnenin önüne geliyor; konuşuluyor ama yıkım da hızını ve yoğunluğunu artırarak devam ediyor. İşte Greta Thunberg ve arkadaşlarını isyan ettiren de bu çelişki.

Ben de artık hak veriyorum onlara...

Tabii ekolojik kriz -ki ben ekolojik yıkım denmesinden yanayım- iklim değişikliğini de kapsıyor. İklim krizi, krizlerin veya bozulmanın en önemlisi ama sonuçta büyük sorunun, asıl sorunun bir bileşeni. Artık bir şey çok kesin, ekolojik kriz bir tevatür (yaygın söylenti) değil. Doğayla insan toplumları arasında öylesine ortaya çıkmış beklenmedik, arızi, geçici, anlık bir sıçrama da değil... Elbette insanlar tarımı keşfettiklerinden beri dünyanın manzarasını kalıcı olarak değiştiriyorlardı, ama Sanayi Devrimi'yle birlikte doğaya verilen zararların hızı, yoğunluğu ve kapsamı o zamana kadar görülmemiş düzeylere çıktı.

Kapitalizmin küreselleşmesine paralel olarak, ekosistemin bozulması da küreselleşti. Artık yıkımdan muaf bir yer, bir şey kalmadı. 1850'den beri atmosfere karışan karbon gazı %40, metan gazı da 25 kat arttı. Bu, geride kalan 650.000 yılda görülmemiş bir şeydi. Benzer bir durum canlı türlerinin yok oluş hızı için de geçerli. Nitekim canlı türlerinin yok oluş hızı, eski dönemlerden 1000 kat daha fazla. Dolayısıyla iklim değişikliği hayati bir risk oluşturuyor ama biyolojik çeşitliliğin yok olması da son derecede önemli. Güneydoğu Asya'da ormansızlaşma, Afrika Kıtası'nda çölleşme, Akdeniz havzasında betonlaşma tehlikeli boyutlara ulaşmış durumda. *İstanbul'a bak anlarsın...* denecektir. Bu arada bilimciler de geri dönüşü olmayan eşiğin "aşılmakta" olduğuna dair uyarılarını artırıyor.

Aslında ekolojik krizin dört bileşeninden söz etmek mümkün. Birincisi, daha önce sözünü ettiğimiz iklim krizi; ikincisi, doğal kaynaklar krizi; üçüncüsü, türlerin yok olması ve dördüncüsü de küresel kirlenme. İklim krizi üzerinde durmuştuk, ikinciden devam edelim mi Deniz?

Tabii, büyük bir ilgiyle dinliyorum.

Kısaca durumu şöyle özetlemek mümkün. Doğal kaynaklar krizi günden güne derinleşiyor, zira saçma bir üretim ve tüketim çılgınlığı almış başını gidiyor. Sınırlı bir dünyada sınırsız büyüme mümkün olmadığına göre, belirli bir eşik aşıldığında, aracın duvara toslaması kaçınılmazdır. Bir fikir vermek için 1930-1990 aralığında Nikel üretimi 40 kat, Alüminyum üretimi 118 kat ve Krom üretimi de 188 kat artmış. 1950'den beri su tüketimi 3 kat artmış. Daha şimdiden toprak üstündeki ve altındaki ulaşılabilir suyun %55'i kullanılmış durumda, ki bunun %70'i sulama amacıyla kullanılmış.

Kapitalist sistemin damarlarında dolaşan kan olan petrolün üretiminin de önümüzdeki on yıllarda *pik (zirve) noktasını* aşacağı tahmin ediliyor, ki bunun sayısız sorunlar yaratma riski çok büyük. Yalnız istersen bu vesileyle bir hatırlatma yapalım:

Pik noktasının aşılması, petrol artık bitti anlamına mı geliyor?

Çöküş - Kapitalizmin Nihai Krizi Üzerine Bir Deneme başlığını taşıyan kitabımda da ifade ettiğim gibi, *pik*

sınırı aşıldı demek, artık petrol bitti demek değil. Ama petrol üretiminin zorlaşması, pahalılaşması demek. Üstelik dünya enerji talebi artarken, petrol üretiminin zorlaşması, pahalılaşması, önemli sıkıntılar yaratacaktır. Zira petrol üretiminin pahalanması, petrol fiyatlarının da artması demek. Velhasıl *pik noktasının* aşılması, ucuz petrol döneminin de sonu demek. Bir fikir vermek için, 1900'lü yılların başında ABD'de ayağını toprağa sürtsen petrol fışkırıyordu. *Enerji dönüş* oranı çok küçüktü. 1 birim petrol fiyatına eşit harcamayla 100 birim petrol üretilebiliyordu. İlişki bire yüzdü. Bu oran şimdilerde 1'e 11 düzeyine inmiş bulunuyor.

Fakat bu durum sadece petrol için değil, diğer iki fosil yakıt olan kömür ve doğalgaz için de geçerli. Tabii geleneksel olmayan (kaya gazı, vb.) petrol üretimi için de geçerli. Kaya gazında yaklaşık 1'e 5... Aynı şey, mesela agro-karbüran veya *biyoyakıt* denilenler için de geçerli. Biyoyakıtlarda *enerji dönüşü* 1'e 1 ile 1'e 6 civarında. Etanolde 1'e 10... Ve bu düşüş eğilimi hızlanarak devam edecektir. Tabii enerji üretiminin sıkıntıya girmesinin sosyal ve siyasal gerilimleri tetiklemesi de kaçınılmaz.

Yok edilen ormanları ve gıda kaynaklarının azalmasını da ekleyebiliriz, öyle değil mi?

Her yıl tropik orman alanları azalıyor. Yangınların sayısı ve kapsama alanı her geçen gün büyüyor. Yok olan orman alanlarının yılda yaklaşık 60 bin ila 410 bin kilometre kare olduğu tahmin ediliyor... Son ölçümle-

re göre, yılda 14 milyon hektar, yani 140 bin kilometre kare orman yok oluyor ve bu alan Yunanistan'ın yüzölçümüne eşit.

Tabii gıda kaynakları da tehdit altında. Kapitalist yağma ve talan birçok *Güney Ülkesinde* geleneksel tarımı yok etti. Söz konusu ülkelerin gıda güvenliğini ve gıda egemenliğini yok etti. IMF ve Dünya Ticaret Örgütü tarafından söz konusu ülkelere *monokültür* dayatıldı. Geçimlik tarım yok edildi... Nitekim 2018 yılında dünyada 113 milyonu *akut açlık* olmak üzere 821 milyonun açlıkla savaştığı haberleri medyaya yansımıştı. Bu rakam kapitalizmin ne menem bir şey olduğu hakkında bir fikir verecektir. Tabii bir de yeterli ve sağlığa uygun beslenemeyenler var... *2018 krizinin* ardında birçok *Güney Ülkesinde* patlak veren açlık isyanları zaten durumun vahameti hakkında bir fikir veriyordu.

Unutmadan bir hatırlatma daha yapalım: Balık avcılığı da dikkate alınması gereken bir sorun. Geride kalan 50-60 yılda birçok balık cinsi yok oldu ve maalesef süreç hızını artırarak devam ediyor. Şimdilerde maalesef balık tezgâhlarının eski havası yok...

Annemle babam da hep söylüyor balıkların azaldığını...

Ekolojik yıkımın üçüncü ayağı da biyolojik çeşitliliğin yok olma sürecine girmesi ki, bunun da nedeni bitkilerin ve diğer canlıların yaşam alanlarının (habitat) yok olması. Uluslararası Doğayı Koruma Birliği'nin (IUNC) tahminlerine göre, nesli tükenme tehdidi al-

tında olan canlı türlerinin sayısı 27 bin. Nesli tükenen bu türlerin %40'ını suda ve karada yaşayan hayvanlar, yüzde 34'ünü kozalaklı ağaçlar, yüzde 33'ünü mercan kayalıkları, yüzde 27'sini seçili kabuklular, yüzde 25'ini memeliler ve yüzde 14'ünü kuşlar oluşturuyor.

Birleşmiş Milletler'in bir raporuna göre de biyolojik çeşitlilik kaybının ulaştığı boyut endişe verici. Balık rezervlerinin üçte birinin aşırı avcılığa maruz kaldığı ve tatlı su balıklarının üçte birinin tehlike altında olduğu kaydedilen raporda, toprak biyoçeşitliliğinin ve bitki çeşitlerinin dünyanın her bölgesinde tehlike altında olduğu ileri sürülüyor.

Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF) ve Londra Zooloji Derneği tarafından 2018 yılında yayınlanan raporda: "*Son 50 yılda karasal türlerin popülasyonunda %38, deniz türlerinin popülasyonunda %36 azalma olurken, en fazla kaybın %81 ile sulak alanlarda olduğu*" belirtiliyor. Aynı raporda, canlı türlerin popülasyonunda yüzde 60'lık genel bir düşüş olduğu uyarısı yapılıyor. 1 milyona yakın hayvan ve bitki türü de yok olma tehlikesiyle karşı karşıya...

Bir başka uyarı da arılarla ilgili. Uluslararası Doğayı Koruma Birliği, dünyadaki mahsule en büyük zirai katkıyı, en büyük verimliliği sağlayan *polenlemenin* baş aktörü arıların yüzde 40'ının yok olma riskiyle karşı karşıya olduğunu ileri sürüyor. Aynı örgüt, "*Bilinen 300 binden fazla bitki türünün arasından yalnızca 12 bin 914'ünü değerlendirerek, bu türlerin yaklaşık yüz-*

de 68'inin neslinin tükenme tehdidi altında olduğu"nu tespit etti.

Bitki ve hayvan türlerini hızla kaybediyor olmamız çok acı... Ekolojik krizin dört bileşeni var demiştiniz? İklim krizi, doğal kaynakların tükenişi ve türlerin yok oluşunu konuştuk...

Dördüncüsü de küresel kirlenme ki, insan sağlığını riske atıyor. Sanayi üretimi ve ulaşım, atmosferi, toprağı, tatlı suları ve okyanus sularını kirletiyor. Tabii bunun insan sağlığı üzerinde dramatik sonuçları var: 1950'den 1988'e, ABD'de kanserli hasta oranında %43.5 artış olmuş ve 985 bin kişi ölmüştü... Atmosfere 70 bin kimyasal madde karışıyor. İşte, ağır metaller, hidrokarbürler, amyant, cıva, PCB, DTT, nitrat, pestisitler, ozon, sülfür, diyoksin, nükleer enerjiye bağlı uranyum istihracı (çıkarma), taşıma ve zenginleştirme sonucu ortaya çıkan farklı radyoaktifler, ki bu kirlenmeler içtiğimiz suya, solduğumuz havaya, gıda zincirine karışarak herkesi şu veya bu şekilde, şu veya bu oranda ama mutlaka etkiliyor. En çok etkilenenler de bu maddelere üretim ortamlarında doğrudan maruz kalan işçiler...

Fakat bütün bunlar ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlı... Her fabrika doğal kaynak kullanıyor; suyu, toprağı, doğada var olan canlıların yaşam ortamlarını, nehirleri kirletiyor; sera etkisi yapan gazları atmosfere karıştırıyor... Millî gelir artışıyla, büyümeyle övünmek, böbürlenmek âdetten ama o artışın ne pahasına gerçekleştiği asla sorun edilmiyor! Millî gelir hesabı yapılır-

ken, doğaya ve insana verilen zararlar dikkate alınsaydı acaba büyüme oranı yüzde kaç olurdu? İşte bu yüzden, boşuna "gerçek bütündedir, hakikat bütündedir" demiyoruz... Eğer gerçekten şeyleri anlamak gibi samimi bir niyetiniz varsa iki şey yapmanız gerekir:

Birincisi, her toplumsal olayı ve süreci bir bütünlük olarak kavramak ve ikincisi de, radikal olmak, sorunları kökeninde ele almak... Ve yine işte bu yüzden, sadece iklim krizine odaklanmak tehlikeli, zira sadece iklim krizini çözmeye yönelik önlemler diğerleri üzerinde yıkıcı sonuçlar ortaya çıkarabilir. Bir taraftan karbon gazı emisyonu azaltılmaya çalışılırken, öte yandan tropik ormanları özelleştirip meta kategorisine indirgemek, ormanı yok edip toprağı benzin üretmek için kullanmak tam bir saçmalıktır çünkü...

Sözün arasında, "ekolojik kriz" yerine "ekolojik yıkım" denmesini yeğliyorum, dediniz. Nasıl bir fark var aralarında?

Kriz, normal durumdan, normal denge durumundan bir sapma demektir. Fakat kriz aynı zamanda *normale dönüşü* de ima eder. Mesela kalp krizi, böbrek krizi, vb. söz konusu olduğunda, böbrek taşı düşürülür, durum normale döner Aynı şekilde, işte kalbe masaj yapılır, cerrahi müdahale yapılır sorun atlatılır. Oysa karşı karşıya olduğumuz ekolojik bozulmaya *kriz* demek uygun değil. Kutuplardaki buzullar, Himalayalar'daki ve başka yüksek dağlardaki buzlar/karlar eridiğinde, eriyen buz kütlesini yerine koymak mümkün

mü? Yok olan kuşları, balıkları geri getirmek mümkün mü? Artık *geri dönüşü mümkün olmayan eşik* aşıldığına göre... Eğer öyleyse, kapitalizmin ürettiği hangi teknolojik mucize o buzulları yerine koyabilir?

Biyolojik çeşitlilik ve canlı türleri yok olurken, atmosfer ısınmaya devam ederken ve geri dönüşü olmayan eşik aşılmaktayken; okyanuslar tuzlanırken; doğal "kaynaklar" tükenirken; tatlı sular azalırken; arılar, kelebekler ölürken; sayısız canlı türü dünyamızı terk ederken *kriz*den söz etmenin bir karşılığı olabilir mi? İşte bu nedenle *ekolojik kriz* değil, *ekolojik yıkım* demek gerekiyor... Eğer bir sosyo-ekonomi-politik sistem, bir "üretim tarzı", bir uygarlık, *verili/geçerli yasal çerçevede* toplumun temel ihtiyaçlarını (su, gıda, konut, giyim-kuşam, enerji, ulaşım, sağlık, güvenlik) asgari düzeyde bile karşılayamıyorsa, artık krizden söz etmek uygun değildir... Söz konusu yeni durum, ancak *yıkım* veya *çöküş* kelimeleriyle ifade edilebilir.

Kriz dememek için ikinci bir neden daha var: *kriz*, egemen sınıflara, yönetici elitlere, burjuva politikacılarına, toplumun normal koşullarda kabullenemeyeceği acı reçeteleri dayatmalarına imkân veriyor... *Kriz*, sömürüyü, baskıyı, şiddeti, "kemer sıkmayı" haklı göstermeyi kolaylaştırıyor... Bir tür insanları *terbiye etme, ehlileştirme* işlevi görüyor...

VIII

Sizi dinlerken bir yandan da bilmediğim sözcükleri ya da kavramları not alıyorum: "Monokültür" dediniz mesela... Bir de "endüstriyel tarım yöntemleri"nden söz ettiniz; nedir bunlar?

Aslında "endüstriyel tarım", tarımsal üretimin sanayileşmesi, kapitalistleşmesi, bir kâr aracına dönüştürülmesi demek... Her ne kadar tarımsal üretimin sanayileşmesi veya aynı anlama gelmek üzere kapitalistleşmesi Sanayi Devrimi'yle yaşıt olsa da, metalaşma süreci İkinci Emperyalist Savaş sonrasında hızını ve yoğunluğunu artırdı. 1980 sonrasında neoliberalizmin dayatılmasıyla da zıvanadan çıktı!.. Şimdilerde Türkiye'de yaşanan "gıda sorunu"nun gerisinde de tarımın kapitalistleşmesi var. 1950'li yıllardan başlayarak tarım hızlı bir makineleşme, petrolleşme ve kimyasallaşma sürecine girdi. Buna "yeşil devrim"[6] dendi ama ne kadar "yeşil" olduğunun anlaşılması için fazla zaman gerekmedi... Yeşil devrim sayesinde açlığın ve yetersiz beslenmenin sorun olmaktan çıkacağı söylendi. Ve geride kalan dönemde bu amaç gerçekleşmedi. Zaten yegâne amaç kâr, daha çok kâr olunca, işlerin sarpa sarması kaçınılmazdı. Genel olarak tarımsal üretimin ve gıda

6 Yeşil Devrim, daha fazla ürün elde etmek amacıyla tohum ıslahı, makineleşme, pestisit (böcek öldürücü ilaçlar), herbisit (çalı, yabancı ot gibi istenmeyen bitkileri öldüren ilaçlar), kimyasal gübre ve sulama gibi çeşitli teknolojilerin tarımda kullanılmasını ifade eder.

üretiminin kâr amaçlı yapılması, toprağın, suyun ve havanın kirlenmesi, birçok canlı türünün yok olması, kırların çölleşmesi, yaşamın tadının kaçmasıyla sonuçlandı... Tabii çokuluslu tarım tekelleri, *zehir üreticileri* (zehir karteli) sermayelerini büyüttüler, devasa kârlar elde ettiler, ediyorlar... İnsanlığın kaderini daha çok belirler duruma geldiler... Onlar zenginleşirken doğa fakirleşti...

Tarımsal üretimin kapitalizmin etkinlik alanı haline getirilmesi, bir meta kategorisine indirgenmesi, bir kâr aracına dönüştürülmesi, yaşamın kaynağı olan toprağı öldürüyor. Maalesef bu son derecede hayati durum, yeteri kadar sorun edilmiyor, yeteri kadar ilgi ve kaygı konusu olmuyor. Oysa herhangi bir toprakta hangi ürünün yetişeceği, yetiştirilmesi gerektiği, iklim koşullarından ve toprağın niteliğinden bağımsız olarak, kârlılık kriterlerine göre belirleniyor. "O toprak o ürün için uygun mu?" sorusu sorulmuyor. Üretim, talep edilene, kolay satılabilene ve devlet tarafından desteklenene, velhasıl kısa dönemde en çok kâr vadedene yöneliyor. Mesela toprakların biyoyakıt üretimine tahsis edilmesi, bu söylediğime tipik bir örnektir. Bu da demektir ki artık topraklar insanları doyurmanın, yaşatmanın değil, sermayenin daha çok kâr etmesinin hizmetinde.

Mademki toprak yaşamın kaynağı, o zaman elimizden geldiğince ona iyi bakmalıyız. Sizce doğru yaklaşım nasıl olmalı?

Bir toprağın, neye, ne tür katkıya ihtiyacı olduğu, doğrudan toprağın kalitesine ve bileşenlerine göre belirlenmelidir. Dolayısıyla neye ihtiyacı olduğuna toprak tarafından bakılarak karar verilmesi gerekir. Köylüler giderek geleneksel üretim yöntemlerinden uzaklaştıkça, binlerce yıllık tecrübe, bilgi ve beceriler yok oldukça, artık işledikleri topraklara da yabancılaşıyorlar... Oysa iklim koşullarına, toprağın jeolojik yapısına ve kompozisyonuna, yetiştirilecek ürüne göre sayısız toprak çeşidi var.

Toprağa atılan kimyasallar, ot, böcek, mantar öldürücü zehirler, toprak kurtlarını, böcekleri, haşereleri, sayısız canlıyı yok ediyor. Oysa böcek öldürücü ilaçların (pestisitlerin) öldürdüğü toprak kurtları, toprağı havalandırarak, toprağın oksijen almasını sağlıyor; bir çeşit toprağın nefes borusu işlevi görüyorlar. Toprağın sağlığı için vazgeçilmez canlılar yok sayılıyor, yok ediliyor. Bu tür canlılar yok olduğunda toprak kapanıyor, "nefes alamaz" hale geliyor. Havalanma engellenince de ekilen bitkiler kökten çürüyor. Bu durumu bertaraf etmek için toprağa atılan yapay gübreler de bitkinin derinden beslenmesini engelliyor... Tabii çiftçiler yaptıkları işe yabancılaşırsa olacağı budur...

Nitekim çiftçinin hangi kimyasal gübreyi, hangi böcek ilacını, hangi ot ve mantar öldürücüyü ne kadar kullanacağına kendisi değil, kimyasalları pazarlayan "yetkin uzmanlar" karar veriyor. Şimdilerde köylülerin kaderi, kimyasal madde üreticisi ve pazarlayıcısı dev şirketlerin insafına terk edilmiş durumda...

Eskiden nasıldı peki?

Bizim köyde, benim çocukluğumda ne kimyasal gübre ne de zehir bilinirdi; tarlalar bir yıl ekilir, ertesi yıl nadasa bırakılırdı. Hayvan gübresi atılırdı. Doğal olmayan hiç bir şey yoktu. Kimsenin bankalara borcu olmazdı. Kimsenin toprağına haciz gelmezdi.

Elbette yegâne kaygısı ve varlık nedeni, kâr etmek, her seferinde kârı artırmak olan kapitalist işletmelerden toprağın sağlığı konusunda duyarlı olmalarını beklemek abestir! Onların çıkarı her seferinde daha çok üretmeyi, daha çok satmayı, toprağa daha çok kimyasal gübre ve zehir atmayı gerektirir.

Bir fikir vermek için, kimyasal üreticisi ve pazarlayıcısı olan ünlü çokuluslu şirket Monsanto, adı *Roundup* olan bitki öldürücüyü yılda 6 milyar litre satıyordu. Topak mahvolmuş, gezegen harap olmuş... onların umurunda mı!

Aslında benzer bir durum tıp alanı için de geçerli. Şimdilerde tıp, hekimlik mesleği de artık misyonuna ve varlık nedenine külliyen yabancılaşmış durumda. Zira, toprağı öldürenleri üretenlerle, insan hastalıklarından milyarlarca dolar kâr edenler aynı güç odakları. Bu arada en etkin ve en büyük lobilerden birinin phytosanitaire (bitki sağlığı) lobisi olduğunu hatırlamak gerekir.

Şimdilerde kimyasal zehirlerin ölçüsüz kullanılması sonucu, küçüğünden büyüğüne hayvan türleri hızla yok oluyor. İnsanlar toprağın üstünde yaşayan canlıların ölmesini fark ediyor da toprağın altında yok olanları pek sorun etmiyor...

Uzmanların uyarıları dikkate alınmıyor mu?

Birkaç istisna dışında ziraat fakültelerinin "uzman" profesörleri, toprağın ölümünü sorun etmektense, çokuluslu agro-endüstrisinin, zehir üreticilerinin ve pazarlayıcılarının hizmetindeki lobilere "danışmanlık" yapmayı yeğliyor... Ve tabii tarım uzmanı profesörler, doçentler olarak, burunlarından da kıl aldırmıyorlar. Bal tutup parmaklarını yalamak işlerine geliyor. Neymiş efendim "üniversiteler bilim yuvalarıymış"!.. Yuvalananlara bak anlarsın denecektir... Oysa toprağın üstündekini öldüren kimyasal tarım yöntemleri ve araçları veya doğrusunu söylersek, kapitalist yağma, toprağın altındakileri de öldürüyor.

Geçerli entansif (yoğun) tarım, köylüleri toprağından ediyor, devasa monokültür üretim bölgeleri (mégaplantations) oluşturuyor; ürettiklerini de tüm dünyaya satıyor. Ve endüstriyel tarım doğaya verilen zararları, biyolojik çeşitliliği, gıda güvenliğini, vb. dikkate almıyor, ama aynı zamanda iklim krizinin, iklim kaosunun da en büyük yaratıcılarından biri... Nitekim bazı tahminlere göre, sera etkisi yaratan gaz emisyonunun % 44 ile %57'sinin endüstriyel tarımdan kaynaklandığı sonucu çıkıyor. Sadece sentetik (suni) gübre üretiminin payının %10 olduğu söyleniyor. Değerli kıt madenleri çıkarmak, daha ucuz enerji üretmek için güzelim ekilebilir topraklar yok ediliyor.

Bir tuhaf durum da, söz konusu yapay gübre, böcek ilacı, monoprodüksiyon dev şirketleri, aynı zaman

dünya tarım politikasını da belirliyor. Büyük tarımsal çiftlikler kurmak için köylüleri toprağından etmekle kalmayıp, aynı zamanda onları yapay gübre, zehir ilaçları ve sertifikalı tohum kullanmaya da zorluyorlar.

Endüstriyel tarımın özelliğini kısaca şöyle ifade edebiliriz:

1. Ekseri tek bir ürün devasa bir alanda üretiliyor. Mesela süt ürünleri, buğday, pamuk, kakao, vb..

2. İleri düzeyde makineleşmeye (mekanizasyona) dayanıyor. Çok büyük makineler ve teçhizat kullanılıyor. Çok büyük yatırımlar gerektiriyor. Tabii çok makine kullanmak az işçi çalıştırmak demek.

3. Tarım çok geniş alanları kapsıyor ve tek bir bölgede yoğunlaşıyor. Bu amaçla küçük çiftçilerin toprağına el koyuyorlar. Satın alıyorlar veya satmaya zorluyorlar. El koydukları toprakları birleştirerek devasa çiftlikler oluşturuyorlar. Böylece az sayıda endüstriyel tarım işletmesi, devasa tarım alanlarına sahip oluyor.

4. Çok yoğun yapay gübre, pestisit ve enerji kullanıyorlar. Böylece geleneksel tarım o bölgelerde tarihe karışıyor.

5. Nihayet monoprodüksiyon, hâkim tarımsal pratik haline geliyor. Devasa alanlar tek bir ürüne tahsis ediliyor. Dünya pazarına dönük hayvan yemi, biyokarbüran (biyoyakıt) ve sanayileşmiş gıda maddeleri üretiyorlar. Dünya ölçeğinde buğday, soya fasulyesi, mısır, şeker kamışı, pirinç, kolza, bitkisel yağlar üretiyorlar ve tüm dünyaya ihraç ediyorlar. Tabii gıda güvenliği ve biyolojik çeşitlilik aleyhine...

Kâra ve rekabete dayalı kapitalist tarımsal üretim, daha çok, daha çabuk, daha ucuza üretmek zorunda.

Öyle olunca da üretimin sosyal ve ekolojik sonuçları dikkate alınmıyor. Tabii ekolojik yıkımın ve iklim kaosunun bugünkü boyutlara ulaşması şaşırtıcı değil... Çokuluslu tarım tekelleri dünyanın zenginliğini bu hızla yağmalamaya devam ederken, başta köylüler -küçük çiftçiler- olmak üzere tüketiciler, genel olarak *yeryüzünün lânetlilerinin* bu sürecin kaybedenleri olması neden şaşırtıcı olsundu? Tarım tekelleri, genetiği değiştirilmiş organizmalar, yapay gübreler, hormonlar, antibiyotikler, tarımsal teknolojiler satarak devasa kârlar elde ediyor.

Hükümetler bu konuda hiç mi önlem almıyor?

Endüstriyel tarımın yıkıcı/yok edici sonuçları ortada, ama siyasetçi erbabı (yönettiği sanılanlar) bu üretim modelini mahkûm etmeye ve gereğini yapmaya hiç de niyetli değil... Söyledikleri tek şey "yeni teknoloji"lerin sorunların üstesinden geleceği... "Akıllı tarım"ın sorunları çözeceğini söylüyorlar... Aslında yeni teknolojilere değil, dayatılan entansif kapitalist tarıma vakitlice son verilmesine ihtiyaç var.

Geride kalan on yıllarda dünya ölçeğinde tarımsal üretim arttı ama dünya ölçeğinde gıda güvenliği aynı oranda gerçekleşmedi. Halen yüz milyonlarca insan yeterli beslenemiyor. Bunun sebebi, toprakların insanları doyurmak için değil, kâr amacıyla kullanılması.

Aslında kolonyalizmin (sömürgeciliğin) yeni bir versiyonuyla karşı karşıyayız. 1800'lü yıllarda Avrupalılar Afrika'yı kolonize ettiklerinde, en verimli toprak-

ları müsadere ettiler (el koydular). Köylülerin/çiftçilerin küçük çiftliklerinde yüzlerce yıldan beri ürettikleri ürün çeşitleri sömürgeciler tarafından gasp edildi ve devasa plantasyonlarda ihracat amaçlı kahve, palmiye yağı, şeker kamışı, kakao, tütün, vb. ürettiler. Şimdilerde çokuluslu şirketler de hükümetlerin desteğiyle geniş toprakları ele geçiriyor. İnsanların ihtiyacı olan şeyler değil, ihracat için şeylerin üretilmesi, açlık, kötü beslenme, gıda egemenliğinin ve güvenliğinin yitirilmesi demek... Tabii yeni üretim alanları için ormanlar ve doğal alanlar da feda ediliyor. Ormansızlaşma da kaçınılmaz olarak toprak erozyonunu tetikliyor. Su kaynakları kıtlaşıyor veya kuruyor. Netice itibarıyla lokal (yerel) üretim toplumun ihtiyacını karşılayamaz hale geliyor. Arjantin ve Brezilya'da, Asya'da, Afrika'da devasa alanlar çokuluslu tarımsal endüstri şirketleri (agro-endüstri) tarafından gasp edilerek ihracat için tarım yapılıyor, mesela Avrupa'daki, Amerika'daki hayvanları besleyecek yem, et üretimine tahsis ediliyor.

Ve bütün bunlar iklim değişikliği üzerinde de etkili oluyor...

Şimdilerde küreselleşmiş endüstriyel tarım, iklim değişikliğini tetikleyen en önemli unsurlardan biri... Bazı tahminler *endüstriyel gıda sisteminin* atmosferin ısınmasındaki payının yaklaşık %25 olduğunu ortaya koyuyor! Fosil yakıtların kullanılmasından kaynaklanan karbondioksit, kimyasal yapay gübrelerin kullanıl-

masından kaynaklanan nitrojen oksit (NO_2) ve fabrika tarımından kaynaklanan metan gazı.

Milyonlarca hektar değerli tarım alanını kiralayan veya satın alan şirketler ve fonlar, Afrika açlık ve yoksullukla mücadele ederken, biyoyakıt için şekerkamışı plantasyonları oluşturup, sınırlı su kayraklarını da israf etmekte ısrar ediyorlar. Oysa, açlık ve yetersiz beslenmeden muzdarip Afrika halklarının ihtiyacı buğday...

Fakat bilinmesi gereken bir şey var: Dünyadaki tarımsal üretimin %72'si bir (1) hektardan küçük çiftliklerde üretiliyor. Bu üretimi sağlayan köylülerin kullandığı topraklar da toplam tarımsal toprakların sadece %8'i... Asya ve Afrika'nın köylüleri, dünya gıda üretiminin %70'ini sağlıyor. Bu da demektir ki dünyadaki açlık ve yetersiz beslenme sorununun, gıda sorunun çözümü, endüstriyel tarım saçmalığına son vermekten, insana, doğaya saygılı, ekolojik yıkıma ve iklim krizine de neden olmayan, küçük-lokal-organik aile üretimine dönmekten geçiyor; tabii bunun için de kapitalizmden çıkmak gerekiyor. Zira kapitalizm dahilinde hiç bir gelecek ihtimali yok!

Daha çok ürün alabilmek için kullanılan yöntemler doğayı tahrip etmekle kalmıyor, demek ki yetersiz beslenme ve açlık gibi sorunlara da yol açıyor. Oysa tam tersi olması gerekirdi. Peki ya monokültür? O ne gibi sonuçlar doğuruyor?

Monokültür tek ürün demek. Bir bölgede sadece bir tür üretim yapılması demek. Mesela sadece bağcılık

(üzüm) veya sadece pirinç, pamuk, kayısı, sadece buğday, mısır, tütün, kakao, soya, vb. yetiştirmek demek. *Polikültürün* karşıt anlamlısı. *Polikültür*, belirli bir toprak parçasında çok sayıda bitkiyi aynı anda yetiştirmek demek. Monokültür yöntemi, endüstriyel veya konvansiyel de denilen, kapitalist tarımın yeğlediği bir şey. Dev çokuluslu tarım tekelleri, bu yönteme neden başvuruyorlar denirse, en çok, en yüksek kâra imkân veriyor da ondan... Monokültür, *uzmanlaşmayı* mümkün kılarak üretim maliyetlerini düşürmeyi sağlıyor. Kapitalistler için toprağın *etkin kullanılmasına* imkân veriyor. Malûm, kapitalist işletme ne kadar büyükse, birim maliyet de o kadar küçüktür. O toprakta en iyi yetişen, iklim koşullarına en uygun bitki seçiliyor, en ileri tarım teknikleri, en büyük tarım makineleri kullanılıyor. Çok fazla enerji (petrol) kimyasal (yapay) gübre, tarım ilaçları, petrol ve su kullanılıyor. Tabii az sayıda da işçi... Dolayısıyla daha büyük gelir dağılımı dengesizliği de demek...

Aslında bu yöntem sermaye sahipleri için iyi, zira aşırı kâr elde etmelerini mümkün kılıyor, ama toplum ve doğa için kötü... Bir kere aynı toprağa aynı ürünün peşpeşe, yıllarca ekilmesi, toprağın yapısını bozuyor, toprağı "sağlıklı" kılan canlıları, haşereleri öldürüyor, toprağın bağışıklık yeteneğini yok ediyor, haşerelerin ve rüzgârın tozlaşma (pollinisation) yapmasını önlüyor. Arıları, kelebekleri yok ediyor. Tabii sonunda "verimlilik" de düşüyor... Artık toprak yeteri kadar kâr

vadetmez hale gelince de şirket, arkasında bir çöl bırakarak, tasını tarağını toplayıp başka diyarlara, yeni sömürü-yağma ve talan alanlarına göçüyor.

Bu çok zalimce bir davranış! İnsanların ihtiyaçlarını hiç mi umursamıyorlar?

Şimdilerde dünya çapında tarımsal üretimin organizasyonu, insan ihtiyaçlarından çok, az sayıdaki dev şirketin ve hazır giyim endüstrisinin talepleri doğrultusunda planlanıyor, şekilleniyor ve dayatılıyor... İnsanların vazgeçilmez ihtiyacını karşılayan üç temel gıdadan biri olan mısır (diğer ikisi buğday ve pirinç) insanları doyurmak için değil, mısır şurubu (früktoz) üretmek için kullanılıyor. Toplam üretimin %90'ı mısır şurubu, hayvan yemi ve biyoyakıt üretmekte kullanılıyor. En zengin bitkisel protein kaynağı olan soyanın da %95'i hayvan yemi üretiminde kullanılıyor.

ABD'de üretilen mısırın %95'i hayvan yemi ve mısır şurubu üretiminde kullanılıyor. Soya da daha çok sığır, domuz ve piliç yemi üretmek için yetiştiriliyor. Amazon ormanları zengin *Kuzeyin* (emperyalist ülkelerin) aşırı et ihtiyacını karşılamak için *kazınıyor*... Binlerce canlı türü geri dönüşsüz olarak yok ediliyor... Tabii bu arada kârlar da zirve yapmaya devam ediyor! Bu yıkım, bu yok etme, bu doğa cinayeti, monokültür şirketlerine mısır ve soya üretimine ve fabrika hayvancılığa alan açmak için yapılıyor... Sanayileşmiş (fabrikasyon) hayvancılık sektörü, sığır ve piliç etiyle, süt üretimi için genetik modifiyeli mısır ve soyaya mutlak bağımlı...

Dünyada üretilen antibiyotiğin yarıdan fazlası yoğun (entansif) kapalı hayvan yetiştiren kapitalist işletmeler tarafından kullanılıyor...

Neden hayvanlara antibiyotik veriyorlar? Hastalandıkları için mi?

Biri hastalandığında ötekilere de bulaşmasın diye hepsine birden aşırı dozda antibiyotik yüklüyorlar. Hayvancılıkta kullanılan ilaçların gıdalarda bıraktığı kalıntılar insan sağlığını da etkiliyor tabii.

Yazık ki endüstriyel tarım, endüstriyel hayvancılık, monokültür saplantısı, binlerce yılda oluşan tarım kültürünü hızla yok ediyor. Yerel ürünler, her ülkede, her yörede farklılık gösteren yiyecekler, farklı mutfaklar, farklı lezzet anlayışları kayboluyor, *tektipleşiyor*... Fakat hepsi bu kadar değil; bizzat çiftçiliğin kendisi de büyük gıda sektörünün bir parçası haline geldi. Artık küçük çiftçiler zincirin en zayıf, en korumasız ve en kırılgan halkasını oluşturuyor. Çiftçinin ne üreteceği, nasıl üreteceği tamamen kendi istek, irade ve kontrolü dışında cereyan ediyor. Artık Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası, IMF'nin şirketlerle biçimlendirdiği *küresel* bir tarım/gıda sistemi yerleşmiş, daha doğrusu dayatılmış durumda...

Hangi ürünün nerede ve nasıl üretileceğine onlar mı karar veriyor?

Bütün uygulamalar, sayıları iki elin beş parmağını geçmeyen dev küresel şirketlerin istekleri ve çıkarları

doğrultusunda *dizayn* ediliyor, biçimlendiriliyor. Artık tarım, bilgi birikimini, tecrübeyi, doğayı tanımayı ve anlamayı gerektirmeyen, belli reçetelerin belli takvime göre uygulandığı bir faaliyet haline gelmiş durumda. İnsan gücüne (canlı emeğe) ihtiyaç hızla azalıyor. Monokültüre dayalı endüstriyel tarım, *kullan-at işçilerle*, yani ucuz emekle sürdürülebiliyor. Şimdilerde artık Monsanto'nun yetkilileri, dünya çapında tüm gıda üretimini 30 milyon kişiyle yapabileceklerini savunuyorlar... Birçok ülkede karbon kopya (birbirinin tıpatıp aynısı) tohum yasaları bile çıkartıldı.

Neredeyse dünyanın her yerinde az sayıdaki aynı tohumun, aynı kimyasal gübrenin, aynı zehrin kullanılması kural haline gelmiş bulunuyor. Binlerce yıldır insanları doyuran yerel tüketim için yerel türlerin ekimidikimi bir kenara bırakılmış, unutulmuş durumda... Gıda, fidan, tohum, kimyasallar her sektöre hâkim; sayıları nerdeyse iki elin parmakları kadar çokuluslu şirketten satın alınıyor. Durum böyleyken de artık gıda güvenliğinden ve gıda egemenliğinden, sağlığa uygun gıdadan söz etmek mümkün değil!..

İşte manzara böyle ama insanlar büyüme, kalkınma, ilerleme (bizde muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkma) ninnileriyle uyutulmaya devam ediliyor... İnsanlığın durumu sadece absürt değil, utanç verici ama utanmak için utanabilir durumda olmak gerekiyor. Onca ilerleme, onca büyüme, onca teknolojik gelişmeye rağmen neden insanlık utanılacak durumda ve yıkı-

mın eşiğine dayandı? Neden bu dünyada her 11 saniyede 5 yaşından küçük bir çocuk açlıktan ölüyor? Yeteri kadar gıda üretilemediği için mi? Neden 2017 yılında 815 milyon kişi yatağa aç giriyordu, açlıkla ve kötü beslenmeyle cebelleşiyordu? 2015 yılında neden 9,1 milyon insan açlıktan öldü? Neden her yıl 5 yaşın altında 3,1 milyon çocuk açlıktan ölüyor? Neden kanserden ölenlerin sayısı kadar insan yetersiz beslenmeden ölüyor... O halde nedenini söyleyelim: *Açlık, emperyalizmin bir egemenlik/hâkimiyet silahı olduğu için...* Onun için boşuna, *neden söz ettiğini bilmek önemlidir* denmemiştir...

Monoprodüksiyonun, tek ürüne dayalı tarımın, küçük tarım işletmeleri, küçük çiftçiler için de tercih edilmesi sakıncalı... Mesela sadece kayısı yetiştiren bir çiftçi, kayısıya bir hastalık bulaştığında, diyelim dolu mahsulü mahvettiğinde, ya da o yıl kayısı para etmediğinde, açlığa mahkûmdur... Oysa aynı anda birkaç farklı üretim yapsa, zararı atlaması kolaylaşırdı. Zaten şimdilerde çiftçi çiftçiye, köylü de köylüye benzemiyor... Domatesi, yumurtayı, sütü, yoğurdu bakkaldan, "marketten" alan bir çiftçi, köylü olur mu? Bu saçma değil mi?

IX

Biyoloji öğretmenimiz GDO'lu ürünlerin sağlığımıza zararlı olduğunu söyledi. Buna rağmen kimi bilim insanları, bu ürünlerin dünyadaki beslenme yetersizliğine, açlığa çare olduğunu savunuyormuş; bu iddia doğru mu?

GDO, Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar demek... Bir canlının bitki, hayvan, vs. genini bir başkasına nakletmek demek... Bir tür "aşılama"... Başka türlü söylenirse, kendi türünden ya da kendi türü dışındaki bir canlıdan gen aktarılarak genetik özellikleri değiştirilen canlılara "transgenetik" ya da "genetiği değiştirilmiş organizma" adı veriliyor. Biyoteknoloji alanındaki gelişmeler böyle bir şeyi mümkün kılıyor. Genetik mühendisliğinin çeşitli teknikleri kullanarak yaptığı müdahaleyle, kalıtımsal değişikliğe uğrattığı organizmalar, kısaltılmış adıyla GDO olarak biliniyor. Bu amaçla kullanılan tekniklere de DNA teknolojisi deniyor. Böylece bir tür DNA başka bir organizmaya aktarıldığında (enjekte edildiğinde), aslından farklı özelliklere sahip "yeni" veya "yenilenmiş" bir canlı türü ortaya çıkıyor.

Aslında bu alandaki yenilikler 1970'li yıllarda başlıyor. Başlarda afişe edilen amaç, artan nüfusun gıda ihtiyacı olan besin maddelerini daha etkin ve daha çok üretmekti! Bu alanda faaliyet gösteren ilk şirket de Herbert Boyer tarafından kuruluyor. H. Boyer, 1978 yı-

lında *"echeria coli"* bakterisinin genetik manipülasyon yoluyla, insülin üreten bir türünü yarattığını açıklıyor. 1995'te ilk defa genetiği değiştirilmiş mısır ekimi yapılıyor. Şimdilerde genetik mühendisliği, bir geni bir hücreden diğerine nakledebiliyor. Tabii, gen naklinin yapıldığı hücrelerden biri bitki, diğeri insan veya hayvan hücresi, ya da bir mikro-organizma olabiliyor...

Başka türlü söylersek, mesela bir balığın, bir böceğin genleri, bir bitki veya bir mikro-organizmaya aktarılabiliyor. Bu yolla mesela akrebin zehrini üreten gen, bir virüse nakledilebiliyor. Aynı şekilde, böcek öldüren bir bakterinin geni de bitkilere nakledilebiliyor.

Çok ilginç doğrusu...

Tabii tarım ürünlerinin verimini artırmak, ürünleri "zararlılardan" korumak, vb. amaçlarla da genetik müdahaleler yapılıyor. Elbette hepsi bu kadar değil, doğada daha önce hiç var olmayan, bulunmayan *gen bileşenleri* de üretilebiliyor. Eğer bir gen başka/farklı bir hücreye nakledilirse, o hücrenin işlevi değişebilir, artabilir veya salgıladığı kimyasal maddeler farklılaşabilir...

Bu yolla bugüne kadar fare, tavşan, koyun, domuz, tavuk, balık, vb. birçok hayvan üzerinde embriyonları tek hücre aşamasındayken, yüzlerce değişik gen denenmiş ve farklı türler yaratılmıştır. Bir fikir vermek için, bu yolla "üretilen" fare türlerinin sayısının bini aştığı bile söyleniyor! Netice itibarıyla bir organizmanın genleri parçalanabilmekte, kopyalanabilmekte ve başka bir organizmaya nakledilebilmektedir.

Şimdilerde genetik mühendisliği artık modern biyoteknolojinin temelini oluşturuyor. İlk biyoteknoloji patenti 1980'de ham petrolü parçalamak amacıyla genetik yapısı değiştirilmiş bir mikrop geliştiren, yani üreten Dr. Ananda Chakrabarty'ye verildi. Bu, tarihte bir ilkti ve böylece üretilen/yaratılan bir canlı için patent hakkı doğmuş oluyordu...

Sadede gelirsek, her şeye rağmen kapitalizm dahilinde yaratılan/geliştirilen teknolojilere daima kuşkuyla yaklaşmak gerekiyor. Zira orada ekseri gerçek amaç, görünen/afişe edilen amaçtan farklıdır. Tabii asıl amaç da malûm olduğu üzere sermayenin kârını büyütmektir.

Açlıkla mücadele "gerekçesine" gelince, öyle bir kaygı asla söz konusu değildir. Eğer bu dünyada açlık varsa –ki var– bunun nedeni yeterli gıda maddesi üretilememesi değil. Üretimin kapitalizm koşullarında, kapitalizmin mantığına göre yapılmasıdır. İnsanların gıdalara ulaşmasının sistemin mantığı ve işleyişi tarafından engellenmesidir... Harika şair Nâzım Hikmet, ünlü *Taranta Babu'ya Mektuplar* şiirinde, "*Bollukla ölüyor, kıtlıkla yaşıyor*" derken, kapitalizmin kör mantığına gönderme yapıyordu... Eğer bir ülkede yaratılan zenginliğin %90'ı, toplumun %1'inin eline geçiyorsa, açlık, kötü beslenme, yeterli gıdaya ulaşamama neden sorun olsun?

Bir öyle şaşılası
dünya ki burası,
bollukla ölüyor,
kıtlıkla yaşıyor.
Varoşlarda hasta, aç kurtlar gibi
insanlar dolaşıyor
ambarlar kilitli
ambarlar buğdayla dolu...
Tezgâhlar
ipekli kumaşla dokuyabilir
topraktan güneşe kadar giden yolu.
İnsanlar yalnayak
insanlar çıplak...
Bir öyle şaşılası
dünya ki burası,
balıklar kahve içerken
çocuklar süt bulamıyor.
İnsanları sözle besliyorlar,
domuzları patatesle...[7]

Bir fikir vermek için, en çok GDO üreten ülkelerin başında ABD geliyor. Dünyanın en zengin ülkelerinden biri olan ABD'de gıda yardımı karnesine sahip 45-50 milyon insan olduğu biliniyor! Dolasıyla sorun gıda üretimi yetersizliği değil. Açlığın asıl nedeni, yaratılan gıdanın son derece eşitsiz bölüşülmesi... Başka türlü söylersek, gelir dağılımı dengesizliğinin, adaletsizliğin sonucu... Tabii, gelir dağılımı eşitsizliği de sömürü ilişkilerinin, yağma ve talanın sonucu...

7 Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, YKY, İstanbul, s. 456.

Bu sorunun bir yönü de doğrudan tarım politikalarını angaje ediyor! Tarıma, gıda sorununa ne kadar önem verildiğiyle ilgili. Elbette kuraklık, işte küresel ısınma, vb. iklimsel unsurlar da etkili olabiliyor, ama bunlar asıl neden değil.

GDO savunucularının bir gerekçesi de hızlı nüfus artışı. Bu konuda iki şey söylenebilir. Birincisi, daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, nüfus artışının asıl nedeni kapitalizmin yarattığı yoksulluk... İkincisi de dünyadaki gıda üretimi artışı nüfus artışından yüksek... Dünyamızın gıda üretme potansiyeli, 12 milyar insanı doyuracak düzeyde... Nerdeyse bugünkü dünya nüfusunun iki katı...

Bunu duyduğuma sevindim işte...

Uygun tarım ve gıda politikalarıyla üretimi artırmak mümkün. Örnek olsun, Türkiye'de 9 milyon hektar sulanabilir alan mevcut. Bunun sadece 5 milyon hektarı sulanabiliyor. Bugünkü durumda buğday ekilen alanlarda ortama verimlilik 1,5 ila 2 ton civarında. Eğer 9 milyon hektar alanın tamamı sulanabilirse, verimliliği hektar başına 6-7 tona kadar çıkarmak mümkün olabilirdi. Bunun için de sulanan alanlardaki yatırımların artırılması yeterli. Tabii çarpık kentleşme, çarpık yapılaşma, saçma turizm, en verimli toprakların 5 yıldızlı otel, golf sahası, devasa otoyollar, sanayi alanı açmak, vb. yöntemlerle heba edilmesinden de vazgeçilmesi gerekiyor. Böylece sadece ekilebilir alanlar yok edilmiş olmuyor, aynı zamanda çevre kirlenmesi, çevre

tahribatı da büyüyor!

Türkiye tarımı söz konusu olduğunda, tüm nedenleri önceleyen şey, 1980 sonrasında uygulanan neoliberal tarım politikalarıdır. Türkiye gibi bir ülkenin tarım politikasını neoliberalizmle *uyumlandırmak*, tam bir saçmalıktır. Zira neoliberal tarım politikaları, kaçınılmaz olarak çiftçileri topraktan koparıyor, açlığa ve yoksulluğa mahkûm ediyor.

Oysa GDO savunucuları, GDO'nun tarımsal verimliliği, gıda üretimini mutlaka artırdığını, işte kuraklığa dayanıklı olduğunu vb. ileri sürüyorlar. Aslında bugüne kadar gözle görülür yegâne başarının yabani otlara ve böceklere karşı sağlanan dayanıklılık olduğunu gösteriyor. Söylenen doğru olsaydı, GDO'lar gerçekten önemli bir üretim artışı sağlasaydı, gelir dağılımı adaletsizliği de aynı yönde artacağına göre –ki kapitalizmde başka türlü olamaz– gerçekten açlık sorunu insanlığın gündeminden çıkar mıydı?

GDO'lar açları doyurmak için değil, dev agro-endüstri ve kimya tekellerinin kârını artırmanın, kasalarını doldurmanın hizmetinde. Eğer asıl amaç gerçekten açlık sorununu çözmek olsaydı, "Yeşil Devrim" denilen şey bir işe yarardı. "Yeşil Devrim" açların sayısını azaltmadı, artırdı...

Hangi ürünlerde GDO var?

Şimdilerde başta soya, mısır, pamuk, kanola olmak üzere genetiğiyle oynanmamış pek bir şey kalmadı. Bir fikir vermek için: Dünyada ekilen 72 milyon hektar so-

yanın %57'sini, 140 milyon hektar mısırın %11'ini, 34 milyon hektar pamuğun %21'ini ve 25 milyon hektar kanolanın %14'ünü genetiği değiştirilmiş (transgenetik) çeşitler oluşturuyor. Tabii hepsi bu kadar değil; buğday, ayçiçeği, pirinç, domates, patates, papaya ve yerfıstığı gibi ürünlerin de genetiği değiştirilmiş durumda... Muz, ahududu, çilek, kiraz, ananas, biber, kavun, karpuz da diğerlerinin akıbetine maruz...

Bugün yediğimiz domates, salatalık, kavun, karpuz artık benim çocukluğumda yediklerimiz değil... Trakya'nın, Kırkağaç'ın kavunu, Çanakkale'nin domatesi, İstanbul'un salatalığı artık yok! Salatalıklar lastik topa benziyor!

İlk genetiği değiştirilmiş domatesin adı *Flavr Savr*'dı. Domatesin raf ömrünü uzatmak, taşımayı kolaylaştırmak amacıyla üretilmişti. Domatesler tam olgunlaşmadan, yeşilken toplanıyor, sandıklarda, karanlık odalarda ve nakil esnasında olgunlaştırılıyordu. İçi henüz yeterince olgunlaşmamış bir ürün ortaya çıkıyordu. Etilen gazı kullanılarak da domateslerin kabuğu kızartılıyordu... Kabuk kızarsa da domatesin için ham kalıyordu ve tabii besin içeriği kayboluyordu. Fakat hepsi bu kadar değil, o domatesleri yiyen farelerin midelerinin delindiği görüldü ve ürün piyasadan çekildi... Nitekim GDO'lu ürünleri yiyen hayvanlarda da tuhaf alâmetler beliriyor. GDO'larla daha çok ürün, bir yılda birkaç mahsul almak, bitkinin böceklere ve tarımsal ilaçlara karşı daha dirençli olmasını sağlamak amaçla-

nıyordu. Koyun, keçi, inek, sığır, tavuk, domuz ve balık gibi hayvanların doğurganlığını ve büyüme, "olgunlaşma" hızını artırmak, hastalıklara karşı direncini artırmak amaçlanıyordu.

Fakat bir şey var, tüm bu iddiaları doğrulayacak, test edecek veriler ve araçlar da GDO üreticisi dev kapitalist şirketlerin elinde! Kaldı ki her şeye rağmen GDO'lu türlerin daha verimli olduğu iddiasını doğrulayacak bir kanıt henüz ortada yok!

GDO tekeline sahip az sayıdaki sermaye grubu, bizimki gibi üçüncü dünya ülkelerinde tarımı tamamen ele geçirmek üzere. Kapsamlı emperyalist sömürüye ve saldırıya maruz söz konusu ülkeler, gıda güvenliğini ve egemenliğini külliyen kaybetmek üzereler. Artık kendi geleneksel tohumlarını da kullanamıyorlar; tohum tekelleri tarafından esir alınmış durumdalar.

Hocam, bu durumda GDO'lara karşı çıkmamız mı gerekiyor? GDO alanındaki araştırmalar durdurulmalı mı?

GDO'lara karşı olmamız gerekmiyor Deniz. Kapitalizme radikal olarak karşı çıkmamız gerekiyor. Teknolojik gelişmeye karşı çıkmak abestir; eşyanın tabiatına aykırıdır. İleri teknolojiler kapitalist sınıfın elinde kâra endeksli olarak üretilip kullanıldığında, istenmeyen sorunlar ve sonuçlar ortaya çıkıyor! Önemli olan teknolojinin kimin tarafından üretildiği, ne amaçla ve nasıl kullanıldığıdır. Kaldı ki kapitalizme karşı olmadan teknolojiye karşı olmanın da bir karşılığı yoktur.

İnsanlığın bugün ulaştığı teknolojik düzey, onun ortak eseridir ve tüm insanlığın hizmetine sunulması gerekir... Esasen insanlığın bilimsel-teknolojik performansı *müşterekler* kategorisine dahildir (ortak kullanıma aittir) ve öyle olması gerekir. Birilerinin onu sahiplenip toplum çoğunluğuna ve doğaya karşı bir silah olarak kullanması kabul edilebilir değildir...

Kapitalizm koşullarında birilerinin canlıların genetiğiyle dilediği gibi oynuyor olması, insanlık için büyük riskler barındırıyor. Bugün GDO araştırmaları sayıları bir elin beş parmağını geçmeyen dev emperyalist şirket tarafından yürütülüyor. Bu araştırmalar çok büyük finansman gerektiriyor. Geliştirdikleri tohumları patentleyip dünyanın her tarafındaki on milyonlarca köylüye/çiftçiye satıyorlar; istedikleri fiyattan satmalarına da bir engel yok.

Fakat asıl sorun, üretilen GDO'ların insanlar da dahil canlılar üzerindeki olumsuz etkileri yeterince araştırılmadan, denenmeden kullanılınca ortaya çıkıyor. Fakat bu vesileyle hatırlanması gereken önemli bir şey daha var: GDO'ları geliştiren kapitalist tekeller hem bunların olası olumsuz sonuçları hakkında yeterli araştırmaları yapmaktan kaçınıyor ve hem de o tür araştırmaların yapılmasını engelliyor.

Esasen GDO araştırmaları fevkalâde olumlu sonuçlar doğurabilir. Gıda üretimi alanında çok yararlı olabilir. Risk faktörü gerçekten bertaraf edilirse tabii... Bunun için de öncelikle "kısa vadede azami kâr" saçma

mantığının ve saplantısının dışına çıkmak gerekir.

Kaldı ki GDO araştırmaları sadece tarımsal alanı, gıda sektörünü angaje etmiyor... Tıp alanında da önemli gelişmeler kaydedilebilir ve nitekim daha şimdiden önemli ilerlemeler kaydedildiğini söyleyebiliriz. Son dönemde birçok gen ilaç olarak kullanılabiliyor. Mesela genetik bozukluklar bu sayede bertaraf edilebilir. Öylesi bir potansiyel var.

Buraya kadar söylediklerimi özetlemek gerekirse, bu alandaki araştırmalar sermayenin saldırısından kurtulduğunda, tarımsal/gıda alanında olsun, tıp alanında olsun, insanlık için yeni ufukların açılması gayet mümkündür. Tabii kapitalizmin tasallutundan kurtulmanın yolu da *üretim ve yaşam araçları üzerindeki özel mülkiyete son vermekle mümkün!*

Galiba söylemek istediğim bir şeyi unuttum.

Nedir o?

Bitkilerin ve hayvanların "ıslahı", ilk defa bu son dönemde gündeme gelen bir şey değil. İnsanlık tarihi aynı zamanda bitki ve hayvan türlerinin ıslahının/melezlenmesinin de tarihidir. Bitkilerin ve hayvanların genleriyle ilk defa *oynanıyor* değil... Bugün birçok bitki ve hayvan türü, tarih sahnesine ilk çıktıkları "orijinal" halinde değil. İnsanların bilinçli müdahalesiyle farklılaştırılmış durumdalar... Mesela tavuk kanatlı bir canlıdır ve kanatlar uçmak içindir. Oysa tavuklar uçamıyor... Doğal yöntemlerle genetiğiyle oynandığı için! Başlangıçta herhalde günde 22 litre süt veren inek

yoktu. Her gün yumurtlayan tavuk da yoktu! Aynı şey birçok bitki için de aynı şekilde geçerlidir. Birçok meyve ağacı, uzun yılların deneyimiyle, sabırlı ıslah yöntemleri sonucu bugünkü yüksek verimlilik düzeyine ulaşmış durumda! Geleneksel ıslah yöntemleriyle gıda kaynağımız olan birçok bitki sıcağa, soğuğa, kuraklığa vb. dayanıklı hale getirilmiştir. Melezleme, aşılama yöntemiyle çok olumlu sonuçlara ulaşıldı.

Eğer geleneksel yöntemlerle bu sorunu çözmek mümkünse, teknik bilimin eseri olan GDO'lara niye ihtiyaç duyulsun?

Klasik melezleme, aşılama, seleksiyon yönteminin, başka türlü söylersek, geleneksel ıslah yönteminin bir "doğal sınırı" var. İşte, ileri teknolojinin eseri olan genetik müdahale imkânları devreye sokularak o sınır aşılabiliyor! Klasik/doğal yöntemlerle mümkün olmayan türler arasında gen aktarımı böylece mümkün oluyor. Yeni gen teknolojisi sayesinde mesela tarımsal üretimi zora sokan unsurları bertaraf etmek mümkün oluyor. Soğuğa, sıcağa dayanıklı türler üretilebiliyor. Ot öldürücülere (herbisitlere) karşı dayanıklılıklarını artırmak için mısır, pamuk, soya gibi bitkilere çeşitli genler ekleniyor.

Doğrusu insanın aklına şöyle bir soru geliyor: Kısaca GDO dediğimiz bu Genetiği Değiştirilmiş Organizmaları bilim insanları üretiyor. Bilim insanları sonuçları belirsiz şeylerin kullanılmasına neden izin veriyor? Kapitalist tekellerin çıkarını mı gözetiyorlar?

Aslında atom bombası teknolojisini üretenler de "teknik bilimcilerdi"... Senin sorduğun bu soru, bilim namusunu ve entelektüel dürüstlüğü angaje ediyor... Bilimciler uzmandır. Uzman da ağacı gören ama ormanı görmeyendir. Maddi sosyal gerçekliğin çok küçük bir veçhesi hakkında "derinlemesine" bilgi sahibidir ama bütünden habersizdir... Onların bu özelliği, egemenler tarafından kullanılmalarını, araçlaştırılmalarını kolaylaştırıyor. İşte bilimcilerle entelektüellerin farkı da buradadır... Entelektüel "bütüne" odaklanana denir; zira hakikat bütündedir. Entelektüel düşünce namusuna sahip olandır. Bilim insanları bilgilerini mülk sahiplerine satmayı marifet sayıyor. Yaptıklarının sonuçlarını sorun etmiyorlar, isteyerek veya istemeyerek yangına körükle gidiyorlar.

Bilim insanları entelektüel olamaz mı?

Entelektüel olmakla uzman olmak arasında bir karşıtlık yok! Bir atom âlimi de pekâlâ entelektüel olabilir. Diplomalı olmak, yüksek düzeyde bir eğitimden geçmiş olmak bilakis entelektüel olmayı kolaylaştırır ama onu entelektüel yapmaz! Entelektüel, gerçeğin safında, yalanın karşısında konumlanır. Radikal eleştiriyi önemser. Radikal olmanın sorunların kökenine inmenin vazgeçilmez koşulu olduğunu bilir. Eleştirinin de eleştirisini yapabilme yeteneğine sahiptir. Hiçbir kiliseye (kuruma) tâbi değildir. Daima ezilen/ sömürülen sınıfın safındadır. Bu niteliklerinden ötürü de egemen sınıflar tarafından bir baş belası olarak görülür...

X

Dünyamız yeterli ve sağlıklı gıda üretme potansiyeline sahip olduğuna göre, tarımda alternatif üretim yöntemleri ne olmalı?

İstersen, "alternatif tarımsal üretim yöntemleri" mümkün mü, gerekli mi sorusuna geçmeden önce, mevcut yoğun tarımın –ki ona *konvansiyonel tarım* da deniyor– neden sürdürülemez olduğuna dair birkaç kısa hatırlatma yapalım.

Dinliyorum.

Birincisi, entansif tarım, toprağın ve doğal kaynakların aşırı sömürüsüyle yol alıyor. Fakat tarımsal üretim arttıkça, açların ve yetersiz beslenenlerin sayısı da artıyor. Zaten kapitalizm dahilinde başka türlü olması mümkün değildir. Yegâne amaç kâr olunca, toprağın ve doğal kaynakların korunması konusunda bir özen ve duyarlılık söz konusu olmuyor! Sera etkisi yaratan gazların önemli bir kısmı mevcut tarımsal üretim modelinden kaynaklanıyor.

Gerçi entansif tarım üretimi artırıyor ama neden ve nasıl artırdığı ve o artışın ne anlama geldiği pek sorun edilmiyor! Mesela geçerli modelde 1 kalorilik ürün elde etmek için (üretim, işleme, taşıma aşamaları sonunda) 10 kalori harcamak gerekiyor. Oysa geleneksel veya "yerli tarım"da aynı sonuca yarım kalori harcayarak

ulaşmanın mümkün olduğu ileri sürülüyor. Akıl dışılığın en bariz örneği, gıda maddelerinin ve bir bütün olarak tarımsal ürünlerin uzun bir yolculuğun sonunda hedefe, tüketiciye ulaşması. Mesela ABD'de birçok gıda maddesi tüketiciye ulaşıncaya kadar yaklaşık 2500 kilometre yol katediyor..

Bu çok uzun bir mesafe... Ürünleri bir yerden bir yere taşımak için yine petrole ihtiyaç var, öyle değil mi? Güya fosil yakıt tüketimini azaltacaktık!

Tabii bu saçmalık "ucuz petrol" sayesinde mümkün oluyor, ama aşırı petrol kullanmanın doğaya verdiği zararlar (toprağın, suyun, havanın kirlenmesi, atmosferin ısınması, biyoçeşitliliğin, canlı türlerin yok olması) tartışma konusu yapılmıyor. Mesela İngiltere'de tipik bir pazar yemeğinde brokoli Guatemala'dan, yaban mersini Yeni Zelanda'dan, fasulye Tayland'dan, havuç Güney Afrika'dan, patates İtalya'dan, çilek Kaliforniya'dan, sığır eti Avusturalya'dan geliyor. Elbette bu şımarıklığın bir karşılığı var. Bu ürünlerin yerinde üretilmeyip de ithal edilmesi sonucunda 650 kat fazla karbondioksit ve karbonmonoksit atmosfere karışıyor.

Fakat gıda maddelerinin böyle uzun bir yolculuğa çıkmasının neden olduğu kötülük sadece zehirli gaz emisyonunu artırması değil. Bu saçmalık, bu akılsızlık bir de üretimi tektipleştiriyor, standartlaştırıyor. Tabii süper marketlerin -bizde AVM'ler- alana hâkim olmasıyla da bu süreç daha da hızlanıyor, derinleşiyor. Bunun sonucunda da yüzlerle ifade edilen ürün çeşidi

yok oluyor! İşte "*ilerleme*" böyle bir şey! Daha şimdiden patates, domates, mısır çeşitliliği büyük ölçüde yok olmuş durumda...

Bir ülkede kolaylıkla yetişen şeylerin on binlerce kilometre uzaklıktaki ülkelerden ithal edilmesinin ne manası var? Neymiş efendim, orada ücretler, dolayısıyla maliyet düşükmüş. O zaman ürünlerin dış ticareti hem üreten hem de ithal eden açısından avantajlı demektir... İyi de, çevreye, doğaya verilen zararlar ne olacak? Bu söylediklerimde akla mantığa uygun bir şey var mı? Bu sürdürülebilir, arzulanır bir şey midir? *Almeira*'dan (İspanya) Hollanda'ya ithal edilen marulun taşıma maliyeti, aynı marulun Hollanda'da üretildiği durumdakinden 3 kat fazla... İşte size onca yüceltilen, yere göğe konmayan kapitalist *rasyonellik!*.. Şili'nin somon balığı Fransız pazarına ulaşmak için tam 16 bin kilometre yol katediyor... Üstelik balıklara epidemiye (salgın hastalıklara) karşı bir tedbir olarak aşırı dozda antibiyotik yükleniyor...

Balıklara da mı antibiyotik veriyorlar? Pes doğrusu!

Geçerli kapitalist tarım, aşırı mekanizasyonla yol alıyor, aşırı kimyasal gübre, aşırı zehir kullanıyor. Tabii monokültürü de teşvik ediyor. Aşırı karbon gazı salınımı yaratıyor. Aynı şekilde kimyasal gübreler nitrat oksit salınımını artırıyor.

Sorun yeterli gıda üretilip üretilmemesiyle ilgili değil. Üretimin kapitalist mantık dahilinde, özellikle

kâr amacıyla yapılıyor olmasıyla ilgili. Nitekim, geride kalan yaklaşık 40 yılda, hububat üretimi üçe katlandı ama aynı dönemde nüfus sadece iki kat arttı. Şimdilerde tarihte hiç olmadığı kadar gıda maddesi üretiliyor ve bu durum milyonlarca insanın açlık çekmesine, daha çoğunun da yetersiz, kötü beslenmesine ve zehirlenmesine, yedikleriyle hastalanmasına engel değil! Ekonomik kriz dönemlerinde bir de gıda krizi ortaya çıkıyor ve olumsuz etkilenen insan sayısı daha da artıyor. Nitekim 2007'deki gıda krizi, yetersiz beslenen insan sayısını 75 milyon artırmıştı.

Geçerli hâkim söylem, toprakların sermayenin yağmasına daha çok açılmasını, sadece modernleşmenin, "büyümenin", "kalkınmanın" bir gereği değil, bu dünyanın açları, yoksulları için de bir şans, bir kurtuluş olarak sunuyor. Yabancı sermayenin tarım alanında yatırıma yönelmesi büyük bir fırsat olarak görülüyor.

Yüzbinlerce dönüm verimli toprak çokuluslu şirketler tarafından tuz-sabun parasına satılıyor veya kiralanıyor. Bu utanmazlık, yerli/satılmış elitlerin (tabii o taife, kendine *"yerli, millî, milliyetçi"* demeyi de elden bırakmaz...) suç ortaklığıyla mümkün oluyor. Bir tür klasik kolonyalizm, yeni giysilerle boy gösteriyor... İyi de o topraklar, üzerinde yaşayan insanları doyurmak, yaşatmak için değil mi?

Yanılsama yaratma amaçlı bir şey de *yeşil kapitalizm* söylemi. Oysa kapitalizmin yeşili, sarısı, grisi mümkün değildir. Fakat artık bu toprakların daha uzun süre ge-

çerli, kimyasal-motorize-petrole dayalı, uzun mesafe taşımalı *yoğun tarımı* taşıması mümkün değil. Bu kör gidişi durdurmak için, radikal bir perspektife, daha doğrusu radikal bir paradigma değişikliğine ihtiyaç var. Gerçi kapitalist tarım sürdürülebilir değil ama asıl sürdürülemez olan kapitalizmin kendisi... Dolayısıyla, kapitalizmden kurtulmadan tarımı insanların, toplumun, toprağın ve bir bütün olarak tüm canlıların ihtiyacı doğrultusunda dönüştürmek mümkün olmayacak!

O halde mevcut durum sürdürülebilir değil!

Tarımın kapitalist mantığa uygun hale getirilmesiyle, genel olarak tarımsal üretim, özel olarak da gıda üretimi az sayıdaki büyük sermaye grubunun at oynattığı bir alan haline geldi. Her ileri aşamada üretim standartlaştı, tektipleşti... Binlerce yıldan beri birikip gelen bilgi ve beceri yok oldu. Oysa botanistler ve tarım tarihçileri, tarımın ilk defa keşfedildiği Neolitik Çağ'ın başından beri uygarlıkların, beslenmek ve giyinmek için 10 bin çeşit bitki türüne dayandığını tahmin ediyorlar... Ne yazık ki bugün tarım sadece 50 kadar türle yoluna devam eder halde ama bu yolun sonu yok!

Tarım ve gıda alanını düzenleyen kurallar öncelikle dev şirketler tarafından belirleniyor, ardında da "uluslararası" denilen ama asıl emperyalist kampın çıkarlarını gözeten kurumlar tarafından, işte, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası, IMF, bölgesel ticari anlaşmalar, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü tarafından hükümetlere dayatılıyor.

İşte tüm bu saçmalıkların, akılsızlıkların sonucunda artık sağlığa uygun gıdaya ve temiz suya ulaşmak problemli hale gelmiş bulunuyor.

Bu genel görünüme bakarak, üretim ile ihtiyaçların ayrıştığını söyleyebilir miyiz?

Aynen öyle. Üretimle tüketim arasındaki bağın kopmasına "yabancılaşma" diyoruz. Teknik bilime dayalı modern teknoloji sayısız ıvır-zıvır üretmeyi başarıyor da, insan yaşamı için vazgeçilmez olan iki şeyin, gıdanın ve suyun uygun koşullarda sağlanmasını engelliyor. Oysa bu dünyada otomobil, cep telefonu, mikrodalga fırın, Christian Dior parfümü, elektrikli diş fırçası, biber gazı, S-300, F-16, F-35 savaş uçağı vb. olmadan yaşamak gayet mümkün... Lâkin, yiyecek şey, içecek su olmadan mümkün değil...

Kaldı ki gıda hakkı, temiz içme ve kullanma suyuna ulaşma hakkı en temel insan hakkıdır. Tabii sadece insanlar değil, bu dünyadaki tüm hayvanlar, tüm canlılar için de vazgeçilmez bir temel haktır. Eğer üretim etkinliği temel ihtiyaçlara yabancılaşırsa, üretimin asli amacı insan ihtiyaçlarını karşılamak değil, kâr amacıyla değişim değeri üretmek olursa, böyle saçma bir tablonun ortaya çıkması da kaçınılmaz oluyor.

Bugün gıda üretimi az sayıdaki endüstriyel gıda şirketine emanet edilmiş durumda; dağıtım işi de perakende şirketlerinin elinde. Mesela hububat ticareti ve genel olarak tarımsal hammaddeler ticareti dört şirketin denetimi altında: ADM, Bunge, Cargill ve Dreyfus...

Adlarının baş harflerinden hareketle bunlara ABCD deniyor... Bunlardan ADM ve Cargill Amerikan, Bunge İngiliz ve Dreyfus da Fransız... Dünya perakende devi Walmart'ın 11.000 mağazası var. Aktiflerinin toplamı 160 milyar dolar, 2013 kârı 13 milyar dolardı ki, bu rakam dünya ülkelerinin yarıdan çoğunun yıllık bütçesinden fazla. 2,2 milyon insanı istihdam ediyor.

Gıda dağıtımını yapanlar hangileri? Alışveriş ettiğimiz büyük marketleri işletenler mi?

Evet. Walmart, Tesco, Carrefour, Metro Grup, Aldi, Auchan... dünya perakende ticaretini denetim altına alıp yönetebiliyorlar. Satın aldıklarının da sattıklarının da fiyatını belirleyip empoze edebiliyorlar. Tabii durum böyleyken, küçük ve orta boy tarım işletmelerinin, gariban çiftçilerin bu devler karşısında neler yapamayacağı belli... Serbest ticaret ve serbest piyasa şarkılarını dillerinden düşürmeyen, bilimi kendinden menkul burjuva iktisatçılarına, kaşarlanmış profesyonel burjuva politikacılarına, her şeyi bilen gazetecilere, televizyonların "konunun uzmanı" denilen vazgeçilmez yorumcularına duyurulur!..

Endüstriyel gıda üreticileri, gıdaların uzun yolculuklara dayanması, uzun süre bozulmadan kalmaları için, bir dizi kimyasal ve fiziksel işleme tabi tutuyorlar. Yegâne amacı kâr olan kapitalistler için "sağlıklı gıda", aylarca, yıllarca bozulmayan gıda demek! Bozulmadan da çürümeyi, kokuşmayı ve tat değişimini anlıyorlar. Oysa bu amaçla yaptıkları işlemler, aslında gıdayı ger-

çek gıda olmaktan çıkarıyor. Gıdalardaki yaşamsal elemanların, bileşenlerin yok edilmesi sonucunda mayaların, bakterilerin, mantarların kullanmadığı unsurlar, insanlar için de besin değerini kaybediyor... Netice itibarıyla tuhaf bir **pazar ürünü** ortaya çıkıyor...

Bir şey daha var: Şimdilerde insanların yaşadığı sağlık sorunlarının yaklaşık %70'i yanlış beslenmeden, çeşitli toksinler içeren ve insan vücudunun biyolojik dengesini olumsuz yönde etkileyen "sanayi ürünü" gıdaların tüketilmesinden kaynaklanıyor. Her geçen gün tarımsal üretim etkinliği ve gıda üretimi, bu alanda faaliyet gösteren dev kapitalist tekellerin at oynattığı bir alan haline gelirken, ortaya çıkan bu durum hiç de şaşırtıcı değil...

Tabii sözünü ettiğim bu durum, sadece halkların gıda güvenliğini ve gıda egemenliğini ortadan kaldırmakla kalmıyor, aynı zamanda halkları, ülkeleri kolonize etmenin, sömürgeleştirmenin silahı haline de geliyor... Bu saçma, bu akıl dışı, bu utandırıcı süreci vakitlice durdurup tersine çevirmek acil bir gereklilik, hayati bir sorun haline gelmiş bulunuyor. Daha geç olmadan tarımsal etkinliği, uygarlık düşmanı sözde "uluslararası" denilen kapitalizmin/emperyalizmin hizmetindeki kurumların sultasından kurtarmak gerekiyor. Aksi halde sadece bu nedenle bile insanlığın geleceği riske girmiş olacak! Oysa sorunun çözümü öyle sanıldığı kadar zor da değil. Yeter ki her toplum, kendi imkânları dahilinde hangi gıda maddelerini nasıl üretip nasıl tüketeceğine kendisi karar verebilsin...

Bu duruma alternatif ne olabilir, ne olması gerekiyor?

Sürdürülebilir, alternatif bir tarımsal üretim modelinin her şeyden önce beş temel önceliği olması gerekiyor: 1) İnsana saygılı olacak; 2) doğaya özenle yaklaşacak; 3) kaynakları uygun kullanacak, kaynak israfına izin vermeyecek; 4) ortakça üretip eşit bölüştürecek ve 5) bütünsel bir yaklaşıma sahip olacak. Bunun için de mevcut tarımsal pratiğin dışına çıkılacak. Sermayenin hizmetinde olmayan, bağımsız araştırmacılar ve alternatif yöntemleri deneyenler, biyolojik tarımın en az entansif tarım kadar ortalama verime ulaşabildiğini ileri sürüyorlar. Daha da ötede bazı durumlarda daha yüksek verimin mümkün olduğunu bile iddia ediyorlar.

Fakat meselenin çarpıcı bir yanı daha var: Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), her yıl 1,3 milyar ton yiyeceğin, gıda maddesinin telef edildiğini, çöpe atıldığını ileri sürüyor. Bu, yıllık dünya üretiminin yaklaşık üçte biri. Bir başına bu rakam bile mevcut tarım pratiğinin saçmalığını göstermeye yeter... Üstelik alternatif tarım yöntemleri de umut vadederken!

Aslında yapılacak şey zor ve imkânsız değil. Bütün mesele, ekolojik tarımla doğal çevreyi, ekosistemi barıştırmak! Bunun için de *monokültürden* çıkmak, çok farklı ürünleri aynı anda, bir arada yetiştirmek. Esasen modern kapitalist tarım fazlaca sera etkisi yaratan yakıt ve kimyasal girdi kullanıyor. Suyu kirletiyor, çevre kirliliği yaratıyor. Daha önce de söylediğim gibi,

ürünlerin tüketiciye ulaştırılması da tam bir saçmalık örneği...

Geçerli tarımsal üretim pratikleri orman alanlarını küçültüyor, biyolojik çeşitliliğe zarar veriyor, su döngüsünü bozuyor. Onun için ekolojik yıkımı ve iklim krizini azdırmayan yöntemlerin acilen keşfedilmesi gerekiyor ve bu mümkün... *İnsanlar çözemeyecekleri soruları ortaya atmadığına göre...* Tabii aşırı mekanizasyona dayalı entansif tarım, işsizliği de artırıyor ve gelir dağılımı dengesizliğini de büyütüyor. Daha şimdiden toprakların üçte biri kötüleşmiş durumda. Nüfus artışı devam ederken toprakların tahrip edilmesi tam bir saçmalıktır!..

Buraya kadar söylediklerimden hareketle neler yapılabilir, yapılması gerekiyor sorusuna tekrar dönersek:

1. Bir kere piyasaya uyum sağlama, "piyasayla uyumlanma" saçmalığından ve saplantısından kurtulmak gerekiyor. Zaten bu dünyada "serbest piyasa" diye bir şey yok! Zira genel olarak tarımsal üretimi, özel olarak da gıda üretimini piyasanın insafına terk etmek abesle iştigal etmekten başka bir şey değil.

2. Her çiftçi ailenin veya küçük üreticinin işleyebileceği kadar toprağa sahip olması güvence altına alınmalı. Bunun için de radikal bir toprak reformuna ihtiyaç var.

3. Küçük çiftçiliği ihya etmek; köylerin boşalmasını, kırların çölleşmesini durdurup, süreci tersine çevirmek; aşırı kimyasallara ve fosil yakıta dayalı endüst-

riyel tarım yöntemlerini terk etmek; toprağı ve suyu zehirleyen sanayi gübreleri yerine hayvan gübresi kullanmak şart.

4. Tarımı ve hayvancılığı bir arada yürütmek gerekli. Zira bu ikisi arasında bir tamamlayıcılık ilişkisi mevcuttur. Tarımla hayvancılığın birlikte yürütülmesi, düşük maliyetlerle sağlıklı ürün elde etmeyi mümkün kılar. Bir ülkenin gıda yeterliliği, öncelikle her çiftçi ailesinin gıda yeterliliğini varsayar... Eti, sütü, yumurtayı, tavuğu, soğanı, domatesi, biberi marketten alan bir çiftçi olamaz! Fakat bu vesileyle hatırlanması gereken bir şey var: Kapitalizm köylünün, çiftçinin, kendi ineğinin sütünü içmesini, kendi tavuğunun yumurtasını, kendi tarlasında yetişen sebzeleri yemesini istemez... Bütün bunları ona satmak ister ve maalesef satıyor; bundan büyük saçmalık olur mu!.. Ne demek istediğimi görmek için bir köye uğramanız yeter...

5. Mümkün olduğu kadar, *yerinde üretimi ve tüketimi* esas almak gerekir. Bu amaçla çözümler üretilebilir. Böylece gıdaların tazeliğini yitirmeden tüketicilere ulaşması mümkün olur. Bir dizi işlemlere maruz kalmaları önlenir. Uzun mesafe taşımacılığının neden olduğu olumsuzlukları önlemek mümkün olur. Ankara'da, İstanbul'da üretilebilen salatalığı, domatesi, biberi 700 kilometre uzaktan getirmenin bir manası, bir mantığı var mı?

6. Entansif tarım yöntemleriyle sağlanan verim artışı geçicidir. Uzun vadede süreç tersine dönüyor. Bunun bilinmesi gerekir.

7. Önemli bir şey de üreticilerle tüketiciler arasındaki bağın kopması... Bu yabancılaşmanın aşılması gerekiyor. Bunun için mesela, *toplum destekli üretim* teşvik edilebilir.

8. Tabii nüfusun da ülke sathına olabildiğince dengeli dağılımını sağlamak gerekir. 20 milyon nüfuslu bir kent olur mu? Ona kent denir mi? Şimdilerde "mega kent" denilenler tam birer ucubeye dönüşmüş durumda... Asla yaşanabilir yerler değil ama onca insan orada yaşam mücadelesi veriyor.

9. Tarımda ve hayvancılıkta, fosil yakıt, sanayi gübresi ve zehir kullanmak yerine, emek yoğun yöntemler tercih edilmelidir. Esasen tarım, doğayla uyumlu, başka türlü söylersek, doğaya saygılı, farklı coğrafyalarda, farklı iklimlerde, farklı yöntemlerle yapılması gereken, emek ve bilgi yoğun bir faaliyet olarak sürdürülebilir ancak!

Dünyanın her yerinde aynı genetiği değiştirilmiş tohumu aynı şirketten her yıl yeniden satın alarak, toprağın niteliğini dikkate almadan, aynı sanayi gübrelerini kullanarak, aynı ot öldürücü zehirleri ölçüsüzce toprağa saçarak, aşırı fosil yakıt harcayarak, içilebilir suları aşırı kullanıp zehirleyerek bir yere varmak mümkün değildir...

10. Son olarak, daha çok et üretmek için uygulanan ve genetiği değiştirilmiş, sentetik aminoasiterle zenginleştirilmiş, soya esaslı yeme bağımlı, aşırı antibiyotik ve zararlı kimyasallar kullanılan *fabrika tavuk-*

çuluk yöntemlerinden vazgeçilmesi gerekiyor. Piliç eti neden ucuz? Çünkü üretilen et "gerçek etten farklı"... Eğer, çevreye verilen zararlar ve neden olduğu sağlık sorunları göz ardı edilmeseydi, tavuk eti kırmızı ete göre daha ucuz olmazdı... Oysa asıl amaç daha çok et tüketmek değil, gerektiği kadar ama sağlıklı et tüketmek olmalıdır.

Bir fikir vermek için: *Fabrika hayvancılık* yöntemleriyle 1 kilo kırmızı et elde etmek için, tam 13 kilo tahıl kullanılıyor... Et proteinden 1 kaloriyi elde etmek için harcanan enerji, aynı kaloriyi bitkisel proteinden elde etmek için harcananın tam 11 katı... ABD ve Avrupa'da yılda kişi başına tüketilen et miktarını bir *refah ölçüsü* saymak tam bir saçmalıktır! Bir kere bu tüketim sağlıksızdır. İkincisi, çevreye verilen devasa zararlar pahasına mümkün oluyor. ABD'de kişi başına yılda 135 kg et tüketiliyor. Hindistan'daysa 5 kg... Dünyanın geri kalanı da ABD veya AB düzeyinde et tüketiyor olsaydı, acaba dünya neye benzerdi? Böyle bir şeyi düşünmek bile ürperticidir... Öyleyse neden söz ettiğini bilmek önemlidir denecektir...

XI

"Temiz içme ve kullanma suyuna ulaşma hakkı, en temel insan hakkıdır" dediniz. Oysa milyonlarca insan bu haktan mahrum. Afrika'da kuraklık yaşanırken Asya'da seller can alıyor. Bunların iklim değişikliği ile bağlantısı var mı?

Küresel ısınma hava koşullarını olumsuz yönde değiştiriyor. Yağışların giderek azalması kuraklığa neden oluyor. Buharlaşma hızı değiştiği için yağış döngüsü bozulmuş durumda. Bazı bölgelerde ani ve aşırı yağışlar, senin de söylediğin gibi sellere yol açıyor. Yerleşim bölgeleri ve tarım alanları zarar görüyor.

Atmosferin ısınmasının başlıca sebebi fosil yakıtların, yani petrol, kömür ve doğalgazın neden olduğu karbondioksit. Ayrıca metan gazı ve azot oksitleri. Bunlar tıpkı bir serada güneş ısısının hapsolması gibi dünyayı saran hava tabakası içinde ısıyı zaptediyorlar. Bu gazlara bu yüzden sera gazı deniyor.

Havanın ısınması, denizlerden, göl ve nehirlerden ve karalardaki bitkilerden çok fazla buharlaşmaya neden oluyor. Bu durum ani ve aşırı yağışların nedeni. Kısa sürede yağan şiddetli yağmurun suları toprak tarafından emilmesine zaman kalmadığı için sele dönüyor. Seller değerli toprakları sürüklüyor. Toprak kaymaları oluyor.

Peki yağış miktarı arttığına göre kuraklığın azalması gerekmez mi?

Yağış rejimi artık eski mevsim dengelerine uymuyor. Zaten mevsimler de gittikçe değişmeye, süreleri birbirine karışmaya başladı. İlkbahar ve sonbahar kısalıyor. Şiddetli yaz ve şiddetli kış koşulları öne çıkıyor gittikçe. Tayfunlar ve aşırı hava koşullarının sıklığı ve şiddeti arttı. Yağışlar bazı bölgelerde artarken bazı bölgelerde kuraklık oluyor. Sıcağa bağlı hızlı ve aşırı buharlaşma hem toprağın nemini yok ederek kurutuyor, hem de bitkiler suyunu kaybederek kuruyor. Bu tarım üretiminin azalması, kıtlık ve açlık demek.

Kar yağışları da mı yağmurlar gibi düzensiz? Su **sıkıntısının bir nedeni** de **bu olabilir.**

Kar yağışı ortalama sıcaklığın artması nedeniyle kutuplar dahil dünyanın her bölgesinde azalmakta. Gölleri, akarsuları ve yeraltı sularını düzenli olarak besleyen yüksek bölgelerdeki karların yavaşça düzenli olarak erimesiydi. Karların ısınan hava nedeniyle erken ve hızlı erimesi, tatlı suların beslenme düzenini bozdu. Bu gerek içme suyu, gerek tarımda kullanılan suyun azalması, yani su kıtlığı demek.

Dünyadaki suların sadece yüzde üçü tatlı su. Bu suyun üçte ikisi buzullarda depolanmış durumda. Erişilebilir tatlı su toplam suyun yüzde biri. Buzulların erimesinin hızlanmasıyla tatlı su depoları denizlere karışıyor. Atmosferin ısınması buzulları eritirken bu durum ısınmayı daha da arttırıyor. Buzullar beyaz yüzeyleriyle

üzerlerine düşen güneş ışınlarının önemli bir bölümünü geriye yansıttıkları için aşırı ısınmayı engelliyor. Kuzey Kutbu'nda kara parçaları yok. Buzulların erimesiyle güneş ışınları deniz suyu tarafından yansıtılmak yerine hapsedilecek. Hem eriyen trilyonlarca ton buzun denizlere dökülmesi, hem de ısınan okyanus suyunun genleşmesi deniz seviyesini yükseltiyor. Bu gidişle kıyı yerleşimlerinin ve okyanustaki birçok adanın sular altında kalması kaçınılmaz. Buzullarla kaplı Grönland ve Güney Kutbu'nda da erime çok hızlandı.

Grönland'da sıcaklığın dört derece artması nedeniyle buzulların yüzde kırk beşi erimiş durumda. Kar yağışı da azalıyor. Eriyen buzulların yeniden oluşması mümkün görünmüyor. Açığa çıkacak kara parçaları da güneşin ışınlarını ve ısısını depolayacak. Güney Amerika'da And dağları, Asya'da Himalayalar, Avrupa'da Alpler, Afrika'da Klimanjaro, Türkiye'de Cilo dağındaki buzullar da eriyor. Hemen bir şeyler yapılmazsa geri dönüşü olmayan bir değişim kaçınılmaz.

Son yüzyılda dünya nüfusu üç kat artarken su tüketimi yedi kat arttı. Bunun nedeni tarımda ve sanayide su kullanımının çok fazla artması.

Dünyanın neredeyse her ülkesinde belli derecede su sıkıntısı çekiliyor.

Su sıkıntısından en çok etkilenen ülkeler hangileri?

Suyun en az olduğu ülkeler Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Güney Afrika, Orta Asya ülkeleri, Pakistan ve Hindistan.

Türkiye –Çin, Avustralya, Şili, Peru, Meksika, Akdeniz'e kıyısı olan Avrupa ülkeleriyle birlikte– su sıkıntısı sınıflamasında şimdilik ikinci derecede ülkeler arasında. Fakat 2040 yılında en kötü durumdaki ülkeler arasında olacağımız hesaplanıyor.

Dünyada da 100 binden fazla şehrin yarısı su sıkıntısı çekilen bölgelerde.

Bir milyar insan sağlıklı içme suyuna ulaşamıyor. İçtikleri kirlenmiş su nedeniyle yılda iki milyon insan ölüyor. Bunların dörtte üçü çocuk. İki milyar insan da temizlik ve hijyen için yeterli miktarda kullanma suyuna erişemiyor.

Tatlı su kaynakları günden güne azalmakta. Bu durum sadece insanları ilgilendirmiyor. Son 50 yılda dünyada tatlı su kaynaklarına bağımlı yaşayan canlıların % 37'si yok oldu.

25 yılda Çin'de kayıtlı 50 bin nehrin 26 bini kaybolmuş. Kalan nehirler de ileri derecede kirlenmiş durumda. Hindistan da nehirleri aşırı kirli ve tatlı su sıkıntısının en çok hissedildiği ülkelerden. Bu iki ülkenin toplam nüfusu üç milyara yakın. Ekonomik büyüme, gelişme denilen şeyin ne pahasına gerçekleştiği ortada.

Ülkemizde neden su sıkıntısı yaşanıyor? Kaynaklarımız yeterli değil mi?

Su sıkıntısının ölçüsü yılda kişi başına düşen temiz su miktarı. Bizde bu miktar 1500 metreküp. Su zengini bir ülke değiliz. Tatlı su kaynaklarımız hızla azalıyor. Bu durumda artan kuraklığın da rolü var. Son

25 yılda Akdeniz havzasında yağışlar yüzde yirmi beş azaldı. Fakat sularımızı yanlış kullanmamız durumu daha da kötüleştiriyor. Elli yılda Marmara Denizi'nin yüzeyine eşit sulak alan yok oldu. Göllerimizin birçoğu kurudu. Kalanlar da her geçen yıl küçülüyor. Nehirlerimiz şehirlerin ve fabrikaların atıklarıyla, tarımda kullanılan sanayi gübreleri ve zehirli kimyasallarla aşırı derecede kirlendi. İçme suyu kaynağı olarak kullanılmaları mümkün değil. Büyük Menderes, Gediz, Ergene nehirleri tarımda sulama amacıyla bile kullanılamaz halde. Yeraltı sularını aşırı derecede çekiyoruz. Bu kaynakların beslenmesi tekrar dolması mümkün değil. Bütün akarsulara, küçük derelere bile elektrik santralleri (HES'ler) kuruluyor. Akarsuların döngüsü bozuluyor. Baraj setleri arasında su borularla akıtılıyor. Çevrede iklim değişiyor, canlı yaşamı etkileniyor.

Büyük şehirlerimizde durum nasıl?

Plansız şehirleşme ve sanayileşme, nüfusu aşırı yoğun mega kentler ortaya çıkardı. İstanbul'da 16 milyon kişi yaşıyor. Çevresindeki şehirlerle birlikte Türkiye nüfusunun dörtte biri çok dar bir alana sıkışmış durumda. İstanbul'un konumu bu kadar yükü kaldırmaya uygun değil. Bölgenin su havzaları su ihtiyacını karşılamaya yetmiyor. Başka havzalardan su getirilmesi zorunlu. Bu durum çevre açısından yeni sıkıntılar yaratıyor. Ankara ve İzmir için de benzer sorunlar var.

Durumun daha da kötüleşmesini önlemek için neler yapılabilir sizce?

Öncelikle suyun temel insan hakkı olduğunun kabul edilmesi gerekir. Hükümetler ve yerel yönetimler bu temel gereksinmeyi en iyi biçimde ve sürekli olarak sağlamak için gerekli her türlü önlemi almak zorundadır. Planlamalar ve yatırımlar buna göre yapılmalı, sağlıklı altyapı oluşturulmalıdır. Eskimiş ve sağlığa uygun olmayan su nakil sistemleri yenilenmelidir. Suyun ticari bir meta olarak görülmesi hatadır. Uygun arıtma işlemlerinden geçirilerek, sağlıklı ve temiz olup olmadığı sık sık kontrol edilerek musluklardan içilebilir kalitede akması sağlanmalıdır. Musluk suyunu içilmez halde tutup halkın damacana ve şişe suyuna mahkûm edilmesi kabul edilemez.

Damacana ve şişe suyu gerçekten sağlıklı mı? Emin olamadığımız için eve aldığımız suyun markasını birkaç kez değiştirdik.

Pet şişeler ve plastik damacanalar petrol türevleridir. Plastik kaplar özellikle sıcak ortamda içlerindeki suyun kalitesini etkiler. Doldurma işlemleri sırasında kirlenme olmaması da garanti edilemez. Ayrıca milyarlarca plastik kabın çevre kirlenmesinde payı büyüktür. Gözle görülmeyecek kadar küçük mikroplastikler, günümüzde tüm dünyada canlı yaşamı tehdit eder hale geldi.

Paketlenmiş su ticareti yapan şirketler aslında halka, kamuya ait kaynakları paraya çeviriyorlar. Reklam-

larda tanıtıldığı gibi dağların yükseklerindeki temiz su kaynaklarından doldurulmuyor bu suların çoğu.

Tüketim o kadar arttı ki, açılan kuyulardan yeraltı suları çekiliyor. Bu suların tarım, endüstri ve kentsel atıklarla kirlenmiş olması mümkün. Musluk suyunu da işlemlerden geçirip şişeleyerek musluk suyunun yüzlerce katı fiyatla satan şirketler var.

Yeraltı sularının aşırı kullanımı engellenmeli. Tarımda çok su isteyen ürünlerin üretimi kısıtlanmalı. Konya ovası bu konuda tipik bir örnek. Binlerce yıldır tahıl üretilen ve Hititlerden bu yana Anadolu'yu doyuran Konya ovasında pancar ve sebze üretimine geçilmesi hata olmuştur. Nehirleri olmayan ovada binlerce kuyu açılarak yeraltı suyu hiç bitmeyecekmiş gibi çekildi. Yakında su kalmayacak ya da çıkarılması çok pahalıya malolacak.

Tarımda daha az su tüketen sulama sistemleri yaygınlaştırılmalı.

Nehirlerin kirlenmesi mutlaka önlenmeli. Sulak alanlar korunmalı. Göllerin giderek küçülüp kaybolmasına neden olan uygulamalardan vazgeçilmeli.

Zaten kısıtlı olan sularımıza sahip çıkmazsak gelecek nesillere çok kötü bir miras kalacak.

Peki, ya ormanlarımızın durumu? Pek çok nedenle zarar görüyor, hatta yok oluyorlar...

Orman deyince insanların aklına ağaçlar geliyor. Oysa orman sadece ağaçlar topluluğundan ibaret değil. Nasıl bir kent de sadece insanlardan ibaret değilse...

Bir yerde yok edilen ağaçların yerine başka yerde ağaç dikilince orası orman olmaz... Bu, *ağacı görüp ormanı görmemekle* ilgilidir. Şimdilerde iktidar sözcüleri bir yerdeki ormanı yok ettiklerinde, rantçılara peşkeş çektiklerinde, "biz onun yerine işte şuraya şu kadar ağaç diktik, dikeceğiz" gibi saçma bir gerekçeyle, yıkımı haklı göstermeye, kabullendirmeye çalışıyorlar! Orman demek muazzam zenginlikte bir "ekosistem" demektir ve bir ormanın oluşması için on yıllar, yüz yıllar gerekiyor. Belirli bir yerdeki canlılarla onları barındıran, onlara yataklık eden doğal çevrenin karşılıklı ilişkisi sonucunda oluşana *ekosistem* deniyor... Esasen doğal çevreden söz edildiğinde bir ekosistemden söz edilmiş olur ve "doğal çevre" insan eliyle üretilmiş bir şey değildir...

Orman, bileşenleri öyle rastgele bir araya, yan yana gelmiş bir "topluluk", bir "bütün" değil; binlerce yıllık süreçlerde kendileri için en iyi yaşama ortamı koşullarında bir araya gelmiş canlı ve cansız çok çeşitli varlıklardan oluşan bir *ekosistem*... Ağaçlar ekosistemi oluşturan varlıkların, canlıların sadece biri. Bir yer ağaçlandırıldığında, dikilen fidanların ağaca dönüşmesi için yılların geçmesi gerekiyor! Toprak, bitki örtüsü, yaban hayatı, böcekler ve diğer unsurların orman ekosistemini oluşturması için on yılların geçmesi gerekiyor. Bir ormanın doğal koşullarda kendini yenileyebilmesi için belirli bir alana düşen tohumların yeşerip fidana dönüşmesi gerekir.

Ormanların olmadığı bir dünyayı tahayyül etmek bile bir kabustur. Maalesef yaşam için vazgeçilmez olan ormanlar hızla yok oluyor. Gerçi ormanlar "doğal" nedenlerle de yok oluyor (işte, fırtına, yıldırım, sel, yağış düzeni, erozyon, heyelan...) ama asıl tahribatın faili insanlar... Arazi açmak, yapılaşma, otel, golf sahası yapmak için yapılan kesimler, devasa otoyollar, maden ocakları, saçma turizm ve tabii insanlar tarafından bilinçli-bilinçsiz çıkarılan yangınlar. Dikkat ettiysen, yaz mevsiminde nerdeyse yangın çıkmayan bir gün geçmedi...

Evet... Öyle üzülüyorum ki yangın haberlerini gördükçe...

Tabii atmosferin ısınmasıyla yangın riski de büyüyor. Atmosferin ısınması da insan kaynaklı... Yangınlar da havayı daha çok ısıtıyor... Başka türlü söylersek, yangınlarla atmosferin ısınması arasında diyalektik bir ilişki var. Biri diğerini azdırıyor. İklim değişikliğinin başlıca nedenlerinden biri orman ekosistemlerinin tahrip edilmesi, yok edilmesi. Orman alanlarının azalması iklim değişikliğini tetikliyor. Tabii iklim değişikliği sonucu atmosferin ısınması, orman yangınlarının sayısını ve süresini artırıyor. Ormanlar biraz daha azalıyor. O zaman iklim krizini dikkate almadan sorunun çözümü mümkün değil.

Ormanların geleceği yetkilileri kaygılandırmıyor mu?

Türkiye'de ormanlara ekolojik kaygılarla yaklaşılmıyor, ekonomik kaygılar ön plana çıkıyor... Mesela inşaat sektöründe ormanlar (kereste) bir maliyet unsuru sayılıyor. Ekolojik kaygılar söz konusu olmuyor. Konut inşası için, sanayi alanları için, termik santral, HES, enerji nakil hatları, turizm yatırımları için Akdeniz'de, Ege'de ve tabii İstanbul'da yağmalanmamış yer kalmadı... "İmara açma" dedikleri de orman tahribatının başlıca nedenlerinden biri. Türkiye'de Orman İşletmesi tarafından yılda ortalama 28 milyon metreküp kesim yapılıyor. Buna kaçak yollarla kesilen de eklendiğinde, yıllık kesim yaklaşık 35 milyon metreküpe yükseliyor. Buna betonlaşma amacıyla yapılan kesimleri de dahil etmek gerekir.

Küresel ekolojik sistem için vazgeçilmez, gezegenin akciğeri sayılan Amazon Ormanları sadece 2014'ten sonra %24 oranında küçüldü, dörtte biri yok oldu! Yirmi yıldan beri her gün bir futbol sahası kadar ormanlık alan kesim ve yangınlar sonucunda yok oluyor.

Türkiye'de yangınlar ve devletin yanlış politikaları yüzünden her yıl yaklaşık 270 bin dönüm orman yok oluyor. Yangınlar yüzünden kaybedilen alanın 80 ila 100 bin dönüm, yerleşme ve tarla açma için de 100-150 bin dönüme ulaştığı tahmin ediliyor. 6831 sayılı *Orman Kanunu* orman alanlarını hazineye devretme ve köylülere satma yetkisi veriyor.

Her yıl 2 bin kadar yangında 80 ila 100 bin dönüm orman yanarak yok oluyor. Yangınlar çölleşmeyi, kuraklığı, erozyonu tetikliyor. Tabii sadece ağaçlar yok olmuyor. Kuşlar, yabanıl hayvanlar, böcekler, doğal çeşitliliğin tamamı yok oluyor. Yeşil alan kaybı demek, aynı zamanda oksijen azalması da demektir. Tabii karbondioksit artışı ve hava kirliliği demektir!

Bunun dışında Orman Kanununa dayanılarak "orman niteliğini yitirdi" gerekçesiyle hazineye devredilen orman alanları, özel şahıslara ve kapitalistlere peşkeş çekiliyor, bir kısmı da köylülere satılıyor! Elbette ormanlar zararlı böceklerin, iklim koşullarının, hava kirliliğinin, heyelanların, vb. etkisiyle de zarar görüyor. Başlıca sebeplerden biri de hesapsız kitapsız orman kullanımı! İşte bütün bunların sonunda ormanların kendini yenileme yeteneği aşınıyor. Halen Türkiye'de orman sayılan ve "devlet korumasında" olan orman alanı 20.7 milyon hektar. Bir de millî parklar, tabiat parkları, tabiat koruma alanı, tabiat anıtı denilen özel korumaya tabi ormanlar var...

Geride kalan son 50 yılda ormanlarımızın yarıdan fazlası orman niteliğini kaybetmekte. Ekonomik büyüme/kalkınma adına ormanlar heba ediliyor. Sanki ormanlar sadece kereste üretme aracıymış, bir kâr aracıymış gibi saçma bir algı ve anlayış geçerli. Bu yüzden hayvan otlatma, yem ve yakacak gibi işlevler yok sayılıyor. Türkiye'de doğa koruma bilinci, ekolojik bilinç, doğal çevre kaygısı yetersiz. Hâlâ "*Baltalar eli-*

mizde, uzun ip belimizde biz gideriz ormana..." anlayışı geçerli... Fakat son dönemde yıkımın derinleşmesine paralel olarak, durumun yavaş yavaş da olsa değişmekte olduğunu söyleyebiliriz. Bu sevindirici ama yıkımın hızı ve yoğunluğu ortadayken, elimizi çabuk tutmamız gerekiyor.

Dünyada durum nasıl?

Dünyanın durumu da pek parlak değil. Geçen yıl dünya genelinde tropik bölgelerde yaklaşık 12 milyon hektar ormanlık alan yok oldu. Bunu başka türlü ifade edersek, her dakikada 30 futbol sahası kadar alan yok oluyor. Üstelik yangınların çoğu da bakir alanları kapsıyor. Geçen yıl Belçika büyüklüğünde balta girmemiş orman yok oldu. Oysa yanan o alanlar kritik öneme sahip biyoçeşitliliği barındırıyordu. Tabii aynı zamanda en büyük karbondioksit deposu da yok oluyor... En büyük kaybın tropik bölgelerde ortaya çıkması kaygıyı büyütüyor. Zira en büyük biyoçeşitlilik oralarda mevcut. Mesela geçen yıl sadece Brezilya'da 1,3 milyon hektar orman yok oldu. Brezilya'yı Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Endonezya, Kolombiya ve Bolivya takip etti.

Ticari ve endüstriyel tarım da tahribatı derinleştiriyor; milyonlarca hektar orman bu nedenle yok oldu. Oysa her bir hektar orman kaybı demek, iklim değişikliğinin aynı oranda kötüleşmesi demek...

XII

Biyoçeşitlilik tam olarak ne demek? Neden bu kadar önemli?

Biyoçeşitlilik, biyolojik çeşitliliğin kısaltılmışı. Canlılar dünyasındaki çeşitliliği ifade ediyor. Aslında çok yakın zamana ait bir kavram. İlk defa 1984'te, Edward O. Wilson'un bir makalesinde "Biyolojik çeşitlilik" (Biological diversity) kavramı kullanılıyor. Fakat kavramın kullanırlığının yaygınlaşması, 1992'de Rio Yeryüzü Zirvesi'nde *Biyolojik Çeşitlilik Konvansiyonu'nun* imzalanmasından sonraya rastlıyor. 2010'dan sonra daha çok ilgi ve kaygı konusu oluyor...

Biyoçeşitlilik, *gezegendeki canlıların tamamını ve birbirleriyle ve yaşadıkları çevreyle olan karşılıklı ilişkilerini ifade ediyor.* Başka türlü ifade edersek, biyolojik çeşitlilik veya canlı çeşitliliği, canlılar arasındaki farklılıkları, çeşitliliği ve birbirleriyle ve ekosistemle olan ilişkiler bütününü ifade ediyor. Her canlı türünün yaşadığı, var olduğu bölgeyle ilişkisi –ki olumlu da olumsuz da olabilir–, hem o bölgenin biyolojik zenginliğini belirler ama aynı zamanda oradaki zenginlik o türün yaşamını da etkiler... Dikkat edilirse, ilişki tek yönlü bir ilişki değil; karşılıklı etkileme-etkilenme, daha doğrusu *diyalektik bir ilişki* söz konusu... Tabii bir yörenin, bir bölgenin veya ülkenin biyolojik zenginliği olarak da ifade edilebilir.

Kapitalizmin dayattığı saçma üretim ve tüketim, gezegendeki tüm canlı türlerinin varlığını tehdit ediyor. Bir ülkenin, bir bölgenin sahip olduğu biyolojik çeşitliliğin azalması, eksilmesi, o ülkedeki yaşamın devamı için son derecede önemli sorunlar yaratıyor ve sonuçlar doğuruyor. Fakat canlı türlerinin azalması-tükenmesi sadece doğal süreçlerin sonucu olarak tezahür etmiyor. Asıl insan toplumlarının üretim, tüketim ve yaşam etkinliğinin bir sonucu. Eğer siz toprağı, suyu, havayı kirletirseniz, kaynakları hoyratça kullanırsanız, doğanın kendini yenileme hızını ve kapasitesini dikkate almazsanız, ekosistemin dengesinin, "sağlığının" bozulması da kaçınılmazdır. Dolayısıyla biyoçeşitlilik bir lüks değil, gezegendeki yaşam için vazgeçilmez...

Biyoçeşitlilik, ekolojik çeşitlilik veya ekosistemlerin çeşitliliği, tür çeşitliliği ve genetik çeşitlilik olmak üzere, üç düzeyde tezahür ediyor. Aynı ekosistemde çok farklı canlı türü bulunuyor. Genetik farklılık aynı tür içinde farklılıklar barındırabiliyor. Aslında biyolojik çeşitlilik her yerde "hâzır ve nâzır" denebilir... Toprağın üstünde, suda, her yerde mevcut... Bakteri mikroplarından hayvanlara, en gelişmiş bitkilere kadar tüm canlıları kapsıyor. Bir bölgedeki türlerin sayısı, çeşitliliği, çokluğu, biyoçeşitliliğin devamını sağlıyor.

Dünyada kaç tür canlı yaşıyor?

Bilimciler gezegendeki canlı türlerinin sayısının 1000 milyara kadar çıkabileceği tahmininde bulunuyor! Oysa bilinebilenin, tespit edilebilenin sayısı sade-

ce 1,8 milyon... Mesela mikro organizmaların –virüs, bakteri, vb.– sadece %1'i biliniyor; tam sayıya ulaşmak çok zor. Bugün itibarıyla bir yılda tespit edilebilen yeni tür sayısı 16.000 kadar... Bilimciler, bu tempoyla devam edilirse, sonuca ulaşmak için 60 milyon yıldan fazlasına ihtiyaç olabileceğini söylüyor! Bu da türlerin çeşitliliği konusunda bilgimizin sınırlı olduğu anlamına geliyor.

Daha önce de söylediğim gibi, yaşamımız için vazgeçilmez olan arılar hızla yok oluyor. Onlarca hayvan türü yok oluyor. Fakat biyolojik çeşitlilik veya türler yok oluyor dendiğinde, insanların aklına çok bildik canlılar geliyor: işte kutup ayıları, balinalar, dev pandalar, aslanlar, kaplanlar, filler, Caretta Carettalar, vb... Elbette bu hayvan türlerinin mutlaka korunması gerekiyor, oysa daha az dikkat çeken ama ekosistemin "sağlığı" için çok önemli işlevleri, rolleri olan tüm canlılar da ilgiyi hak ediyor...

Arılar ölürse ne olur?

Çok kötü şeyler olur. Sadece balımızdan olmayız, ağzımızın tadı kaçmaz. Zira arıların yaşamımız için, ekosistem için vazgeçilmez işlevi var. Arılar yaşam zincirinin en önemli halkasını oluşturuyor. Bitkilerin döllenmesini (tozlanmayı) sağlıyor. Son yıllarda arıların durumu kaygı verici hale geldi. Aşırı arı ölümlerinde hızlı bir artış var. Ölüm oranlarının %30-35'e çıktığı yıllar oldu. Bu beklenmedik ölümlerin başlıca nedeni de doğal yaşam alanlarının yok olması, hava kirliliği,

kimyasal içerikli maddelerin, zehirlerin doğaya atılması, monokültürün yıkıcı etkisi, genetiği değiştirilmiş organizmalar, sıcaklıkların sürekli artması, iklim değişikliği, Asya eşek arısı, vb...

Bazı bölgelerde arılar açlıktan ölüyor, zira monokültür beslenmelerini zorlaştırıyor. Oysa doğa arılara binlerce beslenme imkânı sunuyor. İşte vahşi çiçekler, karahindiba, ısırgan, karaakça ağaç, mürver, fındık ağacı, ıhlamur ağacı, kestane ağacı, akasya, akağaç, vb... Çitler ve bahçeler yok oluyor. Binlerce hektar alan monokültüre tahsis ediliyor. Çevreye çok sayıda kimyasal içerikli madde ve zehir atılıyor. Endüstriyel tarım bitki türlerini yok ediyor, Asya eşek arısı, elektromanyetik kirlenme, vb...

Pek çok kişi olup bitenin farkında değil... Arıların sadece bal yaptığını sanıyorlar.

Oysa arılar vazgeçilmez. Arılar çiçekli bitkilerin %80'inin yeniden üremesini mümkün kılıyor. Bu yüzden de ekosistemin dengesi ve tarımımız için hayati işlevi var. Arıların yaşamın sigortası olduğunu akıldan çıkarmamak gerekiyor. Eğer arılar yok olursa, insanlığın varlığının da riske gireceğini rahatlıkla söyleyebiliriz... Nitekim Albert Einstein, *"eğer arılar yok olursa, insanın sadece dört yıllık ömrü kalır, zira bu böcekler sebze türlerinin %80'inin yeniden üretimini sağlıyorlar"* demişti... Mesela Avrupa'da 10 yıldan az bir zamanda arı kolonilerinin %30 ila %40'ının yok olduğu tahmin ediliyor. Tabii bu yok oluşun başlıca nedeni de etrafa

saçılan 5000 kadar zehir (pestisit)... Biyolojik çeşitlilik azaldıkça, arıların yaşam alanı da daralıyor...

Arıların "yaşam zinciri"nin en önemli halkası olduğunu bilmek ve gereğini yapmak gerekiyor. Zincirin bir halkasının kopması vahim sonuçlar ortaya çıkarabilir ve arılar o zincirin en önemli halkası. Zira arılar olmadan bitkilerin tozlaşması zora girer...

Biyolojik çeşitliliğin neden önemli olduğunu şimdi iyice kavradım: Az bilinen bir canlı türü bile ekosisteme farkında olmadığımız bir fayda sağlıyor olabilir.

Gezegenimizde geride kalan son 50 yılda doğal dokunun %60'ı bozulmuş/kötüleşmiş durumda. Bu durum, doğal zenginliğin hoyratça kullanılmasının sonucu. Doğal süreçlerin bir sonucu değil! Bitkilerin ve diğer canlıların yaşam alanlarına yapılan müdahale, ormanların, mercan kayalıkların zarar görmesi biyolojik çeşitliliği yok ediyor. Aşırı üretim ve tüketim, ekolojik kaygı taşımayan sanayi üretimi, endüstriyel tarım, avcılık ve balıkçılık, kentlerin aşırı büyümesi, ekilen alanların genişlemesi, uygun olmayan enerji kullanımı, bir sürdürülemezlik tablosu ortaya çıkarmış bulunuyor.

Sanayi kapitalizminin sahneye çıktığı dönemden beri insanlar, sanki bu dünyanın kaynakları *sınırsızmış* gibi davranıyor. Aslında bu söylediğimi nüanse etmek (ince ayrımı ortaya koymak) gerekiyor. *Kapitalistler* gezegenin kaynaklarının sınırsız olduğunu

düşünüyor demek daha doğru. Zira yapıp ettiklerinin insani, toplumsal, ekolojik, işte biyolojik çeşitlilik, vb. kaygısıyla hareket etmiyorlar... Fakat 1980 sonrasında, *neoliberal küreselleşme* denilenle yıkım hızını ve yoğunluğunu artırdı... Birçok canlı türünün nüfusu azalıyor. Türlerin yok oluş hızı "doğal yok oluşun" 100 ila 1000 katı üstüne çıktığı ileri sürülüyor! Ve hız her geçen gün artıyor!

Kapitalist toplumda canlıya yapılan her müdahale, her seferinde daha çok canlı türünün, biyoçeşitliliğin zarar görmesi demek! Yıkım hızlandı ama gözden kaçan önemli bir şey var...

Neymiş o gözden kaçan?

Aslında yıkımın failleri uzaklardan geliyor. Biyolojik çeşitliliğin en çoğu "yoksul ülkelerde", tropik alanlarda, şimdilerde *Güney* denilen ülkelerde... Yıkımın failleri olan dev çokuluslu şirketlerin merkezleri emperyalist Batı'da... Yıkım ve yok etme kararları uzaklarda alınıyor... Zengin ülkelerin insanları bu durumdan pek haberdar olmuyor... Yıkım "gözden uzak yerlerde" gerçekleşiyor çünkü!

Eğer bugünkü durumda radikal bir değişiklik olmazsa, sorumsuz üretim ve tüketim hızını artırmaya devam ederse, 2050 yılında canlı türlerinin yaklaşık %25 ila %50'sinin yok olması kaçınılmaz görünüyor. Geride kalan yüzyılda 30 bin bitki türünün yok olduğu tahmin ediliyor. Daha şimdiden yeryüzünün %6'sı çölleşmiş durumda ve %29'u da çölleşmekte...

Biyoçeşitliliği korumak, insanlığın ve uygarlığın geleceğini kurtarmakla eş anlamlı. Zira biyoçeşitlilik sadece insanlar için değil, tüm türler için varlık nedeni. Şimdilerde üzerinde durduğumuz temel hızla aşınıyor. O halde iki şey: Birincisi, ya insanlık içine hapsolduğu bu atalette, bu aymazlıkta, *benden sonra tufan* saçmalığında ısrar edecek ve ikincisi de bilinçli, sorumlu, insan haysiyetine yaraşır bir yaklaşımla, sürece müdahale etme basiretini ve cesaretini ortaya koyacak... Zira zaman daralmakta... Aksi halde geriye kurtarılacak pek bir şey kalmayabilir!

Aslında "tuhaf" bir durum söz konusu, zira insanlar *yok oluşun hem faili ve hem de kurbanı olacak gibi*... İnsan türü dünyamızda var olan canlı türlerinin sadece binde biri (%0,01) kadar ama maalesef yıkımın da yegâne faili olacak gibi görünüyor...

XIII

Bir de "yeşil ekonomi"den söz ediliyor. Ekonomi nasıl yeşil oluyor? Eskiden rengi nasıldı?

Tabii rengi eskiden de griydi ama şimdilerde artık karaya dönmekte! Aslında "yeşil ekonomi" -ki OECD cephesi "yeşil büyüme" diyor- 2012'deki Rio zirvesinde *Sürdürülebilir Kalkınmanın* yerini aldı. Şimdilerde kapitalizm varlığını sürdürebilmek için, her zamankinden daha çok ideolojik mistifikasyon (yanılsama) aracına ihtiyaç duyuyor... Tarihsel iflasını durdurmak için nafile zorlamalara başvuruyor. Artık insanlığa teklif edeceği hiçbir şey yok! "*Büyük İnsanlığa*" ancak *sefalet, kaos, çöküş ve savaş* sunabilir... Malûm, *iktidar gizlemesini bilenindir* denmiştir! Hâkim sınıflar bu işi gerçeği gizleyerek, gönüllü kulluk, ideolojik kölelik sayesinde başarıyor. Böylece, başta işçi sınıfları olmak üzere, ezilen ve sömürülen sınıfların, tarihsel devrimci potansiyelini ve sorumluluğunu etkisizleştirmeyi amaçlıyorlar... Tabii bunu ilelebet sürdürmeleri mümkün değil... İşte "yeşil ekonomi" (green economy) denilen de bu amaçla peydahlandı...

Uzmanlar, medya, siyasetçiler, burjuva iktisatçıları, işadamları, şimdilerde adı *yeşil ekonomi* olan yeni bir ilaç keşfetmiş durumdalar ki, bu *dahiyane keşif* sayesinde, işte yeşil ekonomi ve yeşil teknolojiler sayesinde,

kapitalizmin yeniden "zaferden zafere" koşacağını söylüyorlar... Tabii ulus-üstü dev şirketler de yeşil ekonomi treninin vagonlarına atlamak için yarışıyorlar! En büyük kirleticiler, en büyük yok ediciler de dahil...

Yeşil ekonomiyi savunanlar ne diyor tam olarak?

Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (UNEP) 2011'deki, *Yeşil Ekonomiye Doğru: Sürdürülebilir Kalkınma ve Yoksulluğun Yok edilmesi* başlığını taşıyan raporunda şöyle deniyordu:

"*Ekonominin ekolojikleşmesi büyümeye bir fren değildir. Tam tersine, yeni istihdam yaratmanın ve yoksulluğu ortadan kaldırmanın yeni motorudur. Yeşil ekonomi refahı, sosyal eşitliği mümkün kılan, doğal kaynak kıtlığını sorun olmaktan çıkaran ekonomi demektir. Yeni kavramın işlevi bütün bunları ekolojik tarzda gerçekleştirmektir...*" İkiyüzlülüğü sevmeyen biri, söz konusu olanın sermayeye yeni büyüme, değerlenme ve kâr alanları açma saldırısından başka bir şey olmadığını; asıl amacın finans sermayesinin etkinlik alanını genişletmek olduğunu; şeylerin gerçeğini gizleme amaçlı, ideolojik bir manipülasyon yapıldığını bilirdi...

Aslında "yeşil ekonomi" denilenle amaçlanan, doğada bugüne kadar metalaştırılmamış, paralılaştırılmamış, bir kâr aracına dönüştürülmemiş ne kaldıysa, kapitalizmin etkinlik alanına sokmaktır... Bu iş de her şeye bir değer ve fiyat biçilerek –ki buna koruma maliye-

ti deniyor– yapılacak! İşte, "biyomas"tan[8] biyolojik çeşitliliğe, nehirlere, ormanlara, ekosistemin işlevlerine, karbon stoklamaya[9], tarımsal tuzlanmaya, su arıtmaya, hizmetlere, velhasıl metalaşmamış ne varsa finans piyasasına dahil etmek... Sadece doğal kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin değil, tüm yaşam sistemlerinin de metalaştırılmasını öngörüyor ve bunlara "çevresel hizmetler" adını veriyor... Oysa ekosistemik hizmetler doğanın bize bedava sunduğu hizmetlerdir, dolayısıyla meta kategorisine indirgenmeleri mantıksızdır, saçmadır ve asla kabul edilebilir değildir. İşin özeti şu: Bir taraftan sermayenin kârları artmaya devam edecek, öte yandan da iklim krizi ve ekolojik yıkım bertaraf edilecek! Gel keyfim gel...

Ekoloji bir moda meselesi değil, ekoloji gezegen demek; varlığımız, geleceğimiz demek. Dünyamız kompleks bir sistem, belirli dengeler üzerinde duruyor ve o denge kırılgan. Gezegenin kaynaklarını sömürmek, üretim-tüketim ve yaşam etkinliğimizle kirletmek, birçok canlıyı yok etmek gezegenin kırılgan dengesini kalıcı olarak bozmak anlamına geliyor...

---

8 Bir enerji kaynağı olan "biyomas" (biyokütle), yaşayan ya da yakın zamanda yaşamış canlılardan elde edilen fosilleşmemiş tüm biyolojik malzemenin genel adıdır. Odun, ayçiçek ve soya gibi yağlı tohum bitkileri, buğday samanı, fındık kabuğu, tarımsal atıklar, çay atıkları, zeytin çekirdeği ve posası, atık kâğıtlar, meyve sebze kabuğu gibi evsel organik atıklar, yosunlar, denizdeki algler, hayvan dışkıları, atık su arıtma tesisi çamurları biyomas için kaynak oluşturur.

9 Karbon stoklama, fosil yakıtların yanması sırasında ortaya çıkan karbondioksit gazının, atmosfere yayılımını önlemek amacıyla tutulması ve yeraltı depolama rezervlerine taşınması işlemidir.

Yeşil ekonomi, söylediğiniz gibi ekosisteme kapsamlı bir saldırıysa, buna nasıl bir gerekçe uyduruyorlar? Biz bu işi daha çok kâr etmek için yapıyoruz diyemeyeceklerine göre!

İleri sürülen gerekçeler çok ama hiçbirinin reel bir karşılığı ve inandırıcılığı yok. İşte, yeşil ekonominin sürdürülebilir kalkınmayı teşvik ettiği, kolaylaştırdığı, ekonomik krizin bir şans olduğu (Allah'ın bir lütfu...), yeşil ekonomi ile ekolojiyi uyumlandırdığı, yeşil ekonominin kaliteli istihdam yarattığı, "etkinlik devrimi" sayesinde büyümenin hızlanacağı ve daha az kaynak kullanmanın mümkün olacağı, çevrenin korunmasının ve sürdürülebilirliğin güçlü devlet gerektirdiği, kapitalist işletmelerin yeşil ekonominin vazgeçilmez motoru olduğu, işçilerin ve sendikaların ekolojik geçişi engellediği, tüketim tercihlerimizin işletmelerin davranışını etkilediği, yeşil ekonominin *Güney ülkeleri* için de bir şans olduğu, yeşil ekonominin yoksulluğu azaltacağı vb... söyleniyor...

Aslında ileri sürülen tüm bu "gerekçeler" bu dünyanın gerçekliğiyle örtüşmüyor. Kapitalizm aynı zamanda israf ve kıtlık, üretim ve yıkım, aşırı sömürü ve işsizlik, zenginlik ve yoksulluk, sermaye birikimi ve sefalet üretmeden yol alamayan bir üretim tarzı... Velhasıl tuhaf bir "uygarlık"... Böyle bir sistemden rasyonel bir düzenleme beklemek eşyanın tabiatına aykırıdır... 25 yıldan beri iklim zirveleri birbirini izliyor ama atmosferin ısınması cephesinde bir arpa boyu yol alınmış

değil. Tabii bu dönemde küresel oligarşinin, ulus-üstü şirketlerin temsilcileri iklim zirvelerine paralel başka zirveler de yaptı... O zirvelerde de sömürü ve yağmanın önünün nasıl sonuna kadar açılacağına dair kararlar aldılar; küreselleşme dahilinde *ticaretin ve finansın serbestleştirilmesi* (liberalizasyon) gibi... Aslında birincilerin (iklim zirvelerinin) başarısızlığı, doğrudan ikincilerin başarısının sonucu. Dolayısıyla neden söz ettiğini bilmek önemlidir...

Devlet başkanlarının, çokuluslu şirketlerin yöneticilerinin, çok büyük STK'ların (NGOs) söylediği şu: Serbest rekabete dayalı dünya pazarı her şeyi otomatik olarak ve en düşük maliyetle düzenler. Bunun için de her şeye bir fiyat biçmek yeterlidir. Bu nüfus için de, kirlenme için de, yok olan canlı türleri için de öyledir... Bu dünyada her ne varsa metalaştırılmalı, bir spekülasyon aracına dönüştürülmelidir. Aslında tüm iklim ve ekoloji zirvelerinin asıl karar vericileri her biri ortalama bir devletten daha büyük olan çokuluslu şirketler. O zirvelerde devlet başkanları gezegenin geleceğine dair çok "duygusal" konuşmalar yapıyorlar ama asıl malı götürenler başka... Asıl kararlar Dünya Ticaret Örgütü (WTO), G7, G20, Davos gibi yerlerde, "kapalı kapılar ardında" alınıyor...

Şimdilerde insanlığın ve gezegenin yüz yüze geldiği, sosyal, iklimsel, ekolojik, vb. sorunları yaratan, bir meta uygarlığı olan kapitalizm, onun kör mantığı ve işleyişi. O mantık işlemeye devam ettiği sürece, kapi-

talizm dahilinde çözüm aramanın bir karşılığı olamaz! Nitekim *sürdürülebilir kalkınma* kavramı peydahlandığından bu yana üç on yıl geride kaldı ve bugün tüm gösterge ışıkları kırmızıda değilse de sarıda! İnsanlığın geleceğini ve uygarlığı kurtarmanın yolu, mevcut üretim, tüketim, bölüşüm ilişkilerini reddetmekle, kapitalizmden çıkmakla mümkün. Bu durumu insanlığın başına bela edenlerden çözüm beklemenin de bir karşılığı olmaz! Kaldı ki "bir sorunu yaratan düşünce tarzıyla o sorunu çözmek mümkün değildir" denmiştir... Şimdilerde bize "yeşil ekonomi"yi satmak istiyorlar. Ekonomi "yeşil" olacak ve ekolojik sorun, iklim felaketi önlenecek! Daha önce söylediğim gibi, aslında şu "yeşil ekonomi" dedikleri, küresel oligarşinin ve akıl hocalarının son ideolojik manipülasyonu... Sermaye için "yeşil ekonomi" demek, sermayeye yeni değerlenme alanları açmak demek. Doğal olan ne varsa, özelleştirmek, metalaştırmak, bir kâr aracına/nesnesine dönüştürmekten başkası değil... Aslında dayatılmak istenen sömürgeciliğin yeni versiyonu.

Devlet hakkındaki yanlış anlayıştan yakayı kurtarmadan, devletin ve sermayenin madalyonun iki yüzü olduğu gerçeğini yok sayarak, hiçbir alanda olumlu bir şeyler başarmak artık mümkün değil! Aslında bugünkü durumu yaratanlar hükümetlerin tam desteğini alan dev şirketler ve "uluslararası" denilen kurumların yöneticileri... Eğer öyleyse, devletlerin ve "uluslararası" kurumların aslında kime hizmet ettiği hususunda bilinç açıklığı gerekir...

Aslında insanlık ve uygarlık tehlikeli bir eşiğe dayanmış bulunuyor. Vakit daralıyor. Eğer daha geç olmadan bu sürece radikal bir müdahale yapılamazsa, çok uzak olmayan bir gelecekte dünyanın bir bölümünün yaşanmaz hale gelmesi şaşırtıcı olmayacak!

XIV

Akarsuları, toprağı, havayı kirletmeyen "temiz" bir sanayi mümkün mü?

Elbette mümkün ama kapitalizm dahilinde asla!.. Kapitalizm dahilinde "temiz" hiçbir şey yapmak mümkün değildir! Eğer bir üretim sisteminde, bir üretim tarzında, üretimin yegâne amacı kâr etmekse, bu, orada başka kaygılara yer yok demektir. Kapitalistin/kapitalist işletmenin kârı artırmak için birincisi, işçiyi olabildiğince çok sömürmesi, çalışma süresini olabildiğince uzatması ve çalışma yoğunluğunu artırması gerekir; ikincisi, üretimin insana, topluma ve doğaya verdiği zararları dikkate almaması gerekir... Aksi halde kâr oranı düşer...

Mesela ırmak kenarına fabrika kuran bir kapitalist, suyu ve toprağı kirletir ve fatura o suyu içenlere, havayı soluyanlara, atmosfere, orada yetişen sebzeleri, meyveleri yiyenlere çıkar. Tabii insana, topluma ve doğaya verilen zararlar artarken kârlar da artmaya, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla da büyümeye devam eder... Ve siyasetçiler, yöneticiler ekonomik büyümeyle, "millî gelir" artışıyla övünürler, bir sonraki seçimleri kazanırlar... Fakat hepsi o kadar değil: Kirli suyu içen, kirli havayı soluyan, orada yetişen sebze ve meyveleri yiyenler hastalanır, başka kapitalistler onları tedavi ederek ve ilaç satarak kâr ederler... Son olarak bizim kapitalist de ırmağın

suyunu temizlemek üzere bir su arıtma tesisi kurar ve kârlar artmaya, ülke kalkınmaya devam eder!..

Veya o kapitalist tası toprağı toplayıp fabrikasını çevre bilincinin daha düşük olduğu bir başka ülkeye, mesela Türkiye'ye taşır. Biz de dışarıdan yatırım geldi, kalkınıyoruz diye seviniriz!

Çok doğru bir şey söyledin. Burjuva toplumunda ekonomik büyüme kalkınmışlık ve refah ölçüsü sayılıyor. İşte bu sene ekonomi %5 büyüdü denir... Büyüme iyi de, o büyüme ne pahasına gerçekleşti sorusu hiç bir zaman sorulmaz... Aslında "büyüme saplantısı" burjuva toplumunun afyonu haline gelmiş durumda. Ekonomik büyüme tüm sorunların çözümünün sihirli anahtarı sayılıyor. Mesela bir ekonomi yılda %3 oranında büyürse 23 yılda, %5 büyürse 14 yılda millî gelir ikiye katlanır. Peki dönemin sonunda herkesin durumunda aynı oranda bir "iyileşme" olur mu? Asla olmaz, ama öyle bir izlenim yaratmak için burjuva iktisatçıları ve politikacılar müthiş bir çaba içine girer... İdeolojik kölelik işte böyle bir şeydir... Oysa bir ekonomide, oldukça yüksek büyüme oranlarına rağmen geniş kitlelerin yaşam koşulları kötüleşebilir, doğal çevre tahribatı derinleşebilir. Aksi halde yüz yıllık büyümeden sonra Türkiye bugünkü sefil durumda olmazdı; işsizlik, yoksulluk ve sefalet zirve yapmazdı!

O zaman mesele ne denecektir! Mesele şu: *kapitalizm koşullarında ekonomik büyüme demek, sermayenin büyümesi demektir ve sermayenin büyümesiyle re-*

fah-kalkınma arasında doğru yönde bir ilişki yoktur... Daha önce de üzerinde durmuştuk, aslında kapitalizm dahilinde kalkınma diye bir şey yok... Eğer sermaye büyüyorsa, kârlar artmaya devam ediyorsa, egemen sınıflar için her şey yolunda demektir...

Ekonomik büyümeyle övünülüyor, işte millî gelir %5 büyüdü deniyor da, doğaya, insana, topluma verilen zararlar için de bir oran verebilirler mi?

Eğer ekonomik büyüme yoksulluğun panzehiriyse, onca büyümeye, onca "zenginleşmeye" rağmen yoksulluk ve sefalet neden çığ gibi büyüyor? Doğal çevre tahribatı neden derinleşiyor? Sonuç itibarıyla şöyle bir tablo ortaya çıkıyor: her bir ülkede ve dünya ölçeğinde kapitalistler-burjuvalar, küresel oligarşi hızla zenginleşirken, geniş emekçi kitleler, *yeryüzünün lânetlileri* de hızla yoksullaşıyor ve bu arada doğal çevre tahribatı –ekolojik yıkım– da hızla derinleşmeye devam ediyor!

Ekonomik büyüme sorunları azaltmıyor, aksine çoğaltıyor diyorsunuz?

Yegâne amacın kârı, dolayısıyla sermayeyi büyütmek olduğu koşullarda, insani ve toplumsal sorunlar da büyümeye devam eder. O zaman devasa zenginlik artışına devasa bir yoksulluk ve sefalet artışının eşlik etmesine de şaşmamak gerekir. Eğer *bindiğimiz, daha doğrusu bindirildiğimiz bu alâmet bizi nereye götürüyor* sorusu vakitlice sorulmaz ve gereği yapılmazsa, işlerin daha da sarpa sarması kaçınılmaz olacak. Kapitalizmi

yok sayarak ya da *insanlığın normal hali* sayarak işin içinden çıkmak mümkün değildir. Dünyada hiç bu kadar zenginlik de yoksulluk da olmadı, ekolojik yıkım da hiç bu kadar tehlikeli boyutlara ulaşmadı...

Gelişmişlik düzeyi de kişi başına düşen millî gelirle ölçülüyor, ama ona *kişi başına düşmeyen millî gelir* demek gerekiyor. Zira düşmüyor. Mesela geçen yıl Türkiye'de kişi başına "düşmeyen gelir"in 9632 dolar olduğu açıklandı. Bu dört kişilik bir aileye 38.528 dolar düşüyor demek. Bunu bugünkü dolar kuru olan 6,62 ile çarparsak, dört kişilik bir ailenin yıllık geliri 255.000 TL eder... Türkiye'de kaç ailenin o kadar geliri var? Asgari ücret aylık 2020 TL. Bunu 12 ile çarparsak 24.240 TL eder. Dolar cinsinden de ayda 370 dolar... Yaklaşık 7-8 milyon da işsiz var bu ülkede... ABD'de *kişi başına düşmeyen* millî gelir 47.280 dolar ama kaç işsiz, evsiz, kaç sosyal güvenceden mahrum kişi var...

Türkiye'de yaklaşık 10 milyon kişi asgari ücret ve altı gelirle yaşam mücadelesi verirken, işsizler ordusu da çığ gibi büyümeye devam ediyor. 2018 yılında Türkiye'de 40 dolar milyarderi, 83 bin 947 dolar milyoneri vardı.

Kapitalizm dahilinde başka türlü olabilir miydi? Kapitalizm ücretli emek sömürüsüne dayanan, yegâne ereği kâr etmek ve kârı artırmak olan, canlı olan her şeyi ölü nesnelere, metalara dönüştüren, kullanım değerinin yerini değişim değerinin aldığı, var olabilmek ve varlığını sürdürebilmek için sürekli olarak büyümek

zorunda olan, toplumun temel üretici güçlerinin veya yaşam araçlarının dar bir sermaye sınıfının elinde olduğu, her türlü ahlaki değere yabancılaşmış (ahlak dışı değil ahlaksız), parasal ve maddi olan, hesaplanabilir-ölçülebilir olan dışında hiçbir insani değere itibar etmeyen, eşyanın, şeylerin onu üreten insandan daha değerli sayıldığı, ekonomik olanın politik sosyal ve kültürel olanın önüne geçtiği, araçlarla amaçların ters yüz olduğu, öküzün arabanın arkasına koşulduğu tuhaf bir uygarlıktır...

Kapitalizm kirlidir ve kirletmeden yapamaz...

O halde "temiz otomobil" söyleminin bir karşılığı yok mu? Elektrikle çalışan otomobil yaptılar mesela...

Nasıl "temiz savaş" diye bir şey mümkün değilse, "temiz otomobil" de mümkün değildir. Benzinle, mazotla, likit gazla değil de elektrikle çalışan otomobile "temiz otomobil" deniyor. "Temiz otomobil"in kullanılmasıyla da atmosfere karışan ve sera etkisi yaratan gaz emisyonunun azalacağı, küresel ısınmanın önleneceği söyleniyor. Aslında söylenenin reel bir karşılığı yok. Aynı, "sürdürülebilir kalkınma", "yeşil ekonomi", "yeşil büyüme" gibi zihinsel bir manipülasyon söz konusu... Bir *oxymore* söz konusu... Oradaki asıl amaç gerçekten karbon gazı emisyonunu azaltmak değil, ama bu vesileyle sermayeye yeni bir *değerlenme alanı* daha açmak! Deposundaki petrolle değil de bataryaya yüklenen elektrikle çalışan otomobile "temiz otomobil" diyorlar!

Lâkin bir sorun var: Bu dünyada elektrik üretmeye yarayan tükenmez bir "maden" mevcut olmadığına göre, elektrik ne ile üretilecek? Nükleer santrallerde üretilebilir ama nükleerin bir çözüm olmadığına daha önce kısaca değindik. Zira, hem yenilenemez kıt bir fosil kaynağa, uranyuma dayanıyor ve hem de çok büyük riskler taşıyor... Elektrikli otomobil doğrudan karbon gazı emisyonuna neden olmasa da, nükleer ve hidrolik seçenek dışında karbon emisyonu yaratmadan elektrik üretimi mümkün değil. Biyokarbüranlara dayalı seçeneğin bir alternatif olmadığı da biliniyor...

Şu anda dünyada üretilen elektriğin çoğu kömür, petrol ve doğalgaza dayanıyor. Otomobilin deposunun yerini elektrikle çalışan batarya aldığında şeylerin seyrinde ne kadar değişiklik olabilir? Elektrik üretimini fosil yakıtlar dışında bir kaynağa dayandırmadığınız sürece, sorun çözülmüş sayılmayacaktır. O zaman da *elektrikli otomobil=elektrik=fosil yakıt=*CO_2 denklemi geçerli olmaya devam eder. Elektrikli otomobile dönüş iki şekilde olabilir: Birincisi yeni üretilen otomobiller elektrikli olur; ikincisi, mevcut otomobiller elektrik bataryası eklenerek dönüştürülür. Ve batarya üretmek için fosil yakıt harcanır. Otomobil depolarının bataryayla değiştirilmesi demek bir milyar kadar batarya üretmek demektir... Batarya üretmek için de lityum, kobalt ve manganez gerekiyor. Birincisi, bu kaynaklar sınırlı ve ikincisi bunları toprağın altından çıkarmak için fosil yakıt, yani enerji gerekiyor...

Bu hiç aklıma gelmemişti doğrusu...

Örnek olsun, mesela bir *Tesla Model 3* batarya üretebilmek için 11 ila 15 ton karbondioksit üretiliyor. Bu bataryanın da 10 yıl süreyle yılda 15 bin kilometre seyahat etmek için kullanıldığı varsayılırsa, kilometre başına karbondioksit salınımı 73 ila 98 gram olduğu tahmin edilmiş... Başka türlü söylersek, gerçek tabloyu, gerçek sonucu görmek için, *elektrik üretimindeki karbondioksit salınımının da elektrikli araçların salınımına dahil edilmesi gerekiyor...* Dolayısıyla, deponun yerini elektrikle çalışan batarya aldı, sorun çözüldü demenin reel bir karşılığı yok!

Kaldı ki özel otomobile dayalı ulaşıma yönelik itirazımız, sadece petrol tüketiminin atmosferin ısınmasına yol açması, dolayısıyla iklim krizine neden olması, petrol ve doğalgazın yenilenemez bir fosil kaynak olması değil... Bir bütün olarak otomobilin neden olduğu insani, toplumsal ve ekolojik kötülüklere itirazla ilgili...

Nitekim 1970'li yıllardan beri enerji tasarrufu sağlayan teknikler geliştirildiği, daha az yakıt tüketen, enerji tasarrufu sağlayan motor üretildiği halde, 1973-2011 aralığında CO_2 emisyonu %126 artmış görünüyor... Mesela enerji tasarrufu sağlayan bir otomobile bir klima cihazı monte edildiğinde, tasarruf edilenin çoğunu alıp götürüyor... Otomobil üretimi artmaya devam ettiği sürece başka türlüsü olabilir miydi?

Dolayısıyla sorun benzinle, mazotla çalışan otomobilin yerine elektrikli otomobili ikame etmek değil,

otomobili başat ulaşım aracı olmaktan çıkarmak. Bir bütün olarak, enerji üretimi ve tüketimi ve yaşam tarzımızda köklü bir değişiklik olmadan sorunun kalıcı çözümü mümkün olmaz! Velhasıl, *temiz otomobil* söyleminin reel bir karşılığı yok... Tabii otomotiv tekelleri için var; böylece onlara yeni bir değerlenme, yüksek kâr alanı daha açılmış olacak. Kaldı ki geçerli "ulaşım sistemi"nin alternatifi, daha az karbon gazı emisyonu yaratan, daha az kirleten, daha az gürültü ve görüntü kirliliğine neden olan daha hızlı araçlar değil, günlük hayatta otomobilin etkisini kayda değer oranda azaltmak olabilir...

Doğru hatırlıyorsam, sosyal medyada gördüğüm bir yazınızın başlığı: "Bir yıkım ve katliam aracı olarak otomobil" idi... Otomobilleri yaşamımızdan tamamıyla çıkarmak mı gerekecek?

Nasıl bir ülkede enerji politikaları, o ülkenin egemen sınıflarının ihtiyaçları/çıkarları doğrultusunda dizayn ediliyorsa, aynı şey ulaşım için de geçerli denebilir... Elbette ulaşımı kolaylaştıran bir araç olan otomobile karşı çıkmak abestir ama hangi koşullarda, ne amaçla üretildiği, ne amaçla ve nasıl kullanıldığı sorularını da akılda tutmak kaydıyla... Aksi halde otomobile dair gerçeğin tamamını kavramak mümkün olmaz... Kapitalistler otomobili, insanlar kolay ve rahat seyahat etsinler diye değil, kâr etmek amacıyla üretiyor. Üretimin yegâne amacı da kâr olunca işler çığırından çıkıyor ve çelişik bir durum ortaya çıkıyor... Belirli bir

eşik aşılınca da otomobil, çözdüğünden daha çok sorun yaratır hale geliyor, "zararlı" bir araca dönüşüyor ve asıl amaca yabancılaşıyor...

Nitekim otomobil üretimi ve satışı arttıkça, ulaşım zorlaşıyor, yollar tıkanıyor, günün belirli saatlerinde bir yerden bir yere gitmek kâbusa dönüşüyor, kazalar artıyor, hava kirleniyor, sera gazı emisyonu artıyor ve atmosfer ısınıyor, kent sokakları ve kaldırımlar otomobiller tarafından işgal ediliyor, kentler "sokaksız" hale geliyor, gürültü ve görüntü kirliliği ortaya çıkıyor, kentlerin göbeğinden otoyollar geçiyor, kentin dokusu bozuluyor, velhasıl kentler kent olmaktan çıkıyor!.. Tabii bu arada saatte 300 km hıza ulaşan süper lüks otomobiller de "göz kamaştırıyor".

Asıl amaç gerçekten insanların ulaşım ihtiyacını karşılamak olsaydı, bütün bu saçmalıklar, akılsızlıklar ortaya çıkar mıydı? Öyleyse soru nasıl sorulmalıdır? Amaç bir otomobile sahip olmak mıdır, yoksa istenilen yere rahatça, kolay ve vakitlice ulaşmak mıdır? Tabii şu "hız" saçmalığını, hız saplantısını da ayrıca tartışmak gerekir... İnsanlar neden her seferinde daha hızlı ve daha da hızlı gitmek zorunda olsun? Tabakhaneye "bir şey" taşımak için mi?

Her halde gerçekten uygar bir dünyada, yaşanabilir bir toplumda, asıl amaç otomobil sahibi olmak olmazdı... Kapitalistin çıkarı herkese en az bir otomobil satmayı gerektirir. Herkes otomobil kullanmaya kalkarsa da her seferinde daha çok yol, otoyol, köprü, park yeri,

akaryakıt istasyonu yapmak, yolları genişletmek –tabii mümkün olduğu kadar– gerekecektir. Daha çok yol, otoyol, ekilebilir alanların daralması, bitki ve canlı popülasyonunun yok olması, daha çok zehirli gazın atmosfere karışması, yenilenemez doğal kaynakların yok olması, obezite riskinin artması, velhasıl kentlerin ölmesi demektir... Tabii hepsi bu kadar da değil, daha çok otomobil demek, daha çok kaza, trafik sıkışıklığı, stres, insanların ruh sağlığının bozulması, işe gidip gelmenin zorlaşması, vb... Oysa üretimin kâr amacıyla yapılmadığı, *ihtiyaç* kavramının dejenere edilmediği bir toplumda her şey başka türlü olmaz mıydı?

Nasıl bir fark olurdu?

İşte o zaman sorun farklı bir bakış açısıyla ele alınır, başka bir üretim ve kullanım tarzı gündeme gelirdi ve her halde soru şöyle sorulurdu: *Ulaşım sorunu en elverişli koşullarda, en az harcama yaparak, çevreye en az zarar verecek şekilde nasıl çözülebilir?* Soru böyle sorulup cevaplanınca, artık herkesin bir otomobil edinip sokağa, yola çıkması insanlara son derecede saçma görünürdü! Kent ulaşımı olabildiğince toplu taşıma araçlarıyla (tren, tramvay, metro, otobüs) ve bisikletle vb. sağlanırdı... O zaman yollar, sokaklar, kaldırımlar otomobillerle doldurulup çirkinleştirilmez, insanlar sokaklarda, yollarda ezilme ve ölüm korkusuna kapılmadan rahatça yürür, kentin havası olabildiğince az kirlenir, kentler otomobile göre dizayn edilmez, "kentsel dönüşüm" kepazeliği diye bir şeye gerek olmaz, so-

kaklar cıvıl cıvıl oyun oynayan çocuklarla dolar, apartman dairelerinde "tecrit" olmazlar, daha sağlıklı, daha sosyal, insan ilişkilerinin daha zengin olduğu bir ortamda büyürler, sokaklar birer iletişim ve yaşam alanı olmaya devam ederdi...

Peki ne oldu? Şu kalkınma, büyüme dedikleri sokağı yok etti! Sokağın ölümü başka birçok şeyin de ölümü demektir... Bütün bu söylediklerim millî gelir hesaplarında görülüyor mu? Kent sokaklarının otomobiller tarafından işgal edilmesinin matah bir şey olduğunu kim söyleyebilir? Bugün geçerli tüketim anlayışı, herkesin bir otomobile sahip olmasını emrediyor. Neden? Herkesin gerçekten bir otomobile ihtiyacı olduğu için mi? Otomobil sayısındaki artış refahın da arttığı anlamına mı geliyor. Öyle doğru yönde bir ilişki mi var? Yoksa tam tersi mi doğru! Trafiğe çıkan otomobil sayısı arttıkça işler de çığırından çıkmıyor mu?

O zaman şöyle bir soru akla gelir: Bu saçmalık nasıl mümkün oluyor? Aslında bu saçmalığın gerisinde iki neden var: Birincisi, başta otomotiv tekelleri olmak üzere, petrol kartelinin, yol-köprü yapan dev inşaat şirketlerinin çıkarı, her seferinde daha çok otomobil üretilmesini ve satılmasını gerektiriyor; İkincisi de, insanlar özel otomobile ancak toplumun küçük, ayrıcalıklı bir kesimi sahip olduğu durumda (lüks mal olarak kaldığında) önemli sorunlar yaratmadığını fark etmiyor. Ayrıcalıklılara özeniyor ve onları taklit etmeyi marifet sayıyor. Oysa, herkesin bir otomobil sahibi

olmasını istemek, uygun bir demokratik talep olamaz! Zira öyle bir şey, *yanlış olanda, gereksiz olanda eşitlik talep etmektir*... İleri teknoloji az yakıt tüketen otomobiller ürettiğinde, onlara *çevre dostu* deniyor! Şimdilerde elektrikli otomobillere de "temiz otomobil" veya "yeşil otomobil" deniyor...

Ortalama büyüklükte bir otomobil üretmek için ağırlığının iki katı kadar petrol ve 300.000 litre su harcamak gerekiyor. Aynı şekilde bir otomobil üretmek için ağırlığının 20 katı hammadde kullanmak gerekiyor. Mesela 1.5 ton ağırlığında bir otomobil üretmek için 30 ton hammadde kullanmak gerekiyor... Otomobiller tarafından atmosfere salınan ve sera etkisi yaratan karbon gazının atmosferin ısınmasındaki payının %20 civarında olduğu tahmin ediliyor...

Otomobiller 5 kişi için dizayn ediliyor ama ekseri tek kişiyi, sürücüyü taşıyor...

"Otomobil bir ihtiyaç" deniyor... Gerçekten öyle değil mi?

Soru şöyle de sorulabilirdi: *Otomobil neden ve nasıl bir "ihtiyaç" haline getirildi?* Eğer özel çıkarlar için, kâr uğruna toplu taşıma feda edilmeseydi, bunca kaynak israfı, bunca saçmalık, bunca ölüm ve yaralanma önlenirdi... Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) verdiği rakamlara göre, geçtiğimiz yıl (2018) 307 bin trafik kazasında 6 bin 675 kişi hayatını kaybetti, 307 bin 71 kişi de yaralandı... Bir de bunun ekonomik portresi var tabii... Dolayısıyla, özel otomobilin başat ulaşım aracı

haline geldiği mevcut "ulaşım sistemi", insanlar için de, doğa için de, ekonomi için de uygun bir "sistem" değil... Sadece trafik tıkanıklığının neden olduğu israfı düşün!

Ülke kaynaklarını ve imkânlarını dikkate alan, kaynak israfını, kirlenmeyi, kazaları asgari düzeye indiren bir sistem pekâlâ mümkün!.. Ülkenin üç yanı denizlerle çevrili ama deniz ulaşımı-taşımacılığı sembolik düzeyde... Eğer etkin bir ulaşım sistemi oluşturulursa, insanları otomobil edinme isteğinden caydırabilir... Aslında insanlar otomobil satın alırken, "*gerçekten bir otomobile ihtiyacım var mı?*" sorusunu sormuyor... Şahsen Ankara'da yaşayan biri olarak, bir otomobil edinmeyi hiç düşünmedim. Zira çok sayıda seçenek var. İşte belediye otobüsü, halk otobüsü, dolmuş, taksi, metro, tren, uçak... Bir tek vapur yok! Duruma ve ihtiyaca göre bunlardan birini kullanmak yeterli...

Oysa insanı otomobille, yükü kamyonla, TIR'la taşımanın esas olduğu mevcut "ulaşım sistemi", hem arzulanır ve hem sürdürülebilir değil. Arzulanır bir şey değil, zira insani, sosyal ve ekolojik kötülükler yaratıyor ve/veya bunları azdırıyor; sürdürülebilir değil zira her geçen gün çözdüğünden daha çok sorun yaratıyor... Netice itibarıyla otomobil tam bir yıkım aracına dönüşmüş durumda. Eğer insani, sosyal ve ekolojik kaygılar dikkate alınsaydı, böyle bir durum ortaya çıkmazdı... Fakat onun için de sermayenin çıkarlarını gözetmemek

gerekiyor. Özel çıkarların dayattığı mevcut sefil durumu reddetmek gerekiyor.

Raylı sistem, tren, bireysel ve toplumsal açıdan daha ucuz, daha güvenli, üstelik daha az çevre tahribatı yarattığı halde, neredeyse unutulmuş gibi... Ve böyle bir tablonun ortaya çıkması da doğrudan sermaye çıkarlarıyla, özel çıkarlarla ilgili... Birilerinin daha çok kâr etmesi, daha çok zenginliğe el koymasının sonucu... Oysa tren, metro, hafif tren, tramvay, otobüs, troleybüs, midibüs, gemi, bisiklet, gerekli durumlarda yürüyen merdivenleri esas alan bir ulaşım sistemi gayet mümkündür...

Velhasıl toplu taşıma tercihi yapmak, kenti yeniden kent sakinlerine iade etmek, otomobilin zulmünden kurtarmak olanaklı hale gelir... İnsanların yaşadığı kente yabancılaşmasına son verilir. O zaman kent yollarının, otoyolların, çevre yollarının kapladığı alan tarımsal üretime tahsis edilebilir veya ağaçlandırılabilir, çiçeklendirilebilir; sebze ve meyve ihtiyacının önemli bir bölümü karşılanabilir, 500 kilometre uzaktan taşınması önlenir, üstelik taze taze sunulmaları mümkün olur... Netice itibarıyla kentler birer beton ve otomobil silosu olmaktan çıkarılabilir. Kentin yüzü gülebilir... Elbette toplu taşıma araçlarının ulaşamadığı kenar semtler, ücra yerler için de minibüs, taksi, bisiklet imkânı sağlanabilir. Mesela "son duraktan alma" yöntemiyle otomobil tahsis edilebilir. Böylece birinin bıraktığı yerde, başka bir ihtiyaç sahibi kullanabilir...

Bisiklet ulaşımı kente en uygun ulaşım araçlarından biridir... Sürdürülebilir, güvenli bir ulaşım sistemi, "düşük hızı ve doğal çevreye uyumu" varsayar... Tabii yürümenin de özendirilmesi gerekir...

XV

Dünyanın genel manzarası böyleyse, politikacılar, hükümetler neden gereğini yapmıyor?

İşte kritik soru bu... Şu anda dünyada neoliberal politikalar geçerli. Neoliberalizm dahilinde devletlerin "asli işlevi", münhasıran sermaye sınıfının çıkarlarını gerçekleştirmeye endekslidir. Neoliberal politikalar 1980'den itibaren dayatılmaya başlandı. 1980 öncesinde ekonomiye dair "düzenlemeleri" devletler yapıyordu. 1980 sonrasında "düzenleme işi" IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi "uluslararası" denilen ama aslında küresel oligarşinin hizmetindeki kurumlara bırakıldı... Devletler "işlevsizleşti"... Başka türlü ifade edersek, görünen iktidarlarla gerçek "düzenleyiciler", rotayı belirleyenler arasında bir kopukluk oluştu. Rotayı belirleyen, finans oligarşisi ve dev kapitalist şirketler. Hükümetler de uygulayıcı durumundalar...

Dünya Bankası'nın verdiği rakamlara göre 2018 yılında, en büyük 500 ulus-üstü özel şirket, Dünya Gayrisafi Yurtiçi Hasılasının, dünya toplam gelirinin %52,8'ini üretiyordu. Bu, bir yılda üretilenin yarıdan fazlası... Shell ve Apple'ın yıllık cirosu 180 ülkenin bütçesinden büyük. Toyota'nın 2016 cirosu 254,6 milyar dolardı. Bir perakende devi olan Walmart, dünya büyüklük sıralamasında Kanada'nın ardından onuncu sı-

rada ve İspanya ve Avustralya ondan sonra geliyor... İlk 100'ün 69'u da şirket... Sadece 31'i devlet...

Tabii durum böyle olunca, Dünyada yaklaşık 2 milyar insan sağlığa uygun içme suyuna ulaşamıyor. BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün –ki, tarımsal-endüstri tekellerinin hizmetindedir– verdiği rakamlara göre, her 5 saniyede 10 yaşın altında bir çocuk açlıktan ölüyor... Oysa dünyamız 12 milyar insanı doyuracak potansiyele sahip... Nerdeyse bugünkü nüfusun 2 katı. İşte kapitalizm böyle bir şey!

Devletlerin ortaya çıktığı dönemden beri, insanlık ve uygarlık tarihinde, hiçbir sultan, hiçbir padişah, hiçbir kral, hiçbir imparator, hiçbir papa böyle bir güce sahip olmadı. Bu kadar güce sahip olanların nelere kâdir olduğunu tahmin etmek zor değildir. Bunların önünde hangi siyasetçi, hangi burjuva partisi, hangi parlamento, hangi hükümet durabilir? Onun için ne ile cebelleştiğini bilmek önemlidir...

Durum böyleyken artık mevcut hükümetlerden, siyasi partilerden, vb. çözüm beklemek, karşılığı olmayan bir "iyimserlik" olur... Dünyanın asıl efendileri artık bu dünyanın varını yoğunu yağmalayan, talan eden, dünyayı yok eden dev sermaye tekelleri ve finans baronları...

O zaman ne yapmak gerekiyor?

Kapitalizmden kurtulmak gerekiyor. Zira bütün bu sorunlar, işte iklim krizi, ekolojik kriz, sosyal kötülük-

ler, işsizlik, yoksulluk, açlık, sefalet kapitalizmin eseri. O zaman bu beladan kurtulmak için mücadeleyi büyütmek gerekiyor. Eğer insanlar ellerini çabuk tutmazlarsa, insanlık ve uygarlık yok olmaktan kurtulabilse bile, akıl almaz bir vahşete sürüklenebilir... Kritik bir tarihsel kavşakta olduğumuzu bilmek ve gereğini yapmak gerekiyor.

Bir de tabii bu sorunları yaratanlardan çözüm bekleme aymazlığından kurtulmak gerekiyor. Bir sorunu yaratanlardan çözüm beklemek, bir şeyi olmadığı yerde aramaktır...

Hocam siz ısrarla kapitalizmin insanlığın ve uygarlığın geleceğini tehlikeye atan yıkıcı bir sistem olduğunu söylüyorsunuz. Ama gündelik hayatta adını anan pek yok gibi... Bugüne dek ne bir politikacının, ne bir üniversite üyesinin, ne bir gazetecinin, ne de bir televizyon sunucusu veya yorumcusunun "kapitalizm" dediğini duydum. Televizyonlarda tartışma programları yapılıyor... Tartışma konusu iklim krizi bile olsa, konuşmacıların hiçbirinin ağzından "kapitalizm" çıkmıyor... Neden böyle? Bunun sebebi ne?

Sanıyorum bunun iki nedeni var: Birincisi, sıradan insanlar kapitalizmi, daha doğrusu geçerli sistemi "şeylerin normal hali" sayıyor... Ve tabii uyum sağlamaya çalışıyorlar. Sorgulamıyorlar. Yaşadıkları olumsuzluktan şikâyet ediyorlar ama sisteme gönderme yapmadan... Bazı tedbirler alınırsa işlerin düzeleceğini sanı-

yorlar/umuyorlar. Kaldı ki eğitim sistemi de zaten soru sormayı engelleyecek şekilde dizayn ediliyor...

Asıl sorun, kapitalizmi "sorun etmesi" gerekenlerin neden kapitalizmi ağızlarına almaya yanaşmadıkları, yok saydıkları! Eğer kapitalizm derlerse, sömürü, sosyal eşitsizlik, kolonyalizm, emperyalizm gibi başkaları da gündeme gelebilir... Sistemin ayıbı açığa çıkabilir. Bu amaçla yok saymayı, adıyla çağırmamayı yeğliyorlar... Biliyorsun, "adıyla çağırmamak" bir yalan söyleme yöntemidir... Yalan söylemek işlerine geliyor... "Ayıbı açık etmenin daha büyük ayıp olacağını" düşünüyor olmalılar...

İktisat (ekonomi) bölümlerinde okutulan ilk derslerden biri, "iktisada giriş"tir ve o derste kapitalizmin adı hiç geçmez... Oysa dersin adının "kapitalizme giriş" olması gerekirdi... Mesela ABD'de ekonomi bölümünde okuyan biri, dört yıl boyunca kapitalizmin adını hiç duymaz; kapitalizm kavramıyla hiç karşılaşmadan doktorayı bile tamamlayabilir... Aslında bilim diye okutulanın, öğretilenin bilimle bir ilgisi yok! Marx, "*ekonomi politiğin eleştirisi*" dediği zaman, aslında "*burjuva ideolojisinin eleştirisi*" demek istiyordu... İktisat bilimi denilip yere-göğe konmayan bu öğreti, kapitalist barbarlığı meşrulaştırmak için peydahlandı... Bilimle değil, ideolojiler dünyasıyla ilgilidir...

Değişme umudu var mı sizce?

Artık kapitalizm tarihsel sınırına dayandı, potansiyelini tüketti. Bir çöküş tablosu ortaya çıktı. Elbette bir uygarlığın çöküşü, yok oluşu bir canlının ölümüne benzemez. Zamana yayılmış bir süreç, bir eğilim olarak tezahür eder. Bugünlerde senin yaşıtların da dahil, dünyanın her yerinde insanlar ayakta; artık yeni ve güçlü bir direniş cephesi oluşmakta. Şeylerin seyrini değiştirecek yeni bir tarihsel özne yavaş yavaş sahnedeki yerini almakta...

20. yüzyılın kapitalizmi aşma çabalarının başarısız olması, insanları daha özgür, daha eşitlikçi, daha müreffeh, insan potansiyelinin gerçekleşmesini hedefleyen yeni bir toplumsal düzen, başka bir uygarlık özleminden ve idealinden vazgeçiremezdi... Zira umut kural, umutsuzluk istisnadır...

İşte bu sözü çok sevdim: Umut kural, umutsuzluk istisnadır...

Önümüzdeki on yıllar, komünizm perspektifine endeksli bir sosyalist geçiş sürecinin on yılları olacak. Ve bunun senin kuşağının yaşadığı dönemde gerçekleşmesi ihtimal dışı değil... Bütün mesele *güçsüzün gücüyle, güçlünün güçsüzlüğü* arasındaki çelişkinin aşılmasına bağlı. Zira bir yanda asıl gücün sahibi olan ama kendi güçlerinin farkında olmayanlar, gereğini yapmayanlar var; karşı tarafta da gücünü, asıl güç sahiplerinin zaafından alanlar var... Bütün mesele bu çelişkinin aşılma-

sına bağlı... Ve aşılması gerekiyor... Aksi halde insanlığın bir geleceği olmazdı...

Hocam, sorularıma sabırla cevap verdiğiniz için çok teşekkür ediyorum.

Ben de sana beni sabırla dinlediğin için teşekkür ederim... Umarım şu lânet olası kapitalizmin yıkıldığını görürsün...

İklim değişikliğinin belirtileri neler? Küresel ısınmayı durduramazsak dünyamızı nasıl bir gelecek bekliyor? Fosil yakıtlar neden sera etkisi yaratıyor? Alternatif enerji kaynakları söylendiği kadar masum mu? Nükleer enerji çözüm olabilir mi? Kyoto Protokolü neden işe yaramıyor? İklim krizi ekosistemi nasıl etkiliyor? Doğal kaynaklarımız tükeniyor mu? Akarsuları, toprağı, havayı kirletmeyen "temiz" bir sanayi mümkün mü? Elektrikle çalışan arabalar sahiden çevre dostu mu? Monokültür nedir ve neden zararlı? GDO'lu ürünler açlık sorununa çare mi? Arıların ölümü neyin habercisi? Biyoçeşitliliğin azalmasından endişe etmeli miyiz?

...Ve en önemli soru: İklim krizi ve ekolojik yıkımdan kim sorumlu?

Fikret Başkaya bu kısa fakat yoğun kitapta, iklim ve ekolojiye dair en temel ve can alıcı soruları kendine özgü üslubuyla yanıtlıyor. *İklim Krizi ve Ekolojik Yıkım* hem gençlere hem de genel bilgi sahibi olmak isteyen meraklı okurlara hitap edecek şekilde, akıcı bir söyleşi havasında kaleme alındı. Başkaya, genel çerçeveyi çizerken bu alana özgü teknik terimleri ve olguları sade bir dille açıklamakla yetinmeyip sorunun asıl failini de net olarak çözümlüyor: kapitalizm.

"Doğanın bir yılda ürettiği kaynağı biz yaklaşık altı ayda tüketiyoruz. Bu da, bugünkü üretim ve tüketim düzeyini sürdürebilmek için 2-3 gezegene daha ihtiyaç var demek. Yıkım veya çöküş olarak ifade edilebilen yeni durum, doğanın kendini yenileme ritmi ile kapitalizmin kendini yeniden üretme ritmi arasındaki uyumsuzluğun sonucu. Bu da bir metabolik sürdürülemezlik demek."

16 TL. KDV'den muaftır

ISBN 978-605-172-376-1

Yordam Kitap
YordamKitap YordamKitap YordamKitap